STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02925

YIDISH

Abraham Nahum Stencl

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

צווייטער טייל

דאס געפּארעסטע ווארט

דאָס געפּאַרעמטע וואָרט

1

קודם־כל איבערן כוח פון וואָרט בכלל: דער מכשף באַשווערט מיט אַ שפּרוך, דער הייליקער שפּרעכט־אָפּ און טוט ווונדער, און וואָס דער זעער, דער נביא זאָגט ווערט מקוים.

און דאָס מלחמה־ליד וועקט עס נישט צום קאַמף? דער פרייהייטס־מאַרש מאַכט ער נישט ריטמישער און שנעלער דעם טראָט?

ווערטער ווערן געבוירן און זיינען פאָרמולעס, מ׳דערלעבט זיי און זיי זיינען פאַראַלן, ווי מיט אויפפלאַקרנדיקע פייער־צונגען כאַפּן זיי אַרום גאַנצע מענטשן־מחנות; מיט „שמע־ישראל“ אויף די ליפּן גייען אויף אין די פלאַמען פול־געפּאַקטע שולן און בתי־מדרשים; מיטן אויסגעשריי „פרייהייט, גערעכטיקייט, ברידערליכקייט“ ווערן צענומען די באַסטיליעס, אַ שטיין אויף אַ שטיין.

מ׳מוז נאָר וויסן דאָס באַשטימטע וואָרט „שטיין, שטיין עפן דיך“! און דער פעלדזן־שטיין איבער דער אונטער־ערדישע הייל עפנט זיך אויף און מ׳געפינט דעם פאַרבאָרגענעם אוצר, און מ׳געפינט דאָס קוואַלעדיקע וואַסערל, פון וועלכן מ׳לעבט אייביק.

און אומגעקערט, זיינען ווידער אַזעלכע גיפטיקע, רציחהשע ווערטער פאַרהאַנען, וואָס העצן די מענטשן אויף, איינעם אויפן אַנדערן, ווי טשאַטעס צערייצטע הינט מיט אַרויסגעשטשירעטע סלינעדיקע ציינער.

שוין די ערשטע פסוקים פון דער ביבל זיינען פול מיט שאַפנדיקן וואָרט, מיטן וואָרט וואָס באַשאַפט: און גאָט האָט געזאָגט ס׳זאָל זיין ליכטיקייט און ס׳איז געוואָרן ליכט; און גאָט האָט געזאָגט די ערד זאָל זיך באַדעקן מיט גראָז און קרייטעכצער און די ערד האָט זיך באַדעקט מיט גראָז און כל־ערליי קרייטעכצער. און יענע פאַראַפראַזירענדיקע באַרימטע קאַפּיטלעך פון דער יוחנן־אַפּאָקאַליפּסע הייבן זיך אָן: און אין אָנהייב איז געווען דאָס וואָרט; און דאָס וואָרט איז געווען ביי גאָט — און גאָט איז דאָס וואָרט!

און וואָס איז דען דער אָנהויב פון דער גריכישער טראַגעדיע, ווען נישט די ריידנדיקע באַזעסענע סיבילע, די אַלץ פאַראויסזאָגנדיקע.

און וועלכער מענטש דערפילט נישט אין זיך דאָס וואָרט אמאָל, דאָס צוויי טראַפּעדיקע, טאָפּלט־קלאַנגענדיקע, וואָס באַוועגט זיך אַזוי צאַרט און גייט אויף אַזוי פאַרליבט און קרייזט ווילד אין יעדן בלוט־טראָפּ ווי זון־אויפגאַנג? יאָ, יעדער מיט זיין נאָנטסטן, ווען זיי דער־שפּירן און דערהערן עס, געשעט אין זיי דאָס ווונדער פון באַשאַפונג, פון מענטשליכער לעבעדיקער שעפערישקייט. און מיט דער וואַרעמער זיסיקייט, מיט דער טריפנדיקער זיסיקייט פון רעם איין־איינציקן וואָרט דאָס גאַנצע לעבן זייערס ווערט באַהויכט, ביז אין דער לעצטער מינוט — מ׳פילט עס נאָך אויף די שוין אַלט־איינגעפאַלענע, קאַלט־פאַרחלשטע ליפּן! און דאָס צווייטע וואָרט, פון אַן איינציקן קלאַנג באַשטייט עס, ווי מיט אַ טעמפּן האַמער איבער האַלדז און נאַקן איז עס — די גאַנצע וועלט גייט אויף איינמאָל אונטער! און דער נאָנט־סטער, ווען ער דערהערט עס, בלייבט ס׳האַרץ אין אים טויט־שטיל און פאַרגליווערט.

אין איין וואָרט איז געבוירן און טויט, די גאַנצע קאָסמישע אומ־ענדליכקייט קאָן זיין אין אים פאַרהוילן און ווי אונטער אַ הייל פאַר־באָרגן; צוויי געפּאָרטע טראָפּן, צוויי צוזאַם באַהעפטע אותיות קאָנען זיך עפענען ווי אַ צייטיקער זוימען־שויט מיט זעטיקייט, אָדער מיט גיפט, חלילה. יאָ, אַן איינציקער טאָן קאָן זיך שטעלן ווי אַ ביין אין האַלדז, אים נישט אויסצוכאָרכלען מער.

ווערטער קאָנען זיין באַשיידן און צניעותדיק ווי מאַטע פּערל און זיך ציען פון שנירל אויף שנירל, צו באַשיינען און באַחנען דורות גאַנצע; און ווי רובינען איינגעפאַסטע אין גין־גאָלדענע קרוינען קאָ־נען זיי זיין, מיט זייערע צעשליפענע שוואַרצקייטן די פינסטערניש צו צעפינקלען, און זי באַהערשן מיטן קנאַלדיקן בלענד פון זייערע שטראַלן־בייטשן.

אָבער רייד קאָן אויך ווערן אָפּגענוצט ווי אַלטע קליידער, מאָל־צעפרעסענע, אָפּגעבלאַנקעוועטע, פון צופיל זון. ווערטער קאָנען ווערן ליידיק ווי אויסגעטרוקנטע קוואַלן — יאָ, מ׳קאָן זיך אָנשטורן מיט אַ וואָרט און דערנאָך בלייבט עס שטיין ווי אַ ליידיקע פלאַש און מ׳גלאָצט דעראויף מבושימדיק און מ׳ווייסט אפילו נישט מער, וואָס דאָס איז אַזוינס. ווערטער קאָנען ווערן אויסגעזויגן און אויסגענוצט ווי לעבע־דיקע מענטשן און זיי ווערן פאַרביטערט און פאַרביסן און אָנגעפולט מיט שנאה —

ליבע און טויט — — — טיף און עכט דערפילט, איז דען פאַר־האַן אַ גרעסערער כוח ווי אין זיי? אַלע אונזערע מענטשליכע און איבערמענטשליכע כוחות שעפּן מיר דאָך פון זיי! און וואָס זיינען דען אַלע מענטשליכע שאַפונגען ביזן היינטיקן טאָג, ווען נישט די געפּאָרמטע ווערטער: ליבע און טויט!

וואָס איז דאָס ליבליכסטע ליד פון אַלע לידער, „שיר השירים“ און דאָס טראַגיש גורלדיקע פון „איוב“? וואָס איז „קעניג עדיפּוס“ און „קעניג ליר“, דער „אידיאָט“ און „מאַדאַם באָוואַרי“, ווען נישט געפאָרמט וואָרט: ליבע און טויט? וואָס איז דער הייליקער אויפברויז פון נביא עמוס און דער עסטעטיש געשטילטער פערז פון אַ באָדלער? און וואָס איז דאָס יאָמערליבע געוויין פון גאָניקל אָראַפּ, צו דער גאָל־ז׳ענער פּאַווע אין הימעל אַרויף, אינם יידישן פאָלקס־ליד:

„זאַמלט אייך צענויף אַלע איר מיידלעך

און ווער ס׳האָט אַ ליבע געפירט,

זאָל מיר העלפן באַוויינען“.

וויאַזוי באַשווערט מען אַ שלאַנג? מ׳שלעפּערט זי איין מיטן ריטם פונם מאָנאָטאָנעם קלאַנג. וויאַזוי טוליעט מען דאָס שעפּעלע צו זיך? מיט זיין אייגענעם „מע־מע“! אַזוי אויך דאָס שלאַנגיקע אינם מענטש, אַזוי אויך דאָס וואַרעמע טוליענדיקע אין מענטש.

שווין דער ריטם, סיי פון די ערשטע אָריענטאַלישע אור־פּסאַלמען, סיי פון די אָקסידענטאַלע עדאַ־רונען, דאָס איבערחזרנדיקע, דאָס תמיד פּאַרטאָפּלטע — הן דאָס פּלעטשערנדיקע, שטילע, הן דאָס ווי כוואַלע אויף כוואַלע יאָגנדיקע שטעלן צוזאַם זייער ריטם (אגב: אפשר איז דאָס דער גרונד־חילוק צווישן די ביידע, דעם אָריענטאַלישן און אָקסי־דענטאַלן, ביים ערשטן איז עס כמעט תמיד גערדאַנק פּאַרטאָפּלונג און ביים צווייטן דער טאָן — דער גראַם.) און ווי האָט עס געמאַכט דער מכשף און דער באַשווערער? וואָס איז דען זייער אַרומקרייזן נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל, זייער וויגנדיק שאָקלען אַהין און אַהער, כסדר אָנאויפ־הער? און דער לאַמע אין זיין שטילער תפילה, דער ייד אין זיין דאַווענען. און דאָס קאַטוילישע אָנצאָליקע אָפּציילן פון די שוואַרצע קרעלן זיינען דען עפּעס אַנדערש? און דאָס אָפּציילן צו מזומן און צו מנין... דאָס ווען זיך קינדלעך פאַרשפּילן, דאָס האַרץ פאַרהילן אין מאַמעדיקסטן וואָרט, דאָס איז געבעט. און מיר ציילן זיך פריער אָפּ ווי די קינדער טוען עס איידער זיי הייבן אָן זייער שפּיל:

„ע—נע, מע—נע,
ראַנ—גע, פּע—נע,
שנאַ—בע, טאַ—בע,
טי—בע, טאַ—בע“,
א. א. וו. א. א. וו.

ווערטער אָן באַדייט, אָן פּאַרטייטש — ס׳איז אַ גלייך־קלאַנג, אַזאַ טאָן, וואָס בייטשט אויף צום לויף, צום געקרייז, צום ווילדן קינצליכן שפּיל.

שווין דער פּשוטער גראַם, וועלכער ציט זיך פון אַלע צייטן ביזן

היינטיקן טאָג, אין דער פּאָעזיע, איז דאָך דער בעסטער באַווייז, ווי די עמאָציעס דריקן זיך אויס אינם גלייכקלאַנג; נישט נאָר דער זעלבער קאָנזאָנאַנטן־קלאַנג איבערחזרט זיך, נאָר פּונקט ווי די צווייטע, אפשר אַנדערש צעשפּיגלטע, פאַלנדיקע כוואַליע איז מיטן זעלבן וואַסער און מיטן זעלבן קוואַנטום אָנגעפּולט, אַזוי איז דער צווייטער גראַם, ווען ער איז עכט און ערלעך דערפילט און געפאָרעמט, געפילט מיט דער זעלבער אַנהאַלטנדיקער עמאָציע, אפילו ווען ער טראָגט אין זיך אַן אַנדער וואָרט־בילד —

אין אָריענט, למשל, אין דער גליאיקער זוניקייט, ווו דער שלינגוואַסער איז דער לעבן־סימבאָל פאַרן פאַרדאַרשטיקטן זיך ראַטעווענדיקן מענטש, גראַמט עס זיך טאַקע, ביי אונז, „מיים" מיט „חיים" — דאָס ערשטע ווי דאָס צווייטע וואָרט זיינען געזעטיקט און אָנגעפּולט מיט דער זעלבער עמאָציע, מיט דער זעלבער בענקעניש, זיי האָבן אין זיך ביידע דעם זעלבען פּסיכיש־רעפלעקטיוון באַדייט און פּאַרטייטש; און איצט אין אָקסיצענט, אין דער אייראָפּעאישער קלימאַטישער אַטמאָספערע גראַמט עס זיך מיט רעכט: ברויט מיט טויט! מ'קאָן, באמת, נישט נאָכגיין אַזוי ווייט אויף צוריק ביז צו דער באַשאַפונג פון די מענטשליכע אור־ווערטער, אָבער פון דער דורות לאַנגער און ירושהדיקער קינסטלערישער וואָרט פאָרמונג קאָן מען דאָך ציען, ווען נישט פּועל־יוצאת, איז דאָך כאָטש, לכל־הפּחות, השערות.

און איצט שוין צוקומנדיק צום עצם ענין: צום שעפערישן קונסטלערישן וואָרט, האָבן מיר דאָך שוין, ווען נישט אַ זיכערן, איז כאָטש אַ רעאַלערן צוגאַנג; מיר דערלעבן עס דאָך ביזן היינטיקן טאָג, אין אונזערע צייטן געשעט עס דאָך נאָך, דאָס וואונדער פונם געשאַפענעם וואָרט.

זיכער מיט די דערפאַרונגען און ענדערונגען, מיט די כסדר זיך איבעריאָגנדיקע געשעענישן, — יאָ, פונם איצטיקן טעמפּאָ פונם פּראָדוצירן דאָס לעבן־נויטווענדיקע וואַסער און ברויט! ענדערט זיך ממילא אויך, אין זיין נייער אַטמאָספערע, דער ריטם פונם געשאַפענעם וואָרט; דער רעלאַטיווער חילוק פונם פּעדאַלן ליבליכן פאָלקס־ליד צו די ברוזנדיקע אַרבעטער כאָרן פון איצט, איז דער זעלבער אונטערשיד, ווי פונם שאַרנדיקן שורנדיקן וועב־שטול מיטן אונטערטעניקן וועבער, פאַרהונגערט און פאַרביסן, מיטן זשומענדיקן זמרל הינטער אים, צי די, מיט טויזנטער אַרבעטער געפּולטע פאַבריקן, אויף מיליאָנען וואַלטגראַד גייענדיקע מאָטאָרן און סירענעס, און דעם קאָלעקטיוון ראַדיאָהילכער איבער זייערע פאַרטומלטע קעפּ... אָבער פּונקט ווי דער עלעקטרישער מאַשין־האַמער איז אין תוך גענומען נישט מער, נאָר אַ נולן־געכפּלטער הייבן און פאַלן פונם ערשטן געשאַפענעם האַמער, אַזוי

איז עס אויך נישט אַ סך אַנדערש מיטן איצטיקן קאָמפּליצירטן דיכטערישן וואָרט.

2

געפאָרמט קונסטלעריש וואָרט הייסט, אַז דאָס וואָרט גופא הייבט אָן צו לעבן, ס'באַוועגט זיך אַרום זיך, ס'באַקומט זיין אייגענע קריי־זנדיקע קאוזאַלקייט, זיין אינערליכע סיבה ומסובב — ס'האָט נישט מער מיט אונז צו טון, נישט מער אָפּהענגיק און אָפּהענטיק אין אונז! אַקייגנאיבער שטייט עס, לעבעדיק־עלאַסטיש, שלאַנק און באַוועגלעך; ווי אין אַ געשליפענעם שפּיגל, ווי אין אַ שפּילנדיק קוועלכל שפּיגלט עס זיך אָפּ, דורכזיכטיק און לויטער, מיט זיין אייגענעם טראָט און זיין גוטסקייט, זיין בענקעניש און אפילו מיט זיין פאַרביסנקייט.

וויאַזוי דאָס געשעט? וויאַזוי געשעט דען אַלצדינג, וואָס מיר פאַרשטייען נישט! האָבן מיר דען פריער געוווסט, (איידער ס'איז ענטדעקט געוואָרן) אַז די וועלן פון אַ איינציקן וואָקאַל גייען נאָך שנעלער, מיט זייער צופּלוס און אָפּפלוס ווי די כוואַלעס פונם ברויזנ־דיקן אָצעאַן, און רינגלען דעם גאַנצן ערד־קיילעך אַרום נאָך אייליקער ווי אַ בליץ און נישט ווייניקער פיזישער ווירקונגען ווי אינם ים; האָבן מיר דען דאָס געוווסט איידער מיר האָבן די גענויע פאָרמולע דערפאַר געהאַט? און זיינען די נאַטור־כוחות און אונזערע דערפאַרונגען נישט ערשט לעבעדיק געוואָרן פאַר אנז, דורך דעם געפונענעם פאָרמול־וואָרט?

די ענטדעקטע פאָרמול פאַר קונסטלערישן געפאָרמטן וואָרט איז דאָס אומאויפהערליכע קינדליכע געפּלאַפּל: „מאַ־מאַ" „טאַ־טאַ"! די ריטמישע כסדרקייט, די אומדערמידליכע איבערחזרונג, וואָס דרינגט אין דער טיפסטער אינערליכקייט, די ניואַנסירנדיקע פאַרענדערונגען אויף דער טאָן־סקאַלע צווישן לאַכן און וויינען: „פּאַפּאַ" „מאַ־מאַ", רייסט ביים מענליכסטן, ווען ער דערהערט עס צום ערשטן מאָל, צום טויזנטסטן מאָל, טרערן פון די אויגן אַרויס, פריידיקע טרערן און דער־באַרעמדיקע — אָט דאָס ערשטע דערלעבטע וואָרט. דאָס ערשטע ריטמיש געפאָרמטע וואָרט: „פּאַפּאַ" „מאַמאַ" איז די פאָרמול פאַרן שאַפנדיקן קונסטלערישן וואָרט. און איז טאַטע־פאָטער נישט דער זעלבער באַדייט ווי גאָט?

און ווען וואָרט פאַרלירט נישט זיין עכטקייט, זיין אייגענע לעבעדיקייט, ווען וואָרט באַהאַלט זיין פלאַפלדיק־שטאַמלדיקן, זיין קינדלעך־תמימותדיקן ריטם פאַפּאָלגט עס ווי יענער זיסער קלאַנג, ווי דער טאָן פון אַ זילבערן פאַרגילדיקטע מעלאָדיע; עס פלאָנטערט זיך, עס פאַרוויקלט זיך אַרום האַרץ; ווי אַ שניי־באַלעם וויקלט עס זיך גרויס אויף אין דער קלאָרער אומענדליכקייט מיט אַלע אונזערע גע־

דאַנקן און ווי יענע בליטן־בלעטלעך פון דער פרישער קנאָספּע אַרויס, מיט אַלע אונזערע געפילן.

דער אמתער און עכטער דיכטער, דער פּאָעט ווי דער עפּיקער, דריוולט זיך אַרויס מיט זיין פּאָעמע, צי מיט זיין נאָוועלע, ממש, מיט איין אין אים זיך פּלאָנטערנדיקן וואָרט; ווי אַן אַראָפּגעפאַלענער פאַרקייקלטער קנויל, וואָס פאַרלירט זיך אין טונקלניש, אַזוי וויקלט זיך דאָס וואָרט אַרויס פון זיינע אייגענע פאַרלוירענע טונקלנישן; זיי פאַרשטייען ביידע נישט, דער פּאָעט ווי דער פּראָזאַאיקער, ווען דאָס עכטע קונסט־ווערק איז פּערטיק, ווי אַזוי האַנדלונג איז דאָ דערין, סיפּור המעשה, אָנהייב און ענד — זיי שטייען ביידע קינדלעך פאַר־וווּנדערטע פאַר דער מיסטעריע לעבן, ווי ביי דער לעבעדיקער אין־סופיקייט וואָס צווישן געבוירן און טויט.

אַ שוואַכער זכרון־אַהנונג, אומהויכט פון אַ צעמישטער דערמאַ־נונג, פון אַ טעם, פון אַ קאָליר איז ווי אַ שטילער טאָן פון אַ פאַרגע־סענער מעלאָדיע, ווי אַ דערשראָקענער אויסגעשריי אינמיטן אַ שטאָק־פינסטערער נאַכט. דער גאַנצער איך ווערט אויפגעלעזטע מאַטעריע, דער גאַנצער אַרום לייִמיקער פאָרעם. און דאָס פּערטיק געוואָרענע קונסט־ווערק איז בלוט־גליווער פונם אויפגעקאָכטן בלוט, מאַרך־ציטער פונם אויפגעשווידערטן מאַרך, און ס׳האָט די קאַנקאַווע פאָרעם פונם גאַנצן בולטן אַרום; מ׳דערקענט מיליע שטריכן, סביבה קאָנטורן, מ׳אָטעמט אַטמאָספערע —

דער אונטערשיד פונם לירִיקער ביז צום עפּיקער איז אין תוך־געמומען גאָרנישט אַזאַ ווייטער מהלך: פאַרן לירִיקער איז אַלץ וואָס פאָרעם שטיינערנע וואַנט! און מיט קאָפּ דורך וואַנט גייט ער!! און זיינע אָקאָרשט־באַקומענע ביילן, ווערן ווידער צוריק אויסגעהיילט אין איר, אין אָט דער שטיינערנער וואַנט — ער גופא, צומאָל, ווערט שוין מאַטעריע פאַר נייער פאָרעם! — זיינע קינדלעך איינגעקשנטע ליפּן פרעגן זיך קרענקלעך איין אין איר, און ווען ער ברעכט צוזאַם אין זיין שאַפונגס־גערענגעל ווערט זי זיין טויטן־מאַסקע. און געלינגט עס אים, זיך אַדורכצוברעכן מיט זיין וויזיע בליק, מיט זיין בענקענדיקן טרויס, איז דער הימל דעמלט איבער זיין באַרוישטן צעברויזטן קאָפּ אַזוי אומענדלעך בלוי, אין זיך אַזוי פאַרטיפט און קלאָר; ס׳געטשווי־טשער פון די פייגל ראַשט אין זיינע שלייפן, אין זיין שויבער־טשופּ־רינע בויען זיי זייערע נעסטער. זיין פרייד איז געוואַלטיק אַזוי גרויס — אַלע מענטשן זי אויסצוטיילן! וואָרעם ווער איז ער דען? אַ שטערנדל־שניי אינם אָפּגעקילטן ערד־באַלעם, אַ צוויט־בליטל אין דער אויפגייענדיקער זונען־בלום. אין אַלע זיינע מעטאַפערס — די קרייזנ־דיקע מזלות, אין אַן אויסגעשטערנטע ליכטיקע נאַכט... אָ, און ווען די

פינסטערניש קומט איבער אים, ווען די גאַנצע וועלט ווערט אין איר חשכות איינגעהילט, איז יעדע זון אַ קראַנקער טראָפּן פון זיין פיבערדיקן בלוט־געקרייז, וואָס גייט אויף אַזוי בלוטיק־רויט, אַזוי פול מיט ווילדער שרעק איבערן גאַנצן ערד־קיילעך, אין צעצאַפּלטן האַרץ פון יעדן מינדסטן בריאהלע.

און דער עכטער עפּיקער איז אין תוך לגמרי גאָר נישט אַנדערש, ער איז נאָר אַ ביסל מער דערוואַקסענער, מענליך־אויסגעפּריווטער, מיט דערפאַרונגען אָנגעזאַמלטער (האָט ער שוין פאַרלוירן עפּעס פון זיין קינדליכער־נאַאיוויטעט, האָט ער דערפאַר מער „גייסטעס־געגנ־וואַרט".) זיינע האַנדלונגען און פּאַבולעס זיינען נאָר וואַנט מיט וואַנט צו פאַרבינדן, אַ גאַנצע געביידע אויפצושטעלן — אָבער די ווינקלען פון זיין פאַרטראַכטן קלוגן שטערן מוזן זיין די ווינקל־שטיינער פון זיין צוזאַמגעשטעלטן בנין. דער צווייטער שטאָק מוז ווערן געטראָגן פון קאַרעאַטידן, וואָס האָבן די שלאַנקייט פון זיין אויסגעבענקטער פאַנטאַזיע, וואָס האָבן די שטריכן פון יענעם פּנים וואָס איז דער שוועב פון זיינע צילנדיקע בליקן — דער זאַץ־בוי פון אַן עכט פּראָזאַ־ווערק מוז אין זיך האָבן די עלאַסטישע בייגעוודיקייט פון דער אייגענער הוט־השדרה. דאָס־אָ איז די פערזענליכקייט פון אַ קונסט־ווערק.

און דעמלט ווען אָט דאָס געפאַרעמטע וואָרט קומט איבער אונז, ווען מיר הערנס, ווען מיר לייענען עס ווירקט עס ווי יענץ באַשווערן איבער דער גיפטיקער שלאַנג, ווי דער כשוף־שפּרוך איבער דעם באַ־זעסענעם, ווי די הייליקע בענשונג פונם דערבאַרימדיקן — ס'קרייזט איבער אונז, ס'שאָקלט זיך שלאַנק און עלאַסטיש איבער אונז, ס'באַ־וועגט זיך כסדר מיט זיין ריטם איבער אונז, אונזער געמיט צו באַרו־איקן, אונזער נאָגנדיק האַרץ איינצושטילן. די ווערטער אין אונזער טאָג־טעגליכן פאַרמאַטערטן לעבן, לייכטע, נישט פאַרטיפטע, אויס־געליידיקטע, אויסגענוצטע, זיינען ווידער צוריק אָנגעפולט ווי גוט־געשליפענע, קריסטאַלענע, וויין־גלעזער מיט באַרוישטן געטראַנק; ווי באַטעריען מיט עלעקטריזירונג, מיט קראַפט און מיט ליכט.

שאַפנדיקער מענטש הייסט, וואָרהאַפטיק און עכט, תמימותדיק און נאַטירלעך און גלייביק דערלעבן זיינע עמאָציעס. און דאָס וואָס רייסט זיך אין אים, רייסט זיך אַרויס מיט שאַפנדיקן ווירקנדיקן וואָרט. דאָס טרוימען אין אים איז זשומענדיקער ריטם! שטאַמל־געפלאַפּל אין זיין בלוט, אין זיין מוח, צום טויזנטסטן מאָל איינגעחזרט — אויפגעַ־לויכטן און ליכטיק־צעשפּיגלט! וואָס מער שליפן, אַלץ מער רעפלעקסן וואַרפן אַן אבן־טוב! וואָס לענגער געשליפן אויפן דרייענדיקן שלייף־שטיין, אַלץ מער זון־שיין נעמט ער אויף אין זיך.

אין מענטשלעך דערדריקנדיקן איינגעקלאַמערטן לעבן, אַלצדינג

זיך נוצלעך צו מאכן, אייננוציק אויסנוצן צו קענען; אין אונזער פארשקלאפטן אפהענגיק אפהענטיקן לעבן אליין מיט אריינגעשלעפט, צו זיך אליין שוין פארשקלאפט; אין ליידנשאפט געהעמטע, אין אונזערע „מינדערווערט"-געפילן, אדער גאר אין „סובלימירטע" אייגענשאפטן ווי אין משוגעים־העמדער אנגעטון — א, ווי דער טאראראמטער טשאטעוועטער ארום צעדריקט דאס! ווי עפעס א לאפע פון א ווילדע חיה וואלט געלעגן אויף אונזער האלדז!! און אז ס'רייסט זיך אן ערלעך עכט ווארט דאך ארויס, אן הינטער־געדאנק, אן כיטרישן־דריי, אן אייגננוץ־מיין, א פשוט־תמימותדיק ווארט פון טיפער־טיפעניש, פון טונקעלער פינסטערניש ארויס, איז עס ווי אן אקארשט געבוירן קינד, אין קלארע וויקעלעך אויפגעכאפט; ס'איז ליכטיק אויפגעבראכן אינם פינסטערן ארום מיט פרישן, מיט שעפערישן לעבן. און אט־א, דער דאזיקער שעפערישער פראצעס, איז אויף א חוט־השערה נישט אנדערש געווען אין יענע אור־צייטן ווען מ'האט די רונען־שפרוכן מיט שווערער מי אויף שטיינער אויסגעקריצט, פון די איצטיקע, ווען גאנצע בייגן־קאלומנעס שיטן זיך מיט לייכטיקייט ארויס פון די ליינא־טייפ־מאשינען. און באמת דאס איז דער חילוק נאר פונם קאלטן וואסער־טראפן, וואס ארבעט אינם שטיין, אים צוצעשטערן, צום ווארעמלעבעדיקן טריפנדיקן טראפ, פון הארץ צו הארץ אין איין גאנצקייט אונז אלע צו פאראבעטן, צו איין טאטע־מאמעדיקע ברודערליכקייט — —

3

אין דער ליבליכקייט פון דער מיטל־אייראפעאישער נאטור, מיט אויפגעהויבענעם פארטרערטן בליק צו טוליענדיקן וואלד און לאשטשענדיקן הימל, צווישן פארבן שפילנדיקע אזשערעס און טייכן, אינם בערגלדיקן ריטם פון סעדער און וויין־גערטנער האט זיך געסטראיעט אונזער וויינענדיקע לירע. אבער נישט מיט זון־שטראלן סטרונעס איז זי באצויגן — געהעצט און געטריבן אין אלע פיר זייטן, איז אונזער ליריק ארבע־כנפותדיק געקניפט מיטן צער פון אונזער לעבן. אין די שווערסטע נסיונות ביטער אויסגעפרווט! א, ווי מיר ציטערן דאס, ווי די קווינטע־סטרונע ביים מינדסטן באריר — — — אין די טונקעלע סלאווישע וועלדער האט עס געקלונגען ווי מיט א שארפער שווערער האק, ווען זי גייט צווישן די שטאמען, ביים אויסטשעשען דעם ספעצעפישן עפישן כאראקטער אירן. און פון די הײדאמאקעס פון שנת ת"ח זיינען מיר ארויס געלייטערטע מיט די לעצטע טראפן פון אונזער בלוט, מיטן סמוטנעם בין־השמשותדיקן „גאט פון אברהם", מיטן קלוגן מגידישן הלצהלע, מיטן האפערדיקן רבישן זמרל. אונזער פייסאזש אן אויסגעקלאפטע הושענה, אונזער ריטם — דאס געקלאנג פון דער צדקה־תציל־ממות־פושקע! אבער מיט אזויפיל צעוויקלטע יריעות־

הימלען איבער גלייביקע קעפּ, הימלען פון דריי הונדערט מיט צען וועלטן פאַר יעדן ייד.

אַרויסקומענדיק אויף דער ליכטיקער וועלט, פון די איינגעבראָכענע געשפּאָלטענע געטאָ־מויערן, וואָס האָבן אונז געהאַלטן צונויפגעקוועטשט און צוזאַמענגעדריקט, וואָס האָבן פאַרעם ווי מיט גליאיקע חתימות איינגעברענט אין אונזערע פנימער, מאַיעסטעטיש־קאָמיש, אומגעלומפּערט־הדרת־פּנימדיק — ביז אין אונזערע געהירן אַריין האָבן זיך איינגעזיגלט די ברענעדיקע חתימה־אותיות! אַרויקומענדיק פון די ענגע געטאָ־מויערן, מיר וואָלטן שפּור־לאָז פאַרשווינדן, צערינען אין די אויפגעשטויבטע זאַמדן פון אונזערע יאָגנדיקע פּיס, מיט אונזער הכנעהדיקן מה־יפית־טאַנץ, ווען נישט אונזער פאַרגאָסן בלוט, דם־התמציתדיק־קרייזנדיק, וואָס האָט גליוערנדיק אויפגעציטערט מיטן ריטם פון חסידישן ריקוד, מיטן טאַקט פונם „ברוגז־טאַנץ"... שוין די ערשטע שאָפונגען אין יידיש־דייטש און אין עברי־טייטש האָבן יידישע אייגנאַרט און פאַרמדיקן אויסדרוק; די טרערן־צעווייקטע שרה־בת־טובים־תחינות און די סענטימענטאַלע „לב טוב'ס" פון אונזערע עלטער־עלטער באָבעס באַווייזן עס. הונדערטער יאָרן אינערליכע ווירקונג מוז שוין האָבן אין זיך טיף־דערפילטן אויסדרוק! און דער בעל־פּה שביידיש, דער שיחות־חולין פון אונזער אידיאָם, איז עס נישט אַ טויזנט־יאָריקע עולה, אַ פאַרביטערטער קאַמף, פון זינען שוין אַראָפּצוציין — ראַטעוועוענדיק זיך מיט אַ ווילדן הלצהלע! אַזאַ קראַנקס, איבער די איינגעפאַלענע באַקן, אין די לאַנג אויסגעצויגענע באָרד אַריין. און ווידער איז געוואָרן בולט אונזער נישט־אָפּגעטוישטע מטבע מיטן ישראל־סבא פון איין און דאָס מאַמעדיקע פון דער אַנדער זייט.

איינגעמויערט צווישן די מיטל־אַלטערליכע געטאָ־מויערן, לעבענס־לענגליך פאַרמשפּטע, צו ליידיקגייעריי, צו נישט קענען טון עפּעס,ביז מאַרך־שווינדזוכט, ביז מוסקל פאַרשווינד, — קוים האָט דאָס קליינע שוסטער־העמערל דעם שוואַכן טאַקט פונם דפק אַרויסגעקלאַפּט, די שנעל־נערוועזע נאָדל איז „בכבוד גדול" זיך ריטמיש געלאָפן, אַהין און אַהער פאַסטריגעס ציענדיק, פון האָרץ זיך אַרויס; און אינם ברונים האָט עס געקאַפּעט: טיפּ־טאַפּ, טיפּ־טאַפּ, פונם אַרויסגעצויגענעם פולן עמער? פון די פאַרבענקטע אויגן פונם שייערנדיקן דינסט־מיידל:

„אַ ליבע צו פירן איז גוט מיט אַ מענטש

אָבער נישט מיט דיר — —"

אוממענטשליך אַזוי צווישן די געטאָ־מויערן, צו פיזישער און גייסטיקער אומטעטיקייט פאַרמשפּט, האָט דער חריפישער רבנישער פּלפּול געאַקערט אונזערע מוחות; דורך אונזערע אויפגעריסענע אויגן האָבן זיך געריסן די בלאַנק־געשליפענע בלאַסקן. און לעבעדיקע דאָך אַרויסגע־

קומען פון די געטאָס, זיינען מיר ווי נישט איז דאָך לעבנס־פּעאיק געבליבן מיט געשאַרפטע חושים, מיט געשליפענע ווילנס — פון איין שטאַנדפּונקט, ווייניקסטנס, האָבן מיר ווידער געקאָנט גייסטיק אָנ־הייבן! פון יעדן בויג און קנייטש אונזערן האָט די שאַרפזיניקייט אַרויסגעלויכטן, אַרויסגעשאָטנט... איין דריי מיטן גראָבן פינגער און אַלצדינג איז אין איין כהרף־עין באַגריפן! אַלצדינג אָנגעוואָנדן!!

אָבער, אַז ס'איז נאָר פאַרהאַנען אַן אויסגאַנגס־פּונקט, אַ מיטל־פּונקט, איז עס ווי די אַראָפּגעפּאַלענע, זיך אוועקקייקלדיקע קנויל־וואָל, פון דער איינגעדרימלטער באַבעשי שוים, מ'מוז נאָר נאָכגיין דעם זיך דריוולדיקן פאָדעם־דרים און אים אויפוויקלען אַזוי אויף די אויסגע־שפּרייטע צוויי הענט. אָ, וויפיל „פעלדער" האָבן מיר דאָס געמוזט מעסטן, וויפיל „קנייטלעך שטעלן" פון דעם דרים־פאָדעם, אויפגעוויקלט אויף אונזערע שוואַכע הענט, ביז מ'האָט אים צונויפגעפלאָכטן אין פעסטע פּאַסטראַנקעס־שטריק, אונזערע צוריקבאַקומענע מוסקל־אָרעמס צו קאָנען שפּאַנען אין דער „סאָכע" „מיט מזל ברכה".

פּרצ'ן, דעם אויסשטודירטן עלוי, וואָס האָט נאָך זיינע ליבעס־בריוו געשריבן אין פּויליש און אין דייטש, דער לעצטער אויסגייער פון די השכלה־שירים צו דער הימלישער מלכה, דער אָנהייבער פון אונזער געפאָרמטע ליריק, האָט זיין מהרש"ל און מהרש"א־קאָפּ ריטער־ליך אַראָפּגעבויגן צו דער „שפחה", זיך פאַרקנסנדיק צו איר,— ווי איז אים נאָך שווער אָנגעקומען „יידיש פאַר יידן צו זינגען", „די פרעמדע רויז" האָט אים נאָך „געשטאָכן אין דער שוים" — וויפיל ליבעס־ביוולעך מוז דאָס אַ גאָלדענע פּאַווע אַראָפּוואַרפן, אַז מ'זאָל קאָנען שרייבן דאָס ערשטע געפאָרמטע יידישע ליבע־ליד.

יידישע פּראָזע קאָן מען נאָך פאַרמען פון טונעיאַדעוועקער און קאַסריליוועקער בלאָטעס — טויזנט־יאָריק מוטנע אָפּגעשטאַנענע לעבן, אַז ס'געפונט קיין אויסוועג נישט, וויל עס זיך באַטש סמוטנע צעקוואַ־קען, מיט גלגולים־פאַרכשופטע בין־השמשותן... אָבער דער פויגל־פעניקס מוז שוין אַרויס פון טויזנט־יאָריקע פלאַמען זון־אויפגענג און זון־אונטערגענג ברענענדיק, אין אים גופא! דאָס אייביקע קרייזן אין אים מיט צעפלאַטערטן האַרצן! דאָס געפאָרעמטע ליבע־ליד פון אַ פאָלק, — דאָס ליבליכע פאָלקס־ליד גייסטיק און לעבעדיק אין זיך אויסגעטראָגן! — איז דער באַווייז פון דור־דורותדיק לעבן טראָגנדיק אין זיך. און דער אַלץ שווערער און שווערער געוואָרענער קוזשנע־האַמער אין די מאָזאָלעס־הענט מיט זיין פונקען־געשפּריץ אין די ליט־ווישע און פּוילישע שטעטלעך איז דער נייער האַרצקלאַפּנדיקער טאַקט פון אונזער ליריק.

אין דער היימישקייט פון דער מזרח־אייראָפּעאישער נאַטור האָבן

זיך אונזערע פולע הערצער אויפגעעפנט ווי די בלאָסע טולפּן, ווען זיי דערשפּירן די לויע וואַרעמקייט, ווי די סמוטנע סאָסנע ביימער אין דער גליאיקער זון, ווען זיי געבן זייער זשיווי־עצע... די ווערטער פון אַ בעוואולט געפלאָגט פאָלק, אָנגעזאַפּט מיט מאַטערניש, מיט בענקעניש, מיט אויסדויער, עס וואָלט מיט טרערן צערינען אין לעצטע תּפילה, אין אַן אל־מלא־רחמים פאַרן אָפענעם אָרון־קודש, אין אַ פאַרשטויבטן סידור פון נוסח אשכנז, אָדער ספרד — האָט דאָך נאָך איינער פון אונזערע נייע פּאָעטן, דער יונג פאַרליבטער דוד איינהאָרן, מורא געהאַט, אַז ער וועט זיין אַ „לעצטער בעל־שחרית"... וואָס איז דער אויסגעפאַרעמטער נוסח פון אונזערע קלאַסיקער, ווען נישט דאָס איינגרייסנדיקע געבעט פון אונזערע דיכטער — — איז די גאַנצע וועלט נישט אַן אָפענער אָרון־קודש תּפילה צו טוען? דאָס קענען נאָך אָפּ־שרייען אַ טויטן מיט ווערטער! איז די גאַנצע מענטשהייט נישט אַזאַ שכיב־מרע, שוין אויפן טויטן־בעט? און אָנשטאָט דעם שוין אויס־צאַנקדיקן נר־תּמיד צינדט זיך אַ פרישׂ פייער „אויפן פריפּעטשיק", אין אין יעדער האַרפּאַשנער שטוב.

מ׳מוז שוין האָבן איינגעזעסנקייט פון דורות אין זיך, אַז מיליע־שילדערונג פון אַ יידישליכער שטוב זאָל ווערן דיכטערישער אַטמאָספע־רע, מוזן די טיכלע וועגנט שוין זיין אָנגעזאַפּט מיטן סאַק פון עלטער־זיידנס לילקע ציבעק; דאָס געווירשנטע שטובל מוז שוין זיין צעשמעקט מיטן טאַבעק־שקעטעלע, מיט די באַצוקערטע מאַנדלען, פון די באַבעס גרויסן קופערט ארויס, פאַר די צו גאַסט אַריינלויפנדיקע צעפלאָפּלטע אייניקלעך און אור־אור אייניקלעך. און געפינענדיק דאָרט אינם פינס־טערן ווינקל דעם בעזעם, איז אַ שטיק פון זיין לאַנגען שטעקן אָפּגע־בראָכן און אַ „נס־גדול־היה־שם" פאַרעם אין אים אויסגעקריצט. און די אַרויסגעקומענע „דריידערלעך", די געגאָסענע, ווי זיי דרייען זיך דאָס, שמונה־עשרהדיק שטיל, האַזאַרדיש ווילד, אַלצדינג אויסצונעמען ס׳טעלערל פון הימל אַראָפּצונעמען און ס׳ביסל אָפּגעשפּילטע מטבעות צו געבן אַ צעשיט אַזוי איבערן גאַנצן טיש — — און איז פרוג נישט אַזאַ צוגאַסט אַריינלויפנדיק צעפלאָפּלט אייניקל, און איז יהואש דען עפּעס אַנדערש? און די אַלע באַטשופּרינעטע און צעבראַסטעטע און ווילד אָנגעלאָפענע פון אַלע זייטן, און שטיל אַריינקומענדיקע מיט גרויס דרך ארץ, אוועקשטעלנדיק זיך ביי דער טיר און צוקומענדיק אַליין נענטער און נענטער — — — אָ, ווי ס׳אַרבעט דאָס אין זיי, ווי אין פריש־שוימענדיקן וויין וואָס האַלט זיך ביים אָפּשוימען; ווי זיי צעפונקלען דאָס און ווערן ווידער פאַרמאַנטעט! און ווי ס׳קרייזט דאָס און דרייט זיך דאָס ניי־דערלעבטע און זיך־פאַרעמדיקע איינער אין אַנדערן, איינער איבערן אַנדערן, אין תּהומיש־אינערליכן אויפצי־טערן, שווינדלדיק־גילווערדיקן אויפשווידערן, ווי יענע פון קינדער געבייטשטע דריידערלעך אין פרילינג אין אַלע זון־באַגאָסענע גאַסן.

און ווערן אונזערע איינגעזעסענע, גרונדגעפעסטיקטע שטעטלעך, יענע סאָסנע־האָלצערנע פאָרמען, אין וועלכע מיר האָבן זיך אַזוי זידיק און גליאיק מיטן גאַנצן פייער פון אונזער לעבן אין זיי אַריינגעגאָסן, איצט צעשפּאָלטן און אויפגעריסן — — — אונזער דיכטונג האָט אור־אור אייניקלעך, וואָס דער גלי פון זייערע הערצער און געהירן גיסן זיך שוין אין בעטאָן און אין צעמענט פאָרמען! ראָזענפעלד און ווינ־טשעווסקי, באָוושאָווער און עדעלשטאַט פעסטגעמויערט שטייען זיי, „הימל־קראַצערס״ אַזעלכע דעם ווילדער רויש פון מאַשינען אין זייער בלוט, ראָד־אין רעדל אויף טויזנט רעדער איז צערעדערט זייער קאָפּ, אויף מיליאָנען שרויפן זיינען צעשרויפט זייערע נערוון, ביז משוגע צו ווערן! און דער עלעקטרישער האַמער גייט איבער זיי ביז דער גאַנצער כדור־הארץ ווערט אויפגעבראָכן, פּונקט ווי אַן ערדענע פאָרעם, וואָס פּלאַצט אויף, ווען דער אַריינגעגאָסענער מעטאַל ווערט אָפּגעקילט און דאָס זיך שאַפנדיקע אויסגעפערטיקט.

אונזער יידישע דיכטונג, אונזער טריפנדיק לעבן, וואָס הערט אַלץ נישט אויף צו זידן! מיט אונזערע נייע, די סאָוויעטישע פון איין זייט און די אַמעריקאַנישע פון דער אַנדערער, איז שוין מער ווי בלויז פּויליש־אוקריינישער סמוטנער הימל, ווי סענטימענטאַלע דלד־אמות־דיקייט — — און ווי סכנותדיק־ענג און ווי אכזריותדיק ס'זאָל איצט נישט זיין אַרום אונזערע בלוטיק צעטומלטע קעפּ, ס'איז נישט די גע־גאָסענע טויטן־מאַסקע — ס'איז דער יאַנוס־קאָפּ פון אונזער מאָדערנער ליריק און עפּיק! יעדער ווייאיקער שטריך פון אונזער אויסגעצערטן פּנים, יעדעס איינגעפאַלענע קנייטשל אַרום די פאַרביסענע־צעביסענע ליפּן, דאָס אויסגעצירקלטע קלוגע אַרום די שלייפן — מיט אינערליכן גליווער־ציטער דערפילט און מיטן גאַנצן שוידערליכן אַרום הײלן זיך די איינגעפליישטע שראַמען און די ביילן אונטער די פאַלטן פון אונזער פאַרטראַכטן שטערן. אונזער געפאָרעמט וואָרט און דער ריטם דערפון — דער אויפציטערדיקער גליווער פון אונזער טריפנדיקן און זיך פאָרמענדיקן לעבן. יאָ, אַזוי גייט פאָר דער פּראָצעס אין דער מאַטעריע, אין דער שאַפנדיקער נאַטור, — דער צעשטערונגס עלעמענט אינם מאָמענט פון זיין זיך אויפלעזונג, צו נייער געשטאַלטונג, לאָזט איבער נאָך זיך, אַ מין סובסטאַנץ פון גרעסטער פּאָטענציעזקייט, — פּונקט אַזוי געשעעט עס אויך אינם מענטשליכן שאַפן: דאָס זיך פאָרעמדיקע וואָרט איז דער היילנדיקער לייכטנדיקער ראַדיום־עלעמענט, וואָס שאַפט זיך ביי פעלקער אינם מאָמענט פון זייער בלוטיקן צעטריפט ווערן, פון זייער זיך אויפלעזונג צו נייער געשטאַלטונג — ס'איז דער סובסטאַנץ פון גרעסטער פּאָטענציעזקייט, פון זייער היילנדיקער ליכטיקייט פאַר אַלע מענטשן.

איבער ליריק

1

עס גייט אין דעם צו געפינען אינ׳ם לעבן מער רעאַליטעט, מער ווירקליכקייט — דעם אַרום־זיך, דעם דרויסן, מיט אונזערע פינף חושים אונדז נאָענט צו מאַכן; דורך אַ רמז׳דיקן בליק מיט דער זון, מיט די שטערן, מיט׳ן האָריזאָנט, זיך דורכצווווינקן, ווי מיט אייגענע. און נישט צו פאַרלירן זיך אין דער אין־סוף׳יקער אונענדליכקייט. עס גייט אין דעם צו ווערן ווירקליך און רעאַל — דור־דורות׳דיקע ערפאַרונגען צו לאָזן אויפשטראַלען מיט אַן איינציקן ליפּן־באַוועג און אונזערע אייגנשאַפטן און ליידנשאַפטן צו קענען דרעסירן ווי קליינע חיה׳לאַך; אַ פאַרשפּיל־טער מיט זיי, מיט זיי מיטצושפּילען, און זיך נישט פאַרפּלאָנטערן אין אייגענעם עק; און נישט, משוגע־ווערנדיק, אין זיך אַליין אַריינצובייסן דעם אייגענעם גיפט.

אָנגעהויבן האָט עס זיך מיט אַ שטיל געזאַנג איבער אַן אויפוואַכנ־דיק קינד׳ס קעפּעלע מיט אַ הויך געוויין אַ בר־מינן צופוסענס, מיט׳ן כשוף׳דיקן באַשווערן פון בייזע רוחות, מיט דעם העלדישן נקמה־געשריי ביים נצחון. און די גרויסקייט פון דער ליריק איז, וואָס אַזוי איז זי גע־בליבן ביז׳ן היינטיקן טאָג.

מ׳פּרובירט עס קינסטלעריש צו פאַרמען מיט׳ן געפיל, אויסצובריי־טערן מיט אינערליכקייט, מיט פאַרצערטעלטקייט, און מיר ווערן צום סוף סענטימענטאַל; מ׳באַמיט זיך מיט אַן אויפבליצנדיקן בילד דעם אַרום אין באַוועגליכן וואָרט צו פאַרוואַנדלען און מ׳ווערט מאַטעריש — קאַנקאַוו און קאַנוועקס ברילן בלויז איז עס פאַר׳ן זעער!

אָבער דער זעער איז נישט קיין אַנדערער ווי דער לויטער־געלייִ־טערטער אין דור־דורות׳דיקן בלוט און אין אייגענע פיינען, אין געווייִנען האַפערדיק אויפגעשטראַלט אין יעדער העגנענדיקער טרער — דער זעער זעט דורך זיי ווי דורך געשליפענע גלעזער. ער זעט דעם ווייִ פון מענטש, פון דער קרעאַטור, פון יעדן חפץ, און דאָס געשטילטע האַרץ ווערט אַ קינד, אַ געשטילטס צו דער מאַמע־וועלט און דער טויט איז מיתה בנשיקה.

עס גייט אין דעם, אַרויסצוגיין פון זיך, נישט צו זיצן אין זיך ווי אַ מושל אין איר שליימיקן הייזל, ווי דער וואָרעם אין כריין; עס גייט אין דעם, נישט צוריקצולויפן אין זיך ווי די רויב־חיה מיט איר פאַרציקונג אין איר פינסטערער נאָרע! דאָס עכטע לירישע וואָרט איז די באַפריי־

אונג פון זיך, פון דער צופיצעלטקייט פון פאַרהעלטעניש און עקזיסטענץ, צו קענען נאָך זיין אין יענעם „מוטער־וואַסער", וואָס פאַרמט און באַ־לעבט; צו קענען נאָך שפּירן ביז אין די פינגער־שפּיצן דאָס ציטערדיק־פלוצלינגדיקע, דאָס טאַפּנדיק־דערלייזענדיקע...

דעמאָלט איז מען איינס מיט'ן אַרום, מיט יעדן שטויבעלע פאַרברו־דערט, מיט יעדן טראָפּן פאַרשוועסטערט, נישט פאַרלוירן צו ווערן, נישט פאַרפלאָנטערט צו ווערן — מאַמע־וועלט האַלט איינעם אויף אירע הענט ווי אַ וויינענדיק „פּיצעלע", וואָס זיין פּנים'ל איז ליכטיק צולאַכט דורך פינקלדיקע טרערן. אַ, דער לאַבירינט־לעבן, נישט אויס און נישט איין, טויזנטער טירן עפענען זיך. נאָר די איינציקע טיר איז פאַרמאַכט אויף זיבן ריגלען, איז פאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער.

דאָס אויפגעפּראַלטע אָפענע האַרץ אָבער, דאָס קענען גאַנץ אָפן און ערליך זיין מיט אַלעמען און אַלצדינג — נישט מיטל צום ציל, נישט צוועק צו דערגרייכן! יעדע זאַך איר אייגענע ווירקליכקייט און רעאַלי־טעט, יעדע זאַך אומיטלבאַר דערזען און דערפילט — אָט דאָס איז דער אָנהויב פון ליריק, די אייביקייט פון ליריק, און נאָר אַזוי איז ליריק באַ־רעכטיקט. נאָר אַזוי איז דאָס געפיל ערהויבן, דאָס בילד נישט מער אַ צו־פעליקע סיטואַציע — די זאַך ווערט אידעע, דאָס איינציקע, וועלכעס איז אין זיך כולל אַלץ, ווערט פילענדיק־ציטערדיק, עפּידערמיס איבער לע־בעדיקן צאַפּל; אָנהויב און סוף פון איין קאַוזאַל־באַוועגליכע גאַנצקייט; דעמאָלט ווערט דער איך דו און יענער און דער; דעמאָלט איז די גאַנצע וועלט ליכטיק־לויטער און הייליק געלייטערט, און אַנונג פאַר ווייטערדי־קע עקזיסטענץ. מ'מוז שוין קענען שטיין אונבאַרירט און גלייכגילטיק צום אייגענעם לעבן, כדי צו קענען דערפילן די רעאַליטעט פון אַן אַנדער לעבן, כדי געשעענישן צו פאַרווירקליכן, כדי פונ'ם פּערספּעקטיוו צו קע־נען קוקן אויפ'ן זיין און נישט זיין, ווו געשעעניש איז נישט מער נאָר צופאַל, וואָרים ערשט דעמלט ווערן זאַכן קינסטלעריש (און זיכער אויך מאַטעמאַטיש־שעפעריש!) ערהויבן — חפצים ווערן שטיל־לעבנס, די אידעע זעט זיך אַרויס פון יעדער זאַך, זי לייכט מיט איר אייגענער קאָנ־טורן־צושאָטענקייט. און פּונקט ווי סיטואַציע, פאַרהעלטעניש און מיטל איז נאָר אויסוועג און אומוועג, קרימעניש און געדריי פון שריט נאָך שריט אינ'ם גרויסן מהלך פון געשעענישן, אַזוי איז געפאָרמט בילד, גע־פיל־אויסדרוק, בלויז דאָס ליכט און שאָטן פון דער עכטער ליריק! ערשט מיט יענער איינציקער אידעע, וועלכע איז אין זיך כולל אַלע מעגליכקייטן, ווערט מיטל און ציל — דאָס פליש און די אָדערן — לע־בעדיקער עקזיסטענץ; דעמאָלט ערשט איז דאָס וואָרט געזעטיקט מיט אייגענעם צאַפּל, מיט דור־דורות'דיקייט, מיט בלוט פון אייגענעם בלוט, מיט עכטע רעאַליטעט און געשעעניש.

2

אָבער מיט'ן פּאַרטיפן זיך פונ'ם ביבלישן זעער, פונ'ם „רואה" פון איין זייט, און פונ'ם גריכיש בלינדן האָמער פון דער אַנדערער זייט, קומט די צוטיילונג און די שפּאַלטונג אין דער ליריק — די שפּאַלטונג פון דער גאַנצער קולטור! ווייל די ליריק איז דאָס אַנעז, דאָס האַרץ פון דער מענטשלעכער קולטור. (אפילו פון דער מאַטעמאַטיש־שעפערישער, ד. ה. פון דער וויסנשאַפטלעכער און ערפינדערישער — שפּינאָזאַ אין זיין העכסטער מאַטעמאַטישער דערגרייכונג איז דאָס לירישסטע און ביי יעדער מיט ווערטער דעפינירטער ערפינדונג פון אַ באַדייטנדיקן סערום איז זיכער דער שעפערישער מאָמענט, דעם מענטשן אין זיין נויט צו ווען העלפן).

אַלע געזעץ־סיסטעמען און זייערע ענדערונגען זיינען דאָך דער ריטם פונ'ם מענטשלעכן עקזיסטענץ! און איז דער געזעץ־זאַץ „דו זאָלסט נישט קאָכן דאָס ציגעלע אין דער מילך פון זיין מוטער" נישט דער לירישסטער פערז? איז עס נישט גוטסקייט וואָס רינט אַרויס פון מענטשלעכע צאַרטקייט הערצער צו שטילן?

דער יידישער נביא, דער הר־המוריה ליריקער זעט די מענטשלעכע אינערלעכקייט אין די טיפסטע טיפענישן; ס'האַרץ איז פאַר אים אָפן ווי אַ תהום; ער דערבליקט דאָס מינדעסטע קנייטשעלע און דאָס פאַרוויקעלטסטע פעלטעלע פון מענטשנס געהירן, ער איז דורכזעעוודיק אין יעדן געשעעניש און די זעענישן קאָכן אויף זיין בלוט אין זידיקע אויסגעשרייען, זיינע ליפּן צושוימען מיט גערעכטיקייט — זיין האַרץ איז לויטער און טיף ווי דער ים און גייט־איבער פון דער מינדעסטער אומגערעכטיקייט, זיין אויפברויזענדיקער ריטם איז געטריבן פון יאָגענדיקן געוויסן, ס'איז איבערפלייצונג, ס'איז געוויסער אין בלוט; די געבונדענע קרעאַטור רייסט זיך אין אים באַפרייט צו ווערן; זיין אויפבליצנדיק־דערזעענדיק בילד איז דינאַמיש — ס'איז לויפנדיקער געדאַנק פאַראויס! יאָגענדיקע שעפסן־סטאַדעס זיינען די בערג אין זיין העראָגליפישן וואָרט; מיטל, סיטואַציע, ציל, אַפּאָקאַליפּטישע בילד־טיילן פון איין גאַנצקייט, און דאָס געוויסן איז דאָס האַרץ פון דער וועלט! דאָס איז די אָפנהאַרציקייט פונ'ם מוריה ליריקער, זיין לייב און לעבן, זיין פלייש און בלוט אַוועקצוגעבן, כדי צו ערנערן, כדי צו זעטיקן דאָס אויסגייענדיקע, דאָס צאַפּלדיקע האַרץ פון דער וועלט.

דער בלינדער האָמער דאַקעגן איז חושים'דיק, ער דערטאַפּט זיך מיט זיינע הענט צו די זאַכן; דער אַרום און אַרום ווערט פאַר אים בולט, פּלאַסטיש־עלאַסטיש, תאווה'דיק־רונדיק; ער קריגט עס אַריין אין זיינע שפּירענדיקע פינגער־שפּיצן, זיינע הענד ווערן זעעוודיק. די רעאַליטעט,

די ווירקליכקייט ציט ער אין זיך אַריין, ער פֿאָרמט זי און ער באַהערשט זי, ער באַזיגט זי, ער איז זי מנצח מיט מענטשליכער גבורה; זי ווערט אַ טייל פֿון אים; זי באַקומט זיין טאַפּנדיק־עפּישע באַוועגליכקייט, זיין טאַכלעסיגע זיך־נאָכגעביקייט און באַרואיגטקייט — ער וויל ברייטער ווערן, מער רוים געפינען, דעם דרויסן אין זיך אַריינצובאַקומען; ברייט־צעוואַקסן מיט דער נאַטור, מיט פֿעלדער און וועלדער, ערהויבן ווערן מיט יעדן זון־אויפגיי!

זיין בילד איז דער נאַקעטער נימף אין'ם געזימס, צירליך־געטאָקט און פֿעסט איינגעמויערט, און ווען דאָס בענקענדיקע האַרץ גייט שוין איבער, איז עס די שוימענדיקע געטין פֿון ים־מושל אַרויס! עס מיאַנדערט אין זיין בלוט און באַרואיקט און מאַכט שטיל; זיין ריטם איז ברייט ווי פֿונאַנדערגעשפּרייטע אָרעמס מיט לייצעס אין דער האַנט, ביים שווער־סאָפּענדיקן העלד, וואָס שטייט אויפ'ן קריגס רייט־וואָגן און ער האַלט־איין און ער האַמעוועט. דער באַרואיקטער געלאַסענער אָטעם פֿונ'ם געניסערישן איז די האַרמאָניע — די אידעע פֿון דער וועלט. זי צו באַהערשן, זי איינצונעמען, ביז ס'אייגענע האַרץ ווערט שטיל ווי אַ קניענדיקער אויסגעמאַטערטער שקלאַף.

טעמפּעראַמענט רייסט זיך אַרויס ווי גליאיקע לאַוואַ מיט שורות ווערטער, דאָס איז לירישער ריטם — ס'איז דער אויסרוף־צייכן פֿון צייט, דער אימפּעראַטיוו פֿונ'ם געוויסן! טויט און לעבן צו באַהערשן, האַרץ צו האַרץ צו באַרואיקן — דעם טעמפּעראַמענט פֿון פֿעלקער (זייער געזעץ־מעסיקייט, זייער האַרמאָנישע אָרדנונג) דערקענט מען אין זייער ליריק און די עכטקייט פֿון ליריק אינ'ם ריטם. ווייל זי איז די ערשטע אונקאָמפּליצירטע אָפּנהאַרציקע פֿאָרם פֿון מענטשליכן שאַפֿן, וואָס יעדע מינדעסטע גראַד־ענדערונג אין איר ווערט אַזוי דייטליך בולט.

טויזענטער יאָרן ווי מ'באַמיט זיך שוין די שפּאַלטונג אין דער וועלט, דעם געוואַלט־ריס פֿונ'ם לעבן צוריק צו באַהעפֿטן, מיט'ן געוויין פֿון אַלע מענטשן, מיט די תפילות פֿון אַלע פֿעלקער, און ביז'ן היינטיקן טאָג טראָגט די ליריק פֿון אַלע קולטורן דעם ביידע־זייטיקן חותם, ס'איז געוואָרן איר גאָלדיק אויסקלינגענדיקע מטבע'ישע עכטקייט — די אינערליכקייט פֿונ'ם מענטש, זיין געוויסן, מיט'ן דרויסנדיקן אַרום, מיט דער רעאַליטעט, צו קאָנען פֿאַראייניקן אין איין ווירקליכע עקזיסטענץ, יאָ, אין איין קאַוואַלע גערעכטיקייט — אָט אין דעם גייט עס! נישט אין קיין צופֿעליקייטן, וואָרים די גייסטיקע מענטשליכע באַמיאונגען, זיינע חלומות און בענקענישן זיינען אויך שוין געוואָרן אַ טייל פֿונ'ם מענטשליכן איך און פֿונ'ם דרויסנדיקן אַרום און אַרום.

3

מיר יידן הייבן עס אָן אין אונזערע וועלטליך־יידישע פּאָרמען מיט׳ן בראַצלאַווער. זיין „בלינדער בעטלער" האָט אין זיך דעם דעם ביבלישן זעער, ווייל ער איז דאָך נישט קיין בלינדער, נאָר אַ סגי־נהור — אַ גרויסער זעער! מיט׳ן בראַצלאַווערס עכטער דיכטונג קומט דאָס האָמערישע, דאָס הימליש־ערדישע, אַריין אין אונזער יידי־שער ליריק, מיר הייבן זיך אָן חושימדיק צו דערטאַפּן דורכן דרויסנדיקן לעבן צום אויסגייענדיקן האַרץ פון דער וועלט, מיט געבעטן צו פאַר־שיטן די שפּאַלטונג צווישן מענטש און מענטש, צוריק־צוזאַמענצו־העפטן דאָס צעריסענע געמיט פון יעטוועדן באַשעפעניש.

אין אונזער פאָלקס־ליד האָט זיך, אינערליכע ווירקליכקייט און די אַרומיקע רעאַליטעט, האַרציק־געמיטליך צוזאַמענגעגראַמט אונזער וויי און אונזער געשריי. יאָ, מיט דער פּאַטעטישקייט פון אונזערע נביאים קאָן מען באמת זאָגן איבער אונזערע פאָלקס־ליבעס־לידער: זע די שפּחה האָט אַ קינד געוווּנען, עס הייסט געטריישאַפט, ליבשאַפט הייסט עס — אַ גין־גאָלדענע פּאַווע איז עס, פול מיט צופלאַטערטע האַרציגקייט. מיט אליקום צענזור און מיט וואַרשאַווסקין ווערט עס בדחניש־היימיש, מצוה־טענצעלדיק ריטמיש — ס׳איז נישט מער דער „תּפילה לעני כי יעטוף," ס׳איז דאָס געוויין פון דער פאַרגייענדער פי־דעל פון די באַדעקענס — „אויפן פּריפּעטשיק ברענט אַ פייערל" און ס׳קאָכט זיך די גאָלדענע יויך! און אַרום און אַרום זיצן מיר ווי די קינדער — אַזאַ אינערליכע געמיטליכקייט, דער גאַנצער אַרום שטייט שטיל און האָרכט זיך צו און ער ווערט אָרנאַמענטיק פאַר פרוגס ליד, פאַר יהואש׳ס הימנען. פּוילישע פעלדער און טייכן, ליטווישע און אוק־ראַינישע האָריזאָנטן און שלאַנקע בריאָזקעס אין זון־פאַרגייען צעבליען זיך ווי צניעותדיקע כלה־מיידלאַך אין אונזער געבליט, אַזוי ברייט, אַזוי האַרציק נאָענט.

און אַז מ׳הייבט אָן שפּירן הימל איבער קאָפּ, ערד אונטער די פיס, ווערט דען נישט סאָציאַלער קאַמף, גערעכטיקייט, אויסגעשריי, אַ טייל פונם אינערליכן? באָווּשאָווער און עדלשטאַט וואַקסן שטומפּיק און וואָרצלדיק אַרויס פון אונזער טיפער נויט, קוים צוואַקסן און שוין געטראָפן פון אַ בייזן געוויטער! מיט ראָזענפעלדן און ווינטשעווסקין האָט די יידישע ליריק שוין אייגענע אינערליכע סטיכע, עס האָט אין זיך יידישע דינאַמישקייט, אָבער אַן אַנדערע ווי ביי אונזערע נביאים, זי איז אַ בעל־פּה זינגעדיקע — דער „לבי ובשרי ירננו אל אל חי" האָט נישט מער בלויז אין בית מדרש אַרומגעטאַנצט אַרום בעלעמער, ער זינגט שוין אַרויס פון אַלע שניידערשע און שוסטערשע וואַרשטאַטן.

די יידישע ליריק איז נישט מער דער יהי רצון פונ׳ם „כאלו הקרבתי עו־לה״ — דער יידישער מענטש איז שוין ווידער אָנגעגרייט צו אַ נייעם הר המוריה־גאַנג, געבונדן צו ווערן און גאַץ אויפצוגיין מיט לייב און מיט לעבן: „ס׳פייער איז שוין דאָ און ס׳מעסער איז אויך שוין דאָ״ און מ׳וואַרט נאָר אויפן וואָרט.

און אין יענע צעפלאַמטע פינפער יאָרן, פון נאָך 1905, שמעלצט זיך דערוויילע דאָס גאָלד פאַר אונזער יידישער פּאָעזיע — איינהאָרן, שנייער, ניידוס און די גאַנצע פלעיאַדע יונגע דיכטער ביז׳ן קריג פאַר־מען עס און פרעגן עס; וואָס מער בילד, וואָס מער בולטקייט — אונ־זער גאַנץ לעבן איז נאָר אַז ס׳זאָל זיין עמבלעם, אָרנאַמענטיק; אונ־זער גאַנצע עכטקייט פונם אינערליכן געפיל איז נאָר ריכטיקע געוויגנ־קייט, משקל פונם פערז.. אונזער ליריק דעמלט האָט געשיינט שוין צו זיין אַרויסגעוואַקסן פון אירע וויקעלעך. דעם נביאישן פייער־טאָפּ האָט ביאַליק צעבראָכן מיט זיין „לעצטן וואָרט״ און אונזער פּראָזע און דראַמע איז שוין געווען אַזוי שטאַרק, אַז זיי האָבן געקענט פּאַרוואַנ־דלען שטימונג אין וואַרעמע,אַטמאָספערישע, אויפפלאַמענדיקע וויזיע אין אַ פעסטער פאָרם, אין עפּישער רעאַליטעט און אין דראַמאַטישער ווירקליכקייט.

און נישט נאָר איז דעמלט אונזער פאַר־מלחמה ליריק אַליין גע־וואָרן צופיל פּאָעזיע — דער איבערפלוס פון סענטימענטאַלקייט און דאָס מאַטאַרישע הייבט זיך אָן שוין צו שפּירן אומעטום, אין אַלע שפּראַכן; ווייל די איינציקע ווירקליכקייט פון עכטער ליריק איז די רעאַליטעט, פּנים אל פּנים צו שטיין מיט איר — אויף טויט און אויף לעבן! און אין יענע יאָרן איז די סיטואַציע לעבן, די עקזיסטענץ וועלט, באמת שוין געווען אַזוי נאַטירליך־צוועקלאָז, אַזוי זיכער־אַרומ־גערינגעלט און צופעליג־באַגרעניצט, אַזוי איינגעאָרדענט־ענג, אַז ס׳האָט סטיכיש געמוזט קומען דער גרויסער בראָך אין דער וועלט,כדי דער מענטש זאָל ווידער קענען אַרויס פון זיך, פון זיין שליימיק מושל־שיםעלע, פון זיין מאַלוואָרף־לאָך און אייננס צו ווערן מיט׳ן אַרום, מיט׳ן דרויסן, מיט הימל און ערד, מיט מענטש און קרעאַטור און מיט אַלצ־דינק און אַלץ.

אין 1914 אַז די רויב־חיה איז אַרויס פון איר ענגער נאָרע האָט זיך דען געדאַכט, אַז זי וועט זיך, אַזוי מטושטש און פאַר׳חוש׳ט ווי זי איז, צוריק פאַרקריכן מיט איר בלוטיקער פאַרציקונג און מיט אַן אַרונ־טערגעלאָזענעם עק צווישן די הינטערשטע פיס? דער דאָזיקער אונבאַ־וווסטער שטאַרקער גלויבן, די ווי פאַר׳חלומ׳טע אָדער ווירקליכע בענק־שאַפט, דאָס איז דער אָנהויב פון דער ליריק, איר אייביקייט און איר איינציגע באַרעכטיקונג.

.4

און ווייל די ליריק איז דאָס זאָמען־קערנדל פון יעדער קולטור, דאָס אומבאַוווּסטע שעפערישע ערשט־ווערן, די ערשטע באַוועגונגען אין׳ם חושים׳דיקן געדאַנקליכן תוהו ובוהו, דערפאַר טראָגט יעדע קולטור אין זיך דעם זאָמען פון דור־דורותדיקייט, פון אייביקן זיך באַנייען און ווערן. — עס איז די נאַטירליכע באַפרוכפּערונג, וואָס טראָגט אוים ווייטער געטראָגן צו ווערן.

אין אונזער מאָדערנער ליריק איצט איז שוין די באַנייטע דערפרישטע בליאונג אויפן ברייט־צעצווייגטן בוים פון אונזער עפיק און ווערנדיקע זריעה פאַר ווייטערדיקע נאָך אומגעאַנטע דערלעבענישן, און וואַקסנדיק באַוווּסט ווערן, און שעפערישע כחות צום פרישן עפיש־ווירקליכן געראַנגעל, און אויסהאַלטן קענען.

מיט אברהם רייזענ׳ען איז געווען דער אָנהויב פון אונזער מאָדערנער ליריק—די אידישע אָרימקייט איז געוואָרן ביי אים רעאַליטעט — „אַ געזונט זאַלבע אכט״! בלוט־אָרים, ראַכיטיש־אויסגעדאַרט, נישט ערנערט, אָבער „העגטלעך און פיסלעך פלעכטן זיך״ טאַקע ווי ביים טאַטן אין בעט — וואָלט עס אַנדערש געווען, וואָלט עס נישט געווען קיין אייגענע יידישע דיכטונג, נאָר צופיל היינע אָדער לערמאָנטאָוו. אברהם רייזענ׳ס עכטע נאַטור־ און ליבע־געפיל איז רעאַל־חושימדיק. יידישע פאַרווירקליכונג — איז נישט מער צופעליק — אַ מציאה געקויפט אויפן מאַרק! יידישע אָרימקייט פאַרפונדעוועט זיך! און פונקט ווי די פּראָזע אין זיינע פערזן איז שוין געבויט אויפן באַזיס פון אונזערע קלאַסיקער איז זיין יאָגנדיקער ריטם דער פעסטער אויסדרוק פונם שוין פאַרהאַנענעם סאָציאַלן באַוווּסטזיין פונם האַראָפּאַשנעם מענטש.

אברהם רייזענ׳ס געפיל האָט נישט נויטיק אַזוי פיל בילד, ווי זיין פילאָזאָפיע האָט נישט נויטיק צו שטרענגע פאָרם, ווייל אַלץ וואַקסט ביי אים אַרוים פון אונזער נויט, ער דערלעבט זי אין זיין האָפנונגסלאָזיקייט און אין זיין האָפערדיקן גלויביקן קאַמף. זיין ליבע־ליד איז רעאַליטעט, ווייל זיין האַרץ גייט איבער פון ליבע צו יעדן מענטש, דערפאַר קאָן זיין פערז זיין אַזוי רעאַליסטיש, נאָך רעאַליסטישער טיילמאָל ווי דער פּאָעטישער זאַץ פון זיין דערציילונג.

מיט די „איזיכיסטן״ פון פוילן און אַמעריקע פון איין זייט, יענע פאַרשפּילטע אין זיך און מיט זיך, כסדר מיט די הענט זייערע אייגענע גופים באַטאַפּנדיק, ווי זיי וואָלט אַזעלכע „אַראָפּגעשלינגענע מגילות״ געווען פול מיט בלינדן־שריפט, און מיט די נאָך־רעוואָלוציע פּאָעטן פון דער אַנדערער זייט, בלוטיק אויפגעברויזט מיט ערלייזונג פאַר דער

גאַנצער וועלט, — שטייט שוין דער צווייזייטיקער מענטש, מיט זיין לייד און זיין ליידנשאַפט, מיט אַ געשריי אויף די ליפּן און אַ צאַפּל אין האַרץ, זיין בענקשאַפט און זיין באַגרעניצטקייט אויסצופרעגן און אויסצוהאַמערן, די צווייזייטיקייט פון דער עכטער מטבע אויסצוקלינגען מיט ריטמישע אומענדליכקייט — האַפּשטיין און האַלפּערן, צוויי גאָלד אויסגעפּרעגטע און פעליגראַן אויסגעהאַמערטע, וואָס וועלן בלייבן ווי אַן עכטער קלינגנדיקער אָנזאָג פון אונזער מאָדערנער יידישער ליריק.

און לייוויק, וואָס האָט זיין אייגענע בלוטיקע ווירקליכקייט מיט זיך מיטגעברענגט — נישט ווי אַ גילדענע פּאַווע איבערן ים; ווי אַ ווייסע נישט־דערקוילעטע טויב איז ער געקומען צו אונז; אַזוי פיל בלוט אויפן וועג פאַרלוירן! און דערפאַר, פונקט ווי רייזען, אויך בלוט־אָרים, האָט גאָרנישט מער אַזוי נויטיק דאָס שטימונגס־געפיל און דאָס קינסטלערישע בילד, ווייל ער גופא איז פול מיט ווייעדיקע געשעענישן. ער גופא איז אַ אופפלאַמענדיקע וויזיע! מיט אים קומט אין אונזער ליריק אַריין דער ריטם פון סאַרפנדיקע קייטן.

די „גאָלדענע קייט" וואָלט לייכט צעריסן געוואָרן, מיט אירע קונציק־געטאָקטע רינגען זיך לייכט צעשיט איבער אַלע שבעה ימים, ווען מיר וואָלטן נישט דערשפּירט ביז איןביין אַריין דעם זשאַווער פון די פעסט־געקאָוועטע רינגען פון „פּויליש אויף דער קייט" ביז נאָך סיביר אַהין — אין די קייטן האָבן מיר ווידער אויפגענומען דעם געראַנגל מיט לעבן און וועלט. די האָראָפּאַשנע גאַס מיט אירע מאָזאָלעם האָט זי אין די קוזשניע אויסגעהאַמערט, און געבונדן אין איר רייסט זי זיך און סאַרפּעט זיך מיט אַלע כוחות — עס איז נויטיק שטיקער צאַפּלדיק בלוטיק לעבן, כדי אויף די פּאָזע (פּאָעזיע) זאָל קענען רוען די שכינה פון שבת־יום־טובדיקייט.

אונזער מאָדערנע ליריק, אין אונזער אויסערליכן קאַמף באַקומענדיק נייע רעאַליטעטן, האָט אין טיפער עכטער דערלעבעניש, אויפן אייגענעם געפייניקטן לייב זיך באַהעפט צוריק צו איר שורש (טראָץ אומפאַרמיידליכע פרעמדע איינפלוסן!) און ווען נישט אויפן הר־המוריה ווידער, איז עס געווען אין די סיבירער סטעפּעס, אַ געבונדענער, אַן איין־איינציקער, אַן אויסדערוועלטער, מיט אַן אויסגעשטרעקטן האַלז, וואַרטנדיק אויפן ראַטעווענדיקן וואָרט.

דער סאָציאַלער קאַמף, דאָס געוויסן אינם מענטש איז ווידער געוואָרן בלוט פון אונזער בלוט, עשאַפּאָט און שייטערהויפן איז ווידער געוואָרן יידישע ווירקליכקייט און רעאַליטעט — אונזער מאָדערנער דיכטונג איז ווידער געוואָרן שורשדיק, מסירות־נפשדיק, האָט ווידער אין זיך עכטע בראַצלאַווער גזע, סגי־נהירס דערטאַפּן זיך פון פאַרפינסטערטע געסלעך אַרוים, מיט זייערע הענט צו די ליידן פון דער

וועלט. און דערפֿאַר איז לייוויק'ס דיכטונג אַ לויב־געזאַנג צו דעם לייד, ווייל זי איז באמת אונזער איינציקע מעגליכקייט, אונזער איינציקע פּראַקטישע רעאַליטעט (ווי אין אונזער נאַטור־נאָנטע ביבלישע צייט, אין דער געטליך־זעערישער, דאָס עניוותדיקע, דאָס מענטשליך־שפּלותדיקע אינם גרויסן אין־סוף!) — זי איז דער סוד פונם נצח ישראל! מיטל און ציל, סיטואַציע און צוועק פון אונזער אייביקער עקזיסטענץ. ס'איז די איינע זייט פון דער מטבע ווידער די זייט פון ישראל סבא.

אָבער אַז דער דאָרן ברענט און ווערט דאָך נישט פאַרברענט, איז דאָך גוט צו זיין אַ ברענענדיקער דאָרן! און אין דעם אייביקן פלאַם הויבט ווידער אָן פריידיק און שוימיק צו שמעלצן אונזער עכט ירושהדיק גאָלד, פאָרמלאָז — איבערלויפנדיק, תוהו־ובוהודיק, אויפזידנדיק, אָבער איבערגייענדיק פון פאָלקס געוויסן.

אין אונזער פּאָעזיע איצט, מיט אַן אייגענער בולטער צורה שוין, באַקומט אַלץ ווייטער און ווייטער די פעסטערע פאָרם, דאָס עכטע מעטאַלישע, אַז בײדע זייטן, נישט גלאַט און אָפּגעמעקט צו ווערן, זאָלן זיך בולט און פעסט און מאַיעסטעטיש אויספּרעגן, מיט לויטערן גאָלדענעם געצערטלטן קלאַנג אַרויסגעשליפן ווערן, אַרויסגעריסן פון אונזער טיפסטער טיפעניש.

האָפערדיקייט און ווייאיקע אינערליכקייט, מיטן אינם געוואַלטריס פונם אַרום און אַרום, מיטן אינם צאַפּל פונם לעבן, דאָס איז די צווייזייטיקע עכטקייט פון דער לירִיק: בילד און געפיל — די רעאַליטעט און די בענקשאַפט! — געאייניקט און באַהעפט אינם וואָרט צו ווייטערדיקע אַנענדיקע עקזיסטענצן, ווו טויט און לעבן זיינען נאָר די דינאַמישע אַטריבוטן פון ריטם און האַרמאָניע.

דאָס 80־טע געבוירן־יאָר פֿון מאָריס ראָזענפֿעלד

אַ רעפֿעראַט ביי די יידיש־ליטעראַרישע שבת־נאָכמיטאָגס

איז דאָס ליבליבע פֿאָלקס־ליד אונזערס די נשמה, דאָס ערשטע אויפֿפֿאָטעמען, פֿון אונזער נייער ליריק, — דאָס קינד נאָך אין וויקע־לעך! — איז דער סקאַרבאָווער בדחן געווען דער, וועלכער האָט געגעבן די שטרענגע טעכניק און די באַאַרבעטע טעמאָ; דאָס פֿאַרמישטע אין אונזער פֿאָעזיע פֿון עפּישן מאָנאָלאָג און טענדענץ. מיט אַזעלכע שיטנ־דיקע גראַמען אַ כלה צו באַזעצן, אַזאַ פֿריילעכס, דאָס האַרץ צוצענעמען אַ יתומה ביים באַדעקנס; אַזוי, אויף אַזאַ שטייגער, האָט רב עליקים בדחן באַזינגען די כנסת ישראל.

יאָ, „האי עלמא כבי הלילא דמיא“, צו אַ יידישע חתונה קאָן מען אונזער וועלטל פֿאַרגלייכן! און פֿאַרדערפֿאַר איז צו אַלצדינג און צו אַלץ פֿאַרפֿאַסט אַ צוגעפּאַסט שטיקל: צו דער גאָלדענער יויך, צום דרשה־געשענק, צום מצוה־טענצל — — דאָס־אָ איז די באַזינגעניש־טראַדיציע אין אָנהייב פֿון אונזער פֿאָעזיע! שטאַרק נאַציאָנאַלע און שאַרף סאָציאַלע טענדענצן מישן זיך ביי איין און דעם זעלבן דיכטער. די אומאיינהייטלעכקייט איז נישט דאָס ווייך־לירישע און בייגעוודיקע געמיט, (ווי ס'קאָן זיך אין פֿלוג אויסדאַכטן! דער עכטער ליריקער איז גאָר נישט אַזוי ווייך...) ס'איז די צוגעפּאַסטע טעמאַ, וועלכע ענ־דערט זיך און פֿאַרענדערט זיך. ווי דער שטעטעלדיקער בדחן, וואָס ווערט גערופֿן צו די מחותנים יעטווידע איינצלהייט אים מיטצוטיילן, מצד החתן ומצד הכלה — — אפֿילו צום עלטער־פֿעטערס נאָמען, דעם אַלטן קמצנ'ס, אַ גראַם צו אים צוגעפֿינען, דאָס האַרטע האַרץ אים צו רירן — — די טראַדיציע קאָן מען נאָך געפֿינען ביי דעם גרעסטן פֿון אונזערע קלאַסיקער פֿאָעטן, און ווי האָבן זיך דאָס ביידע צדדים אין אים געריסן און ס'האַרץ אים צעריסן: די ביטערע נויט פֿונם אַרבעטס מאַן און די צרות און פּיין פֿון אונזער יידיש לעבן.

און ווייל מאָרים ראָזענפֿעלד האָט צו אָפֿט געפֿינען די ריכטיקע גראַמען אין זיינע סאַטירעס, צו די „פֿעטערס“ פֿון אונזער ליטעראַטור, ווי האָט ער דאָס דערפֿאַר זיין גאַנץ לעבן אַזוי דעראיבער געמוזט ליידן. און זיין דיכטונג האָט אויך אפֿשר דערפֿאַר אַ שטיק מיטגעליטן...

דאָס פֿאָלקס־ליד און דאָס בדחנישע איז דער צעאַרבעטער זאַפּטי־קער באָדן פֿון ווו אונזער נייע פֿאָעזיע וואַקסט אַרויס, אָבער פּונקט ווי די דיכטונג פֿון אַלע אייראָפּעאישע שפּראַכן האָבן געצויגן זייער יניקה פֿון זייערע ביבל־איבערזעצונגען, אַזוי מיט אַ פֿיל אינטימער און באַ־

דייטנדיקער מאָס נאָך, אונזער נייע פּאָעזיע. אָבער נישט וואָרט ווערט־לעך השכּלהדיק, נישט דיקדוקדיק־טריקן — אינם יידישליכן זאַפטיקן שטייגער פון פּאַרטייטשן אַ פּסוק, אינם שלשלתדיקן־געדרייטן אויס־ריידן, ליגט די ספּעציפישע אייגנאַרט, די טראַדיציע פון אונזער נייער פּאָעזיע —

ארום די חדר־טישן די דרדקי־מלמדים מיט זייערע תּלמידים אויסרייידנדיק מיטן ניגון דעם „ואני" — — די גאַנצע ליבע צו רחלען און איר שרעקליכער טויט אויפן מיטן וועג קיין בית־לחם האָט זיך אַרויסגעקלינגען פון זייערע ציטערדיקע קולעכלעך — באמת, די מינען־זינגער האָבן זייערע ריטער־ליבעס און אוואַנטורעס נישט געקאָנט מער פאַרכשופן — — ס'איז דאָך אונזער מאַמע רחל! און דעם קול ברמה נשמע, האָט מען דען אים געקענט ליטערער אויסזינגען ווי מיט די זילבערקלינגנדיקע קולעכלעך פון תּינוקות של בית־רבן — —

און אַזאַ וואַנדערדיקער מגיד, אין שול אויפן מעלעמער, איז ער נישט געווען אַזאַ רייזנדיקער טרובאַדור פון קעניגליכן הויף צו קעניק־ליכן הויף, אַזש פון פּומפּדיתא? איז זיין האַרץ־נאַגנדיקע מעלאָדיע, פאַרן פּרוכת־פאַרהאָנגענעם ארון־קודש, נישט געווען אַזאַ סערענאַדע „בכל לבבך ובכל נפשך" פאַר דער שכינה? און דער „מנורת המאור" און דער „לב טוב" דאָס זיינען דאָך אַלץ געווען יאָדרעדיקע פּסיקים אַזעלכע, אָפּגעשיילטע ארץ־ישראל־ניסלעך, גלייך געוואָרפן אינם פאַר־גאַפיעטן אָפענעם מויל אריין...

אונזער ביבלישע יניקה איז נישט השׂכּליש, ביבל־איבערזעצעריש — זי איז טויזנטער יאָריקער שטאַמלדיקער בעל־פּה; אונזער דיכ־טונג האָט אין זיך די טראַדיציע־פאַרטזעצונג פון דער פאָלקסטימליכ־ער נאַאיוויטעט און אינטימיטעט, די היימישקייט פון אַ „ביצה שנול־דה ביום טוב" — ס'איז דאָס גאָלדענע איי פון דער פאַרבייפליענדיקע גאָלדענער פּאַווע! אָ, וויפל בית שמאי און בית הלל מחלוקת און מוכיחשע געשרייען „לא בשמים היא" איז נייטיק געווען, אַז מיר זאָלן ווידער מעגן באַגייסטערט אויסשרייען „מה נאה אילון זה" — ווי שיין איז דער דאָזיקער בוים!

אַז מיר זאָלן קאָנען אָבער צוקומען צו דער עסטעטישער פאָרעם פון יחידיש־אינערליכער ליריק, האָבן מיר געמוזט האָבן צוערשט דעם זאַפטיק צעאַרבעטן באַדן פון פאָלקס־ליד און ברדהניש־טעמאַטיק, אָבער נאָך מער אַ דירעקטערן און פּשוט'ערן צוגאַנג צו דער ביבל.

און ס'איז באמת נאַטירלעך, וואָס יהואש, דער שפּעטערער, דער דריטער פון אונזערע קלאַסיקער פּאָעטן, דער אינטעלעקטועלערער און איינהייטליכערער, ווייל שוין מער באַוווסטער פאָרם אין אים, — גראָד ער, דער ערשטער עסטעט אין אונזער פּאָעזיע, וואָס נישט דאָס סאָצי־

אַלע מוכיח׳שע אל־מלא־רחמים מאָטיוו און נישט דער פּאַטעטישער צער און צאָרן איז דער שטוים־קראַפט אין זיין שאַפן, וואָס זיין מקור איז די אייראָפּעאישע ליטעראַטור, שוין דערווייטערט אַ ביסל פונם פאָלקס־ליד און בדחנישן שטייגער, — אַז ער גראַד האָט אויף זיך גענומען די געוואַלדיקע לעבענס־אַרבעט דעם תנ״ך איבערצוזעצן, ווי אַ ליטעראַריש בוך אַריינצונעמען אין אונזער נייער ליטעראַטור; מיט די ביבלישע, אייביק־פרישע, זאַמען־טראָגנדיקע בלעטער, צעצווייגט ערשט און צייטיקט אַ ליטעראַטור!

מיט די דריי ערשטע פּאָעטן־קלאַסיקער אונזערע, פון יעדנ׳ס צושטייער אויף זיין אופן, האָט די יידישע פּאָעזיע באַקומען איר אייגענע טראַדיציע, איר אייגנאַרטיקע סטיכע פאַר ווייטער שעפערישקייט. פּאָעזיע, פערזן, זיינען זאַמען־קערנדלעך אין האַרץ־טאַרבעלעך, נייע זריעה איבער צעאַקערטן לייב פון אַ פאָלק אויסצוזייען, ס׳זאָל אויפגיין מיט בליאונג און זאַפטיקע צייטיקייט — סטראָפעס זיינען אויפגעקנאָספּעטע צווייט אין בייטן גסדרט! די ביבל־פערזן האָבן אונזערע פּראָזאַ־קלאַסיקער געהאַט זייער עפיק צו פאָרמען — זיי האָבן זיי אַרויסבאַקומען פונם אָריגינעלן טעקסט! איז דאָס־אַ, די טאָפּלטע־אויפגאַבע געווען פון אונזערע קלאַסיקער־פּאָעטן: דעם העבראַאישן תנ״כ וואָרט־ווערטליך צו פאַריידישן, (שוין סאַטאַנאָווער האָט אָנגעהויבן און פרץ נאָך האָט זיך געפּריוווט!) און אויך דעם תלמודיש־מוכיח׳שן שטאַמלדיקן, בעל־פּה פאַרטיפן און דייטלעך אויסטראָגן, אַ געווינדשאָוועלטן פון זיינע פלעוועס, און זאַמלען און גרעסערע זריעה־קערנער פון זיי אָפּקליבן, צו פרישן און רייכערן פאַרזיי. אין דעראיבער, אַז מ׳וויל ריידן פון איינעם פון זיי, איז עס ווי פון אַן איינהייטליכקייט, פון אַ דריי שורשדיקן פאַרוואָרצלטן אָנהייב.

שוין דער נאַציאָנאַלער דיכטער פאַר ראָזענפעלדן, פרוג, איז שוין נישט מער געווען קיין בדחן און קיין השכלה־שדחן. ער וואַקסט אַרויס פון יידישער ערד, מיט יידיש האָראָפּאַשנע הענט צעאַרבעטע ערד, אַן איבערגאָסענע מיט זידיק בלוט פון הריגות און פּאָגראָמען. און אויב פרוג איז נאָך נישט דער צעוואַקסענער דעמב אין אונזער פּאָעזיע, איז ער אָבער דער געבליבענער פניאָק פונם אונטערגעהאַקטן שטאַם, וואָס הייבט ווידער אָן מיט זיין אַלטן שורש צו שלאָגן וואָרצלען.

פרוג, דער פאָרגייער, דער ערשטער יידישער מייסטער־פּאָעט, וועלכער הייבט אָן פון אונזער צעקרומטן צער און וויי, פון אונזער יידישליכן באַוועג און קאָמישן געבויג דעם ריטמישן גראַם קונציק אַרויסצואַרבעטן מיט „משקל און צעזור“ — ער פלעכט אויס די אַראַבעסקע פונם יידישן לעבן; פון אויסגעקלאַפּטע הושענות געפונענע אויף אַן אַלטן ארון קדוש צווישן שמות און ז שטויב. די נישט אויסגעקאָרטשעטע

וואָרצלען פונם געבליבענעם שורש קרימען זיך און קאָרטשען זיך, זיך צודערגראָבן צו די זאַפטן פון דער ערד. דאָס יידישע ייִנגל שמואל שמעון, דאָס קינד פונם אָרעמען קאָלאָניסט אין באָבראָווי־קוט, ערגעץ אין כערסאָנער גובערניע, האָט נישט „קיין רו און קיין פרידן" ווייל אַלטע בילדער לעבן נאָך, שדים און רוחות קלעטערן אויף די ביידעם ארום. ער איז נאָך סענטימענטאַל און ראָמאַנטיש־אל־מלא־רחמימדיק, ווי יעדער פּאָעטיש־נאַציאָנאַלער אָנהייב. — אָ, ווי ער פלייסט זיך דאָך צו זיין נישט פרעמד און עכט יידיש — טיילמאָל שוין צו יידיש־לעך! ווי יעדער צוריקגעקומענער...

דער באַוווסטער רוסישער פּאָעט פרוג, דער ענטוישטער נאָך די פּאָגראָמען דעמלט, קאָן דאָך נישט מער ליבטיק צעשפּיגלען מיטן ארום. דעם הימל און דעם טייך דאָ ער קאָן זייביידע נישט מער געטרויען; און טשאַטעט נישט אונטער יעדן ברייט־צעצווייגטן בוים עמעץ־ווער מיט אַ שאַרפער האַק? זיינע ליטערע בלוט־טראָפּן צעהענגען זיך נישט מער ווי צעשימערטע טוי־טראָפּנדלעך; אויף יעדן גרינעם גרעזעלע, זוכט ער זיך אין די

„אַלטע בלעטער פון תלמוד,
אַלטע זאַגן און לעגענדן!
אין מיין טרויעריק לעבן
אָפּט טו איך צו אייך מיך ווענדן."

און פרוג געפונט אין זיין פאַרלוירנקייט און פאַרלאָזנקייט דעם יידישן פּאָזיטיוו! נישט זיך, נישט דעם לעבעדיקן איך —, דאָס צאַפּלדיקע פאָלק געפינט ער; העלפן וויל ער, רחמנות האָט ער, אָבער נאָך נישט אויף זיך, ער איז נישט לעבנס פעאיק, אַז ער זאָל עס קענען; ער איז נאָך נישט איינער פון אַלע,

„ווו איז אַ ברודער, אַ פּראָסטער
זאָגט מיר, באַוויזט, קלוגע לייט
ווו איז די אַלטע, די ווילדע, די נאַרישע
ליבע און טייערע צייט".

ניין, אַנטלויפן צו די „ככל הגוים" קאָן מען שוין נישט מער, דאָרטן קוילעט מען אומרחמנותדיק, דאָרטן שאַכט מען קליינע עופהלעך — ער האָט רחמנות, אָבער נאָך נישט אויף זיך, ווייל ער האָט אים נאָך נישט דעם מענטשליכן יחידישן איך. ווי און ווינט איז צו יענעם ווען זיין גאַנצע לײַדיקייט עפנט זיך אויף אים איינצושלינגען — דער יחיד ראַטעוועט זיך דעמלט אין צרות־רבים, דער קאָנקרעטער נעגאַטיוו ראַטעוועט זיך אין אַבסטראַקטן פּאָזיטיוו; פרוג ווערט דער יידישער נאַציאָנאַלער דיכטער! ער לויפט זוכן שוץ ביי די שטאַרקע העלדן פון די ביבל, ביי די געוואַלטיקע בר־כוכבאָס — ער האָט מורא פאַר דעם

איצט, לויפט ער אין ווייטן עבר, האָפט ער אויפן קומענדיקן עתיד. דער איצט אַקומילירט אין אים אין חוזק און שפּאָט — ער גיט אַ מאַך אַוועק מיט דער האַנט, ווייל ער האָט נאָך מורא ס'לעבן אויף אייגענער האַנט אויסצופּרוּוון! איז ער טאַקע אין זיין סאַטירע דערפאַר שטאַרקער, איז זיין שאַפן מער שוין ווי טעמע, ווייל דאָ אין דער סאַטירע איז ער נישט מער נאַציאָנאַל־סענטימענטאַל, ער פאַרמט פונם גאַנצן, פון דעם וואָס ס'איז סוף־כל־סוף דאָ — יידישע איינהייטליכקייט, אייגנאַרטיקייט, חוזק — אָבער דאָך לעבן!

פּרוגס דיכטונג איז נאָך פון די ערשטע בלעטלעך פון אונזער יידישער פּאַפּירענער בריק, וועלכע קאָן נאָך פון אַ צושטאַרקן שטורעםווינט אַוועקגעבלאָזן ווערן, ווייל אַ בייזער ווינט איז עס אפשר גאָר געווען, וואָס האָט זיי פון זיין רוסישן לעבענס ווערק אַרויסגעריסן און דאָ אהער פאַרטראָגן. פּרוג איז אַ גרעסערער פאָרם מייסטער, ער האָט אין זיך מער רוטינע ווי איינערליכע דערלעבעניש, ווי שווערקייט פון געפיל און דערפאַר איז זיין דיכטונג מער מאָטיוו ווי לעבן, מער נאַציאָנאַל ווי יידיש — ער איז דער יידישער נאַציאָנאַלער דיכטער!

ער איז דאָס צעבליטע ביימל וואָס מוז ערשט צייטיקן. די צווייטבעכערלעך זיינען שוין אָנגעפולט מיט טוי — מיט די טרערן פון אונזער פאַרגייענדיקן איבערגייענדיקן לעבן...

די ערשטע צוויי פּריייהייטס־קעמפער, ווידער, אין דער יידישער פּאָעזיע, עדלשטאַט און באָוושאָווער, קומען אויך ווי פּרוג באַוווּסט, אינטעלעקטועל; ווי ער וועגן ציון ריידן זיי צו אָפט אין פּראָזן־פערזן איבערן סאָציאַליזם; ביידע יינג אומגעקומענע, וואָס דאָס לעבן איז פאַר זיי נאָך אַ שווערע טעמע געווען, ס'איז איבער זיי אַדורך ווי אַ משא־וואָגן און זיי דערדריקט מיט זייער יינג צאַפּלדיק קעמפערישן לעבן.

מאָרים ראָזענפעלד איז דער ערשטער יידישער און יידישליכער פּאָעט אין אונזער פּאָעזיע, ער איז נישט מער סענטימענטאַל אָדער סינטעטיש, זיין סאָציאַליזם און נאַציאָנאַליזם איז אוממיטלבאַר; ער איז דער ערשטער אומבאַוווּסטער פּאָעט אין וועמענס בלוט דאָס יידישע לעבן שפּיגלט זיך געבראָכן ווייל אַנדערש קאָן עס גאָר נישט זיין, ווייל יעדע שפּיגלונג אין פּליסיקן איז געבראָכן און דאָס איז דווקא אַדעקוואַט (צוגעפּאַסט) מיטן יידישן צעבראָכענעם לעבן. מאָרים ראָזענפעלד איז דער מעדיום פון זיין פאָלק — ער איז נישט אינטעלעקטועל, נישט גייסטיק, ער איז אָרעמקייט פון אונזער אָרעמקייט, אָבער אוממיטלבאַר, האַרץ־איבערעבעריש! אונזער סתירהדיקייט גראַמט זיך אין אים צוזאַם אין אַ לאַטע אויף אַ לאַטע — — ער איבערניטשעוועט אונז, אונזער צעריסן, אין צויטן אַרומהענגענדיקן לעבן, אין אַ נייעם אומ־

געלומפּערטן בגד; טאַקע אָרעם, אָבער נישט בעטלעריש־שנאָרעריש — אַ געטאָקט צערעלע אין די עלנבויגנס, אַרומגעלאָמעוועטע אַרבל, אַ לאַטקעלע אַזוי אויף טשיקאַוועס אויף די אַביסל צו הויכע צעאַרבעטע פּלייצע — אָבער אייגענס! און וואָס פאַר אַ שטיקל אַרבעט!! און וואָס איז אַז אַמאָל אַביסל היימיש, איז היינע נישט אונזער אייגנס? די פאַסטריגעס און די פּערים האָט ער פון אייגענעם פּאַרמאַטערטן גוף געצויגן, פון אייגענעם צעפלייסטן לייב און לעבן — זיינע סאָציאַלע לידער זיינען נאָך פון דעם מין, ווען מ'האָט נאָך אַ קאַפּיטל תהלים אַריינגעדזשאָבעט אין אַ נאַט פון אַ קאַפּטן! ער, מאָריס ראָזענפעלד, איז איינער פון דער חברה תהלים, וואָס שטייט אין זייער שניידערישן שולעכל און זאָגט מיט אַ פּסוק נאָך אַ פּסוק, וואָס קלאַפּט זיך ס'האַרץ אוים פאַר יעדן שטיקל יתור.

ראָזענפעלד איז געבליבן דער מוכיח אויפן מעלעמער פון אונזער סאָציאַלער דיכטונג, און דאָך איינער פון אונזערע ערשטע יידישע פּאָעטן, וועלכע ס'איז זיי געלונגען עכטע לירישע פּערזן, פּערזן וואָס שווימען אַרויף מיטן אינערליכן פון האַרץ ווי בוימל אויפן וואַסער — דער איך ווערט נישט בטל אין דעם ימיקן שטורעם פונם לעבן, עס איז פּאַראיינט אין ליבע מיט אים, מיט אָרום, מיט אַלץ —

„איך ליב דעם ווינט, איך ליב דעם ים,
דען ווי דער ערשטער בין איך עלענד
און ווי דער צווייטער רוישט מיין האַרץ;
איך ליב די וואָלקן, ליב די נאַכט,
דען ווי די ערשטע קאָן איך וויינען
און ווי די צווייטע איז מיין וועלט!"

ס'איז אַזוי האַרץ־קלאַפּעריש־ריטמיש, אַז מ'פילט נישט דאָס נישט־גראַמען אפילו, דעם ווייסן־פּערז אין דעם ליד. אין שטילקייט פון זיין האַרץ גראַמט זיך זיין שמערץ אין עכטער ליריק.

ער האָט דאָס יידישע שווערע לעבן אויף אייגענעם לייב דער־שפּירט ווי אַ שטאָך מיט דער נאָדל, ווי אַ ברען מיטן אייזן, דערפאַר האָט ער אַ „בלייכער אַפּרייטער" מיט „אַ וואַנדער־שטעקן אין האַנט" דעם געוואַלטיקן כח מיט דער זון זיך צו פאַרמעסטן און זי גובר צו זיין, מיט זיין ערליכקייט און גערעכטיקייט; מיט זיין פאַרביסענעם שווייגן דעם אויפגעשטורעמטן ים צו מאַכן דערשרעקן ביז אין זיינע טיפסטע תהומות.

ראָזענפעלד'ס נאַטור איז אמת נאָך אַ בענקעניש נאָך איר, נאָך נישט זי גופא, — נאָך נישט אַזאַ אַטמאָספערישע, אַזאַ זון־צעציטערטע און שאָטנדיק־געצערטלטע ווי ביי'ם עסטעטישן־צאַרטען יהואש, — אָבער ווייל זי איז נישט קיין נעגאַציע פונם זיין, פון לעבן, נאָר פון די אומשטענדן, דערפאַר ווערט זי אָפט דערהויבן צו עכ־

טע דיכטונג, צו אינערליך דערפילטע — דער איצט, דער הווה, דאָס יידישע זיין ווערט אַטריבוט פאַר געפאָרמטע פּאָעזיע — ס'איז נישט מער טעמע פאַר ליד, ס'איז צאַפּלדיק זינגענדיק לעבן! זיין ריטם האָט אין זיך דאָס געהעצטע יאָגן פון יידישן פאָלק, דער גראַם און דער פערז — איילט איבער שטיין און איבער ביין, פאַלט איינער איבערן צווייטן — ס'איז דער ריטם פון אַ פאָלק וואָס ווערט געיאָגט איבער דער וועלט ווי אַ ווירבל־שטורעם ווינט, דער גאַנצער גרויל און שרעק ליגט אין אים

„אימער ווע ווע ווע
אימער גע גע גע
אימער שפּאַן שפּאַן שפּאַן
כל זמן כח איז פאַראַן".

יאָ, מ'מוז שוין זיין אַליין איינגעפּעדעמט אינם טימל פון מאַשינען, כדי צו בלייבן מיט אַזעלכע עכטע אַרבעטער לידער ווי עס זיינען ראָזענפעלדן געלונגען — ער איז נישט דער אַבסטראַקטער מאָטיוו, ער איז צאַפּלדיק לעבן! מ'מוז שוין זיין איינגעוועבט אינם לייד פונם מענטש, כדי מיט אַזאַ נאַאיווקייט און אין תוך גענומען נעגאַטיווקייט דערהויבן צו ווערן צו עכטער דיכטונג.

ביי מאָריס ראָזענפעלדן גייט נישט אָן די סתירה פון סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע דיכטונג, ווייל ס'איז שטיקער יידיש וויטאָקדיק לעבן, שטיקער מענטשליכע נויט, ווי שטיקער אָפּפאַל וואָס ליגן אונטער אַ שניידערישן טיש, אוממיטלבאַר דערלעבט און אומגעקינצלט, שנעל אויף אַ טאַנדייט־מאַשין צוזאַמענגעהאָפטן, ווייל דער באָס, דאָס לעבן שטייט אונטערן רוקן און יאָגט און העצט — יאָ, ראָזנפעלד האָט נאָך אין זיך די באַזינגעניש־טראַדיציע אין אַ גאָר נישקשהדיקער מאָס, אָב דער לוסטיקער שניידער־געזעלן־יונג ביים איילנדיק זינגער־מאַשין־רעדל יאָגט עס פון זיך מיט אַלע זיינע פאַרמאַטערטע כוחות; און דער פייערדיקער אויסטייטש פונם קעלעמער מגיד טראָגט אים שוין נישט אויפן רבינו בחי'ס אויסגעשאַרפטע פליגל פון אַ פּסוק, נאָר אויף דעם עטישן פּאַטאָס, טיילמאָל, פון עמוס'ן נאָך גירשנטן — אַלענפאַלס רייט ער שוין אויפן געפליגלט פּיגאַזיס...

מאָריס ראָזענפעלד איז דער ערשטער יידישער פּאָעט וואָס האָט אָנגעהויבן אונזער צעריסן לעבן שטיקער־וויז צוזאַמענצוהעפטן, אונזער נאַקעטקייט צו באַקליידן — זיין דיכטונג זיינען די ערשטע צוזאַמענגעהעפטע פייגנבלעטער אונזער חרפה צו פאַרדעקן. מיט די לידער פון מאָריס ראָזענפעלד איז ווידער דער יידישער מענטש צעבליט געוואָרן מיט איינענער בענקעניש ווי אַ שטאָם מיט זיינע צעקנאָספּעטע צווייגן דאָס „פּינטעלע ייד" איז נישט מער עפּעס אַ שוואַרץ פּינטעלע אַ פאַר־

ליררענעם פון א פליג אינם סידור — ראָזענפעלד זוכט זיך שוין נישט כסדר צו שיצן צווישן די ביבל גבורים, און תלמוד־לעגענדעס; ער גע־פונט זיך צווישן דעם געררויש פון מאַשינען, דאָס לעבן גופא איז פאַר אים א לעגענדע! וואַרפט דען דער גרויסער אָקעאַן נישט מיט אים, ווי דער סמבטיון מיט שטיינער! ? ראָזענפעלד, דאָס אָרעמע פישער־יינגל פון דאָרף באָקשאַ, ערגעץ אין א העק אין סוואַלקער גובערניע, געפונט שוין זיינע ראָמאַנטישע כלות אין די אַמעריקאַנישע אַלעגיינע בערג, אין די קוילן־מינען, זיין רעפריין איז נישט מער דער פאַרצווייפעלטער אל־מלא־רחמים־אויסגעשריי :

„ברידער שוועסטער האָט רחמנות
גיט די טויטע אויף תכרוכים"

ווי א „לייב" אין דער וויסטעניש קעמפט ער זיך אוים אויפן „בוזעם פון ים" און „צווישן רויש פון מאַשינען" — ער איז בלוטיק באַטייליקט אין זיין אייגן לעבן, — און זיין לעבן איז אומגעקינסטלט־עכט האָראָ־פּאַשנע־פּראָסט תמימותדיק מענטשליך

„איך האָב א קליין יינגעלע
א זינעלע גאַר פיין
ווען איך זע אים דאַכט זיך מיר
די גאַנצע וועלט איז מיין"

זיין לעבן איז זיין טאַלאַנט — זיין שרעק, אז ער זאָל חלילה אין זיין שווערער אַרבעט נישט דערשטיקט ווערן (ווי גרוים ווערט דעמלט א פאָלק, ווען ס׳קאָן נאָך אזא שרעק האָבן !) ער קעמפט מיט זיין באַרוף, אי מיט די נאָדל, אי מיט די פעדער, ווייל ער איז א באַרופענער, יאָ, דורכן לעבל פון די נאָדל איז ראָזענפעלד געקומען אין קעניגרייך פון תפ־ארת שבתפארת ! ס׳איז עמי אנכי בצרה ! מיט ראָזענפעלדס דיכ־טונג, ווערט די יידישע ליטעראַטור תהלהדיק און הייליק.

מיט די צוויי ערשטע עכטע פּאָעטן אונזערע, מיט פרוג און ראָ־זענפעלד, הייבט אָן אונזער פּאָעזיע צו ווערן דיכטונג — דאָס בלוט פון יידישן פאָלק רעדט דורך זיי ; פונם ערשטן דאָס בחנם פאַרגאָסענע אין הריגות און פּאָגראָמען, דאָס בחנם אָוועקגעשענקטע אויף פרעמדע מזבחות, (דער עבר, דאָס פאַרגאַנגענע) פונם צווייטן, דאָס אויפברוי־זענדיקע, דאָס צום לעבן פולסירנדיקע, דאָס וואָס בלייבט אין האַרצן שטיל אין מיטן געבעט. ראָזענפעלד, דער הווה, דער איצט, איז א לעבעדיקער טייל פון אונז, א ווייענדיקער בוים אין ווינט, דער יידישער דיכטער ווערט שוין א באַטייליקטער אין דער גאַנצער ווייענדיקער וועלט !

אפילו זיין סאַטירע איז אַן אַנדערע ווי ביי פרוגן, ער שפּאָט נישט, ער מאַכט נישט קיין חוזק — ביי אים איז עס נישט אויף קאַטאָוועס

זי איז שוין אַ דירעקטע, וואָס אויף דער לונג דאָס אויף דער צונג — ווייל ער גלויבט שוין אין אונזער לעבן און וויל עס ענדערן — ער מעג זאָגן גלייך אין פּנים אריין, ווייל ער איז באַטייליקט אין אונזערע חסרונות, ער איז איינער פון אונז. נישט ערגעץ הויך אויפן פּאַרנאַס זיצט ער — אין סוועט־שאָפּ מיט אַלע צוזאַם, אַ טיילכל פון דער מאַשין, אַ טייל פון אונז — מיט ראָזענפעלד זיינען מיר שוין פּאָזיטיוו אינם לעבן, שווער און ביטער, דחקות און נויט — אָבער נישט שפּלדיק נישט הולך על גחונדיק צוריק צו די אַלטע קוואַל — ווען ער שרייבט ביבליש איז שוין געפּאַרמטע שיינקייט: עפּישע באַלאַדן, לירישע פּאָעמען—געפאַרמטע שטיקער ירושה! פאַר פרוגן איז די ביבל לעבן און דאָס יידישע לעבן טעמע, פאַר ראָזענפעלדן איז זי בלויז נאָך מאָטיוו — די באָבעס זיידענע זשופּע ווערט איבערגעניטשעוועט אין אַ מידער אַ געפּאַסטן פאַר זיין געליבטער, יאָ, פאַר זיין יידענע

„דאָך ליבע איך נישט שולמית
איך ליבע מיין זיסע זעלדע
ווייל זעלדע איז לעבעדיק
שולמית אַ געמעלדע

ער מוז זיך שוין שניידעריש לאַבעדיק פאַרענפערן, וואָס ער באַשעפטיקט זיך צואָפּט מיטן ביבל־מאָטיוו; זיינע יידישע יום־טובים ווידער זיינען די היימלעכקייט פון דער יידישער שטוב שטילענדיקע וואַרעמקייט פון יידישען הארץ ס'איז נישט מער דער יידישער עבר, זכרונות לידער, יאָרצייט־פלעמלעך, ס'איז דאָס רעליגיעזע היימישע געפיל

„ס'זיינען יענע הייליקע ליכטעלעך
וואָס דערציילן געשיכטעלעך"

און ער, מאָריס ראָזענפעלד אַליין, איז ער נישט אַ הייליק ליכטעלע וואָס אַלע ווילדעסטע שטורעם ווינדן האָבן עס נישט אויסלעשן געקענט — ס'איז איינס פון יענעם ניסים ליכטלעך מיט וועלכע די בייער פלאַמען אויף, ווען די וואָרצלען האָבן זיך מיט ערד באַהעפטט און די צווייגן שטעקן זיך בענקענדיקע צו דער זון. ראָזענפעלדס דיכטונג איז שוין דער צעוואַקסענע שטאַם אין וועלכען אונזער מאָדערנער פּאָעזיע זאַפּטיקט מיט צייטיקייטן. ער איז דער עכטסטער און בלייבט דער שטאַרקסטער פון אונזערע דריי פּאָעטן־קלאַסיקער: פרוג, ראָזענפעלד, יהואָש. דער ערשטער און דער דריטער,ביידע זיינען גרעסערע עסטעטיקער, אינטעלעקטועלער געווען פון אים, ער אָבער, מאָריס ראָזענפעלד, ווייל ער איז איינער פון פאָלק, אַן ארויסגעוואַקסענער פון דער מאַסע, אַ האַראַפּאַשניק זיך ענטוויקלט און געצייטיקט צום פּאָעט, בלייבט ער דערפאַר דער אָנגעזעענסטער אינם חוט־המשולש פון אונזערע קלאַסיקער פּאָעטן.

דער נייער טאָן

דער באַוווסטער און האָרעפּאַשנער רוסיש אוקריינישער ייד — כאָטש נישט געבונדן אין אַ טעריטאָריאַלער איינס, אָבער אַ קולטורעלער איינהייט! — דער זון פון נחמן ווערעביוּוקער און פון טביה׳ס אַ טאָכ־טער, איז געווען בכח, ווען די רוסישע רעוואָלוציע איז געקומען, באַ־שטיין צו בלייבן אין אַ נאַציאָנאַלער גאַנצקייט, זיך צו באַטייליקן ווי אַן אייגענער אינדיווידועלער טייל אינם רעוואָלוציאָנערישן קאַמף און שעפערישקייט און מיטצופילן און מיטצופרייען זיך אין אירע ווייען און פריידן; טראָץ די אַסימילאַטאָרישע געפאַרן און טענדענצן פון אַ לינ־קער פראָלעטאַרישער איבערטרייבונג.

אַ קולטורעלע אייגענאַרט און אַ ליטעראַטור, אַזוי בולט שוין מיט פּנים׳ער פון איין זייט, און די מאַסע אין די יידישע שטעט און שטעט־לעך מיט האָראָפּאַשניקעס און פאָלקס־מענטשן אין די קלובן פול גע־פּאַקטע מיט יידיש־ריידנדיקע יוגנט און היימישן ברען פון דער אַנדע־רער זייט, זיינען געווען פּאָטענציאַל בכוח און בפועל ממש צוגעגרייט אַנטייל צו נעמען אין דער אָקטאָבער רעוואָלוציע, ווי אַן איינהייט, ווי אַ גאַנצקייט; אַז פון זייערע קעמפענדיקע רייען אַרויס זאָלן זיך קאָנען באַווייזן, אין יענע יאָרן, אַזעלכע טאַלאַנטירטע פרישע כחות, אָנגע־זאַפּטע מיט קעמפערישע אַטמאָספערע און פּאַטאָס און מיט אייגענעם אינערליכן שטוים, ווי איציק פעפער, אַ פרץ מאַרקיש, אַ קוויטקאָ און נאָך און נאָך.

יאָ, ווי פון די פּאַטראָנען־קעסטלאַך, וואָס הענגען אַרום אויף זיין סאָלדאַטסקן פּאַסעק, וואַרפט פעפער אַרויס פון זיך זיינע שאַרף־גע־שפּיצטע און געשליפענע פערזן און זיי טרעפן אין פינטל, ווייל זיי זיינען פול מיט דינאַמיט — זיינע דינאַמישע לידער דעמלט זיינען ווי צינדשנירן די וועלט אויפצורייסן! יאָ, ווי דאָס שרויטן־געשיט פון פייקל־שטעקעלעך, וואָס רופן צום אויפמאַרש, איז געווען זיין יאָגנ־דיקער ריטם, זיין קורץ־אָטעמדיקער און האַסטיק זיך פאַרקייכנדיקער — באַרג אַרויף! אַ געראָטן יאַטל פון יענע, אין פיין און נויט גע־האָדעוועט „זאַלבע אכט“ אין אברהם רייזענ׳ס וואַרעם טוליענדיק האַרץ, אונטער זיין גרויען זאַפּאַסנעם־שינעל.

און פרץ מאַרקיש — יאָגט ער נישט מיט זיין באַטשופּרענעטן קאָפּ פאַראויס ווי אַ טשערקאַס אויף זיין פלינקן פערד, אַ באַשפּיקעוועטער מיט סטראָפעס און מעטאַפערס? און ווערט דאָס פערד פון צווישן זיינע פיס אַוועקגעשאָסן קומט אַ צווייטס אונטערגעלאָפן — און וויי־

טער געריטן! און מיט וואָסער יידישער עקשנות! ער, מאַרקיש, האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויפן באַפליגעלטן פּיגאַזוס, אָבער נישט אויפן אָלימפּוס אַרויפצוריייטן — זיין פלאַטערדיק האַרץ האָט זיך געריסן אַרום „די קופּע" הרוגים און מתים פון שחיטות און בהלות, חמרים געקוילעטע און געהרגעטע, וואָס האָבן זיך געהויבן ביז'ן הימל אַריין, אים איינצוברעכן.

און ווי איז לייב קוויטקאָ דעמלט געזעסן אַרום די טייכן פון בלוט, ביי די ברעגעס פון זיין לעבן, און אָדערן־סטרינעס געצויגן פון זיין לייב, דאָס פּיצינקע פידעלע צו קענען נאָך אפשר פּערטיק מאַכן פאַר זיין קינד... אַז ס'זאָל געזונטערהייט אויפוואַקסן צו גאָט און צו לייט, נישט אויפגעשראָקן צו ווערן פון דעם בלוטיקן דרויסן פאַר זיין טיר. — אָ, יענע רירענדיקע לידער דעמלט פון דעם יונגן פאָטערליכן קוויטקאָ, אַ האַרץ־דערקוויקעניש אין יענע שווערע חבלי־לידה־טעג.

און פאַר אונזער נאָך יונגער פּאָעזיע דעמלט, קוים ערשט אָנגעהויבן צו מאַכן אירע ערשטע שריט? — רוסיש־פּוילן, אָקאָרשט באַפרייט פון די היינישע איינפלוסן און לערמאַנטאָווישע טעמעס און שוין פאַרבינדט זי זיך דעם שניפּס אַלאַ סלאָוואַצקע, איינשטודירענדיק דעם העפליכן ריטער־קניקס פאַר „אסתר'קן" און דעם „שוחטס טאָכטער"; און אין אַמעריקאַ האָט דער דעקאַדענס שוין געאיכעוועט אין דער שוסטער־גאַס! — איז באמת דער נייער טאָן, דער דינאַמישער אימפּעט געקומען ווי אַן ענטפּלעקונג, ווי אַן אומבאַדינקטע נויטווענדיקייט, ווי יענער אַקומילאַציע־כוח וואָס זאַמלט יונגע שעפערישע קרעפטן, נישט לאָזן זיי איינשלאָפן אין זיסליכע נירוואַנע־טרוימען, וואָס וועקט צו פרישן דינאַמישן לעבן.

רעוואָלוציעס, וואָס זיי זאָלן נישט זיין, וואָס זיי זאָלן נישט באַצוועקן, אָדער באמת אויפטון, פאַר די שעפערישע כוחות, וועלכע דערלעבן און לעבען אַדורך זייער סטיכיע איז עס זיכער אַ פרישער אויפברויז, אַן אָטעם־פאַרכאַפּענדיקער, און אַ נייער בלוט־צופיר איז עס צום אָבגעשטאַנענעם פאַרמאַטערטן האַרץ.

און די נייע דיכטער דאָרט האָבן דייטליך באַוויזן און מיט זייער יונגען מוט און געוואַגטקייט עס קלאָר געמאַכט, אַז יידישע ליטעראַטור איז נישט אָפּהענגיק פון אידעאָלאָגיעס און אומשטענדן, אַז יידישע שאַפונג איז נישט געבונדן דוקא מיט קאַבצאַנסק און בויבעריק, אַז יידישער פערז ווערט נישט געשמידט נאָר אין פּאָליש אויף דער קייט — יידישע קונסט און ליטעראַטור קאָן זיין שעפעריש ביי אַלע אומשטענדן און מעגליכקייטן! אונזער לעבן גופא איז געגוג איינגנאַרטיק און פּאָטענציעז תמיד צו קענען אַרויסברענגען פון זיך שעפערישעס! ספּעציפישע קונסט אויף אַ געוויסן ניוואָ האָט שוין אין זיך

גופא איר אייגענע אטמאָספערע! און אונזער עבר איז שוין אין זיך אזוי טיף פאַרזונקען אין אונזער בלוט, אז די געגענוואַרט אונזערע איז שוין פון זיך אליין אַ יידישליכע — ס'איז דער ווונדער פון אונזער עקזיסטענץ. און אפשר איז זי נישט ווייניגער עתידיק ווי באַנדערן־געבונדענקייט! דער יידישער רויט־אָרמעער גלייכט אוים זיין געבויגענעם רוקן אַריינבאַקומענדיק די ביקס אין זיין האנט! און פון דער האַרטער בית־המדרש באַנק אַראָב ווי רייט זיך דאָס געשמאַק אויף אַ פּריש געזאַטעלע פערד! דער יידישער קרעמער און לומפּענפּראָלעטאַריער ווערט אַ נוצליכער אינדיווידיום אינם קאָלעקטיוו און שטייט נישט אָב אין זיינע געוועטן — אז זיי האָבן עס בפועל באַוויזן האָט עס דאָך געמוזט זיין אין פּאָטענץ!

און ס'איז געווען: פון יענע כערסאָנער יידישע דערפער דעמלט, פון ווו פרוג איז געקומען צו אונז אַ פּאַרטערטער־פּאַרטרוימטער, פון ווו דוד האָפשטיין איז געקומען, ווי הערשעלד און פּאָרלויפער, מיט שטיקער הימל־אויפגיי איבער זיין פאַרנעפּעלטן צוטומעלטן קאָפּ און מיט שטיקער ערד אונטער נאָך זיין וואַקלענדיקן ווייכן טראָט, מיט פרישע נאַטור־שפּירונגען און מיט נייע בילדער אויף ווייט צוצונדענעם, שריפה־צעפּלאַמטן האַריזאָנט.

און אַז חרוב זיינען די הייזער, וויסט און פאַרברענט,

„קיין דאַך, קיין וואַנד און שוועלן אומעטום“.

ווי קאָן מען אַ מזוזה דעמלט אָנקלאַפּן! אַז נאַקעט און הויל איז דער גוף און כפול־שמונה'דיק איינגעדרייט פון הונגער און נויט ווו אָנמאַכן די טלית־קטן'דיקע ציצית? און אַז יעדער ביין פון דער ביעדרע איז צעקאַליעטשעט און צעבראָכן בלייבט דאָך שוין איבער נאָר דאָס האַרץ אליין. — —

און ווי ס'רייסט זיך דאָס פון זייערע הערצער גליענדיקע לאַוואַ צום הימל שרייענדיק! אָבער שוין שטיקער כאָאָס פאַר שעפּערישן ווקס און איבערפלוס, פול בלוטיק געשען פון ווילדער וויזיע — — —

באמת עס זיינען זייערע היינטיקע טעג דאָרט נאָר אַן אָפּשפּיגלונג פון זייערע פיבערדיקע מוחות, פון זייערע שגעון־פאַנטאַזיעס, שוין דעמלט דורכגעליטענע און נסיונדיק און מסירת־נפשדיק אויסצוהאַלטן — דעם טויט האָבן זיי געקוקט אין פּנים אַריין און אים בייגעקומען דעמלט שוין!

און ס'איז יידישע טעמע נישט בלויז יידיש געסל און בית־מדרש־הויף און וואַנדערשטאָק מאָטיוו — ברייטער ווערט זי אויסגעקעמפט אויף שלאַכט־פעלדער און מיט געלאָדענער ביקס אין האַנד! ווי אַ בויגן אָפּצושיסן זיינע פיילן צום ווייטעסטן ציל, אזוי האָבן זיי גע־

בויגן אונזער שפּראַך פאַר זייערע נייע בילדער און ווערטער. נאָך איצט — ניין, שוין איצט! — שטייט מען פאַרוווּנדערט פון זייער געוואַלדי־קער קראַפט און געוואַגקייט! ווי טיף און שאַרף האָבן זיי געמוזט דערלעבן דעם ווייַ און די פרייד פון יענע פייערדיקע טעג. — ווען אונ־זער פּראָזע קענען פאַרדייען די דינאַמישקייט און עפּיש פאַרוואַנדלען איר באַוועגליכע בילדליכקייט? דאָס איז דאָך איר אויפגאַבע די כאַ־אָטיש־לירישע שפּירונגען צו פאַרמען. ס'איז צו גראַנדיעז דאָס צו קאָ־נען האָפן און גלויבען! אָבער, אַז מיר ווילן לעבן בלייבן, ווי אַ שעפע־ריש גייסטיק פאָלק, מוזן מיר דאָס באַווייזן! אָ, די פאָרם־לאָזע צע־בראָסטעטקייט פון יענע אָפּגעריסענע טעג — ווי משוגענע הינט, צע־בילטע, אָבגעריסענע פון זייערע קייטן! זיי שטייען מיט זערע ווילדע קעפּ, אויפגעבראָכן צו ווערן אונטער דעם שווערן האַמער פון דער צייט! — מיט אור־ביבלישע מ'קאָן זיי אפשר פאַרגלייכן; אָ, זיי זיי־נען אַזוי נקמהדיק בלוטיק, אַז ס'איז נישט קיין בלאַספּאַמי: טויט און גנאַד גייט האַנד אין האַנד — — —

אָ, יענע צעבראָסטעטע טעג זייערע! ווי נעבעכדיק, ווי טלית־קטנדיק, וואָלט אונזער נייע פּאָעזיע געווען געבליבן אָן זיי. און ווי פּאַ־ראַדאָקסאַל דאָס זאָל נישט קלינגען איז עס דאָך אַזוי: די יונגע יידי־שע פּאָעזיע האָט גראָד אין יענע רעוואָלוציע יאָרן ווידער געפונען דעם וועג, — פון אונזער פאָלקס־ליד־מאָטיוו! — צום ברייטן ברויזנדיקן שליאַך, ווען נישט פון אין צו אונזערע ביבלישע נביאים איז עס לכל הפּחות צו דער קראַפט פון די אַפּאָקאַליפּטישע רייטער — —פון די צעשטערטע שטעדטלאַך אַרויס, פון די פאַרוויסטע היימישקייט זיינען זיי די יאַטישע בראַדיאַגעס, די צעזונגענע כאַלאַסטרע, די ערשטע סאָ־וויעטישע יידישע דיכטער, אַרויסגעריטן מיט טויט און פאַרוויסטונג און מיט שאַפונגספרייד פאַר נייעם אויסדרוק און פרישע מעגליכקייטן. ווי ווייט זיי האָבן דערגרייכט און וועלן נאָך דערגרייכן? מיר גלויבן עס!

איינס האָבן זיי זיכער באַוויזן, אַז די שעפערישקייט פון אונזער נייע ליטעראַטור האָט שוין איר אייגענער אַטמאָספערע, נישט אָבהענ־גיק אין פאַרענדערטע אידעאָלאָגיעס און אומשטענדן, און אַז אונזער יידיש לעבן איז געגנוג אייגנאַרטיק פּאָטענציעז, תמיד ווידער אַרויסצו־ברייגנען פון זיך נייעס און שעפערישעס.

אונזער ווייטערדיקער וועג

דער ווייטערדיקער גאַנג פֿון יידישן שאַפֿן

מיר ווייסן עס געַנוי: די אָביעקטיווע פֿאַרהעלטענישן, די דרויסנדיקע וועלט, הן די פּאָליטיש־סאָציאַלע, הן די יהודיש־קהליש׳ע און אפילו די אַזוי גערופֿענע „יידישע עפֿענטליכקייט״ זיינען נישט פֿאַר אונז און נישט מיט אונז; אויך די סוביעקטיווע מעגלעכקייטן זיינען נישט אויף אונזער זייט — אַ פֿאָלק, אַ צעריבנס און געטריבנס, וואָס וויל זיך בכל אופן ראַטעווען, וואָס זיין שאַנס, טאָג אויס טאָג איין, דור אויס דור איין, איז דאָס לעצטע די איינציקע שטרוי אין איר זיך אָנצוכאַפּן — אַזאַ פֿאָלק גייט שוין אויף אַלצדינג איין אַבי צו בלייבן כאָטש ביים נאַקעטן ביסל לעבן. מיר זיינען זיך אין דעם אַלעם גאַנץ קלאָר און טרויעריק באַוווסט.

אָבער אויך שוין פֿאַר 50 יאָר צוריק, אין אָנהייב פֿון אונזער באַוווסט־ווערן, ווען פּרץ האָט געשריבן זיין ערשטע דיכטונג — אין מבל פֿון יידיש בלוט האָט זיך „מאָניש״ אויף שפּיץ פֿון „הר־אררט״ אָפּגעראַטעוועט! — ווען מיט זיינע ערשטע נאָוועלן שלום־עליכם האָט זיך ווי אַ לאַך־טויב מיט אַ ליכטיקע בשורה אַדורכגעטראָגן איבער די בלאָטיקע יידישע געסלעך; ווען מענדעלע האָט געצויבערט זיין „ווינטשפֿינגערל״ און פּאָרל נאָך פּאָרל זיינען אַרויס פֿון זיין תבה־בויד אַלע חיות טהורות און טמאות, אפילו דער פּיפּערנאָטער האָט נישט געטון טון פֿעלן —

שוין דעמלט זיינען זיי זיך געַנוי אין אַלצדינג באַוווסט געווען! אָבער די גאַנצע רבותא פֿון ליטעראַטורע איז דאָך, וואָס איר כוח שטעקט דוקא אינם אומבאַוווסט־זיין! דער פּאָליטיקער מיט זיינע פּועל־יוצא׳ס, דער כלל־טוער מיט זיינע סך־הכלען, דער פּאַרקאָכטער קהל־מענטש, זיי אַלע זעען דאָס וואָס ס׳איז, דאָס אָביעקטיווע, דאָס בשעת־מעשה׳דיקע, און ווען שוין גוט, אויך דאָס סוביעקטיווע, דאָס מאָמענטאַל־נויטיקע, דאָס נוצליכע — דעם שאַנס! די נביאים אָבער שפּירן די געפֿאַרן, דאָס בייזע לויערנדיקע, וואָס קומט אָן און בעטן און וואָרענען און אינם גרעסטן יאוש, בשעת גסיסה שוין, צעשוימען ציטערדיק זייערע ליפּן מיט אומשטערבליכער נחמה; און די גרויסע קינסטלער שפּירן די זאַפֿטן פֿון זייער פֿאָלק אין זיך, די לעבעדיקע נערנדיקע קוואַלן אונטער די וואָרצלען, זיי שפּירן אין זיך די שמעקעדיקע זשיוויעצע פֿון זייער שטאַם — און זיי אַליין ווערן די גרויסע שאַנס, די איינמאָל געגעבענע!

און וואָס וואָלטן מיר געווען און וואָס פאַר אַ פּנים וואָלטן מיר דען געהאַט, אָן די 50 יאָר פון דער יידישער ליטעראַטור? אין גיוועץ וואָלט אַלץ געווען! טויזענט יאָר ליידן אויף אייראָפּעאישן באָדן, טויזענט יאָר זוכן אַ טפח־ערד דאָ אונטער די פיס — אַ נעבעכדיק, הויקערדיקער מה־יפית־טאַנץ וואָלט געווען אַלץ וואָס ס׳וואָלט געבליבן נאָך אונז!

פאַר 50 יאָר צוריק האָבן אונזערע גרויסע קינסטלער, די קלאַסי־קער פון אונזער ליטעראַטור, אינערליך דערשפּירט די פרישע כוחות פון יידישן פאָלק אויפן אייראָפּעאישן באָדן. אונטער די צעריסענע קאָרע האָט דער יידישער שטאַם ווידער דערפילט די זאַפטן וואָס זיינע וואָרצלען האָבן אין די טיפע פינסטערנישן דאָ קולט געווען אין זיך — דער ליטוואַק, דער קאַפּ מענטש, דער האַרציקער אוקריינישער ייד און דער פּוילישער, זאַפטיקער, זיינען נאָר טיילן געווען פונם בוים וואָס האָט געצייטיקט מיט זיינע פּירות. און וואָלט דען מעגלעך גע־ווען אַ נאַציאָנאַלע יידישע קאָנצענטרירונג מיט פּאָליטיקער און כלל־טוער אָן די צענויפגעזאַמעלטע לעבענדיקע כוחות; און וואָלט דען מעגליך געווען דער גרויסער צושטייער אונזערער אין דער סאָציאַלער באַוועגונג אָן דעם מענטשליכן באַוווסטזיין וואָס זיי האָבן געוועקט אין אונז און געשטאַרקט.

מיט אונזערע קלאַסיקער האָבן מיר זיך אויפגעהערט צו „שטעלן אויפן פּסוק“ — ווי יענע פרעמד לענדישע פייגל, וואָס שטייען רק אויף איין פוס, כל התורה אזוי אויסצולערנען און ווייטער צו פליען; מיט אונזערע קלאַסיקער האָט די פּלאָגע פון אונזער ליטעראַטור אויפ־געהערט צו זיין אַ טראָפּישע, אונזער פאַנטאַזיע אַ פּאַטאַ־מאָרגאַני־שע; נישט דער סודות־פּולער „חקל־תפּוחין“ — די צעוואַקסענע סע־דער האָבן גענומען ווינקן מיט רויטע זאַפטיקע עפּל! מיר האָבן אָנ־געהויבן צו שפּירן דעם באָדן אונטער די פיס און דער „מה נאה אילן זה“ איז געוואָרן אַ טייל פון אונזער לעבן; די אַטמאָספערע פון דער שטילער אייראָפּעאישע לאַנדשאַפט האָט אונז גענומען באַרואיקן, אי־רע צווייגן האָבן צעפּאַכעט דעם פיבער פון אונזערע צעהיצטע קעפּ. מיר זיינען אַדורכגעדרונגען געוואָרן מיט נאַטור־שטימונגען פון אַ ניי־עם אַרט, מיט פּוילישער לאַנדשאַפט, מיט אוקריינישן בין השמשות־הימל — דער שכינתא־בגלות־צער האָט באַקומען אַ נייעם טאָן, דעם טאָן פון „סמוטני מי מוי באָזשע“! ער האָט אויפגעהערט צו זיין נאָר הימליש, ער איז געוואָרן ערדיש; מיט אונזערע קלאַסיקער זיינען מיר אויס געוואָרן ללעג ולקלס — מענטשן וואָס האָבן אין זיך נאַטור, זיינען מענטשן מיט אַלעמען גליך! מענטשן וואָס שפּירן אין זיך נאַטור כוחות און נאַטור געזעצן, זיי זיינען נישט מער דערנידריקטע

פון אנדערע באהערשט צו ווערן, זיי האָבן אין זיך די זעלבע נאַטור כּוחות און הייבן אָן צו קעמפן, צו לעבן, און מיט שטאַרקן ווילן זיך אָנצושטרענגען ווייטער צו לעבן.

און צו די קלאַסיקער געהערט אויך שוין דער צווייטער דור פון אונזערע שריפטשטעלער דיכטער און דראַמאַטיקער — האָט דער ערשטער דור אויפגעאַקערט מיט „דער סאָבע" און „מיט מזל ברכה" שווערן האַרטן באָדן, האָט דער צווייטער אים פאַרזייט און צום „הזור־עים בדמעה" איז געקומען דער „ברינה יקצורו" — די יינגלעשע נאַטור־פרייד פונם יידישן „שטעטל" פון „די גרינע פעלדער" — דער „טאַטע מיט בנים" וווינט שוין נישט אין „טוניע־יאדעווקע" — זיי קייען שוין אויף ביידע באַקן, אַז די שלייפן קאָנען נאָך פּלאַצן פון דער אביה! און אין „קוילער געסל" איז זייער ווייט פון גלות השכינה, און „אייזעק שעפטל" רעכט נישט אָן מער קיין „חצות"! מיר זיינען שוין געוואָרן אַ לעבעדיקע „משפחה", אַ ברייט צעוואַקסענע. דער יידישער מענטש איז אַ טייל פון דער קעמפענדיקער מענטשהייט, מיט אונזער אַקאַרשט דערוואַכענדיקער דיכטונג נעמען מיר שוין אָנטייל אין די אָביעקטיווע סאָציאַלע ענדערונגען — נאָך איידער דער ערשטער דור יינגע יידישע פּאָעטן שטעלן זיך אַנידער ווי די שלוחי־ציבור פאַר עמוד צעקלינגען שוין די „קירכען גלאָקן" איבער יידישן שטעטל. און דער דריטער דור מאָדערנער פּראָזאַאיקער, וואָס דרייען זיך שוין אַרום „אַרום וואָקזאַל", וואָס זיינען שוין מיט איין פוס אַרויס פון דער יידישער גאַס, זיי דוקא סוביעקטיווערן אין זיך און פאַרטיפן זיך אינעם מקור און אין מהות פון דער יידישער פּסיכיק. און יידישע נוסח פאַר גאָלע שיינקייט ווען — ס'איז קעמפנדיקער אַטריבוט, וואָס בלוטיקט, וואָס מאַרשירט, וואָס זוכט מיטלען, נאַאיוו און גלוביק, ווייטער צו קענען לעבן.

שטייען מיר איצט אין אַלע כנפות־הארץ, אין אַלע עקן פון דער וועלט, מיט מייסטער פון יידישן וואָרט, מיט שטאַרקע קינסטלער וואָס באַהערשן יעדע סיטואַציע. אונזער צער און אונזער האָפענונג, אונזער גלויבן אין זיך און אין מענטש, אפילו נאָך איצט, ווען שוין ביי שלום אַש'ן בלייבן ווי אַ טרייסט פון אונזער צייט — זיינע יידישע מאַמע־געשטאַלטן וועלן שוין אַליין טון אונזערע לעבענס אַפּצוראַטעווען, זיי וועלן שוין זייער לעצטן טראָפּן האַרץ־בלוט אוועקגעבן אונז ביים לעבן צו דערהאַלטן. און דוד בערגעלזאָן, אונזער פּראָזע מייסטער, אין סאָוויעט רוסלאַנד, אויף וועם יעדער יידישער פּאָליטיקער, וואָס האָט נאָך עפּעס אַ סימן פון אַ פּאה, אָדער קאָן זיך אויס אויף צורת־המטבע, האָט שוין לאַנג געגעבן אַ בטלניש בטילדיקן מאַך מיט דער האַנט אויף ביסל יידן דאָרט! אויף אים קאָנען מיר זיך שוין פאַרלאָזן—אָ, וועט ער אונז נאָך געבן אַ „נאָך אַלעמען"!

און ווו איז דער קוואַל פון אונזער גאַנצער נייער פּאָעזיע, ווען גישט פון די נאָך־רעוואָלוציע דיכטער דאָרט, וועלכע האָבן דעם מעכ־טיקן כוח אין זיך דערפילט, אַז די צייט איז געקומען, די אַלע דייטש־מערישע און נעאָ־ראָמאַנטישע איינפלוסן פון זיך אָרופּצוּוואַרפן און אויפסניי אָנצוהייבן — דער נייער אויפברוך מיט דעם אין זיך פאַר־טיפטן דוד האָפשטיין, דעם באַוועגליכן פּרץ מאַרקיש און די שטאָבי־לע קעמפערישע פעפער און באָריק.

און אין אַמעריקע אין די יאָרן פון דער וועלט־מלחמה און דער־נאָך, ווי האָט עס דאָרטן וואָרצלען געשלאָגן — איך וויל נישט דאָ ריידן פון אונזערע שוין באַקאַנטע גרויסע שרייבער און אהינ'געקומענע שוין דאָרט פאַרטיקע פּאָעטן ווי יהואש און רייזן א.א.וו. א.א.וו. — האָט דאָך נאָך שלום עליכם אויף זיין עלטער דאָרט אָנגעשפּאַרט די „שמר'יאַדע" דעם לעצטן קלאַפּ צו געבן! — נאָר מיטאַמאָל האָבן זיך דאָרטן אַמעריקאַניש־געוואַלטיק, הימלקראַצעריש, „די פּוילישע וועלדער צעוואַקסן און „דער גולם" האָט גענומען אומגעלומפּערט שפּאַ־נען אויפן „בראָדוויי" אַז אַ מורא איז באַפאַלן די יהודימלעך. און האַלפּערן האָט אויפן גרויסן שטייגער פּרערעאיש געבראָדיאַגעט און די „גאָלדענע פּאַווע" האָט אים כסדר פון הימל אַראָפּגעוואָרפן אירע „גאָלדענע ליבע־בריוועלעך"

ווער האָט אַזוי פיל פינגער אויף זיי אויסצורעכענען אונזערע יידישע טאַלאַנטירטע וואָרט־קינסטלער פון אויף יענער זייט ים איצט — מ'מוז שוין זיין אַ בודאַ מיט הונדערט הענט' עס צו קענען!

און פּוילן און רומעניע! די אויגן זיינען פול מיט טרערן אויף דעם וואָס דאָרן טוט זיך איצט און אָט פאַלן גאָר די טרערן אַזעלכע ליכטיקע פריידיקע איבער די פרישע שורות וואָס שרייבן זיך אין אָט־אָ די לענדער. רומעניע, וואָס ביז פאַרן קריג און נאָכן קריג האָט מען קוים געהערט פון עפּעס אַ זבאַרזשער־טראַדיציע, האָט איצט אַ שטאַר־קע גרופּע פון פּאָעטן און פּראָזאַאיקער, וואָס אין איר שפּיגלט זיך אַזאַ אָנגעזעענע פּערזענליכקייט ווי שטיינבאַרג, מיט אַ חוש פאַר יידישער טאַטזעכליכקייט און אינערליכער געפאָרמטער טראַדיציע.

און פּוילן פּאָגראָמען, אָרעמקייט, שפלות און דלות — און מיט אַמאָל, ווי פון הימל אַראָפּ, אַ נייער „שטורעם און דראַנג"־עפּאָכע אין יידישן ווילנע! און דאָס שטאָבילע וואַרשע מיט „יידן פון אַ גאַנץ יאָר", מיט „ליטעראַרישע בלעטער" מיט קנאָספּן און שפּראָצונגען צעוואַקסט זיך נאָך אַלץ מיטן יידישן געצייטיקטן וואָרט.

אָט־אָ דאָס איז די אמת'ע יידישע ווירקליכקייט, די אָביעקטיווע און פּאָזעטיווע און ווער ס'רעכענט זיך נישט מיט איר איז פאַרלוירן

(פריער צו שפעטער) און אָפּגעריסן פון יידישן פאַרצווייגטן פּירות־טראָגנדיקן שטאַם.

מיר זיינען זיך גאַנץ גוט באַוווסט אין אונזער טרויעריקע סוב־יעקטיווע פאַרהעלטענישן, מיר ווייסן גאַנץ גענוי, אַז צווישן אונז זיי־נען דאָ מענטשן וואָס ווילן פון זיך אַרויסשפּרינגען ווי פליי, און דאָצו בייסן זיי זיך אויף לינקס און אויף רעכטס. (ווי ס'איז די טבע פון אַזעלכענע אינזעקטן!) די דאָזיקע צאַפּלדיקע ברואימלעך, מיט זייערע קינדער זיינען זיי שוין ברוך השם פערטיק, זיי מאַכן זיי פאַר „איירא־פּעאיש ריידנדיקע מענטשן", פאַר גענזנפיסלדיקע ענגלענדער, פראַנ־צויזן א.א.וו. אָבער זיי גופא, ווייל זיי זיינען „דערוווייל" נאָך נישט גאַנץ קוואַלעפיצירטע צו דער אַסימילאַציע, יידלט מען אויף רעכטס און אויף לינקס. (זעלבסט־פאַרשטענדליך איז מען מער נוטה צו דער רעכטער זייט, ווייל דאָ איז די געפאַר נישט אַזוי שטאַרק ... אַז מ'וועט זיך חלילה פון איר אַנשטעקן!)

מהיכא תיתי: מיר האָבן אַ חוש פאַר רעאַליטעט, ביטע זער! פּאָליטיק, וואָלטעטיקייט, שתדלנותן' קהלן — שמייען, דרייען מיט קנ־ין און מיט מנין! זייער פיין, זייער ווויל, אַ ברכה אויף אייערע הענט און אַ געזונט אין אייערע הערצער — — אָבער יידישע ליטעראַטור?

יידישע ליטעראַטור איז נישט קיין שעפּטשענדיק קריאַת־שמע־לייען פאַרן שלאָף'וואָס מ'קאָן דערמיט יוצא זיין פּרעפּלענדיק אויף אַלע לשונות; יידישע ליטעראַטור איז אונזער איינציקע מענטשליכע מעגליכקייט אָביעקטיוו און סוביעקטיוו צו זיין' ס'איז אונזער נאָך געבליבן ביסל נאַקעט לעבן; יידישע ליטעראַטור איז נישט אָבי יוצא זיין! ס'איז די איינציקע מעגלעכקייט ווו ס'יידיש פאָלק קאָן זיך נאָך גאַנץ אויסלעבן, ווו אַלע זיינע אינסטינקטן און ליידנשאַפטן קאָנען זיך פריי צעשפּילן, אָן פאַלשקייטן, אָן אונטערגעדראַנקן, אָן ביטרעקייט, ווי הארץ צו הארץ קאָן אָפן זיין, ווו געפיל צו געפיל קאָן זיך פאַר־שענקן — ווו ליבע און האס קאָנען זייערע אָרגיען פייערן! ווו אויס־געראַכענטקייט און שאַנסן זיינען פלעווס אין ווינד. כבוד־זוכעניש און פאַלשע פּרעטענזיע — די אויפגעבלאָזענע קונסטלער־שלייף וואָס איז שוין לעבערלעך אין יעדעמענס אויגן . . .

יידישע ליטעראַטור איז נאָך די איינציקע מעגליכקייט, ווו מיר לעבן מיט מענטשן גלייך, אויף ערד, אונטער פרייען הימל, ווו מיר זיינען מיט דער נאַטור פאַרבונדן, ווו מיר פאַרשטייען זיך נאָך מיט לאָשעקלעך אויף די לאָנקעס, ווו מיר קאָנען צייטן פאַראויסזאָגן פונם פלי פון פייגל . . .

אָט דאָס־אָ איז דער אָביעקטיווער און סוביעקטיווער וועג פון אונזער יידישער ליטעראַטור, אויב דאָס האָט געקענט געשען בלויז, אין

אזא פאַרהעלטנים קורצער צייט פון 50 יאָר, קאָן מען באמת נאָר רע־בענען מיט קפיצת־הדרך.

ווי דער ווייטערדיקער גאַנג וועט זיין? קפיצת הדרך־מאַרשן קאָן מען נישט באַרעכענען און אויף נסים טאָר מען זיך אויך נישט פאַר־לאָזן.

אָבער האָבן מיר אַן אַנדערע ברירה? די אויפגאַבן זיינען קאָלאָ־סאַל, די יידישע שווערע פּערהעלטענישן וואקסן אונז איבער די קעפּ, די סוביעקטיווע און אָביעקטיווע אויסזיכטן זיינען דערדריקנדיק פאַרן שאַפנדיקן יידישן מענטש.

אָבער, אַז מ'זעט איצט דעם דור יינגע יידישע בחורים, פאַרלוירן אין זיך און מטושטושע, די אַלע „באַיעס"איצט, וואָס זאָגן קריאת־שמע, אָדער, להבדל, מאַדליען זיך שוין אויף אַלע לשונות — אַ ליידי־קייט, אַן עקל נעמט זיי אַרום צו זייער אייגן לעבן, און צוקומענדיק צום „שלא עשני גוי" נעמט זיי ס'לשון אָפּ —

אָדער אפילו די לינקע אַסימילאַציע, אויך אַ זעלבסט־פאַרשטענ־דליכער נאַטירליכער פּועל־יוצא, די כל הנערים וואָס שטייען אונטער המלאך־הגואל־טלית און איבער זייערע קעפּ פלאַטערן טאָג איין טאָג אויס די פליגל פון מלאך־המות — אַ, נישט איין שמע־ישראל בלייבט שטעקן אין האַלדז אויף די תליה —

נו, איז דאָ אַן אַנדערע מעגליכקייט ווי צו גלויבן אין וווּנדער! אָבער ס'יידישע פאָלק איז דאָך אַ מלומד בניסים, ס'לעבט דאָך מיט נסים — זיינען דען נישט אונזערע קלאַסיקער אַ וווּנדער אינם יידישן לעבן? האָבן מיר דאָ נישט צו טון מיט איבער נאַטירליכע כוחות? מיט מעשה בראשית? כאַאָס, תוהו ובוהו, יידישע נערוועזקייט,פּינס־טערנישן, קריעה־בליאהקייט געפאַרמט אין גרויסע עפּישע קונסט־ווערק. און אַז ס'איז אונזערע קלאַסיקער געלונגען אונזער עבר ווי שיכט אויף שיכט־פלאַסטן פעסטע ערד אונטער אונזער פיס צו לייגן, אונזערע איצטיקע גרויסע שרייבער און פאָעטן אונזער הוה, אונזער שווער דאַ־זיין, אַטמאָספּעריש איבער אונזערע קעפּ אויסצושפּרייטן אין ליכטיקע טיפע הימלען, האַלט עס באמת נאָך זייער ווייט אַז מיר זאָלן שוין טראַכטן פון אויסזוכן אַ קדיש־יתום, אָדער אַ רבנן־קדיש פון אונזערע ניי קולטור־אוצרות; אונזער מאָדערנע יידישקייט, אונזער האַראַפּאַשנע לעבן איז נאָך פול מיט ענערגיע און פאָטענצן, אַז ס'זאָל זיך באַנוגענען דערמיט.

ס'איז שווער אָנצוצייכענען אויפגאַבן און דעם ניוואָ פאַר אַ לי־טעראַטור און ס'איז אויך לגמרי איבריק, ווייל די גרויסקייט און די עכטקייט אירע איז נישט ווי מ'וויל שיינען און „מאַכן דעם איינדרוק"

— וואָס עכטער אַ פֿאָלק איז אַלץ גרעסער איז זיין ליטעראַטור און וואָס גרעסער זיין ליטעראַטור אַלץ גרעסער איז און ווערט דאָס פֿאָלק.

דאָס ניוואָ פֿון אַ פֿאָלק איז זיין דיכטונג! און פֿון שונד צו קונסט איז אַ גאַנץ קליינער שפּרונג, אָבער דאַצווישן איז דער תהום אויף אייביק פֿאַרזונקען צו ווערן; דאָס זעלבע מאַמע־געפֿיל, דאָס זעלבע טויט־ און ליבע־פּראָבלעם, נאָר זויבער געפֿאָרמט ערליך אָפּגעוויגן און אָפּגעמאָסטן — דאָס עיקרדיקע אויפֿן האַרץ אויסבאַלאַנסירט איז האַרמאָניע! דאָס פֿאָלק, דעם מענטש מיט זיך דערהויבן איז דער ניוואָ פֿון אַ ליטעראַטור. די ליטעראַטור האָט קיין אויפֿגאַבן — די אויפֿגאַבע פֿון פֿאָלק איז זיין ליטעראַטור! און אפשר איז אויך צומאָל דאָס נישט ריכטיק, ווייל ווי לאַנג אַ פֿאָלק לעבט וואַרפֿט עס ממילא דעם שאָטן־ריס פֿון זיך; קורצער, צו לענגער? דאָס איז שוין לויט ווי הויך די זון שטייט איבער זיין קאָפּ!

אַז אַ פֿאָלק שטייט מאָדעל פֿאַר זיין ליטעראַטור און שטייט דערנאָך מיט אַכטונג, מיט דרך ארץ פֿאַר איר — דאָס איז דער העכסטער אויסדרוק! צי מ׳שטייט ביי דער וואַנט מיט פֿאַרבינדענע אויגן אונטער ליפּעס פֿון ביקסן, צי מיט אויפֿגעריסענע אויגן אין די פֿלאַמען אויף שייטערהויפֿן — עס איז דער קליינער ראָמאַנטישער־רעאַליסטישער אונטערשיד אינם גרויסן דערלעבטן גורל.

מיר זוכן נישט קיין שעקספּיר, אפילו נישט אַ געטאָ אין אונזער בלוט־יינגער אָקאָרשט זיך אַרויסקעמפּענדיקער דראַמאַטיק, קיין גאָגאָל און פֿלאָובער אין דער פּראָזע, קיין באָדלער אין דער ליריק — מיר האָבן אַזעלכע לויט אונזערע כוחות זיינען געוועזן בכוח פֿון זיך אַרויסצוגעבן; און ווען מיר דערפֿילן די אויפֿגאַבע צו טראָגן די גרויסע פֿון פֿעלקער אין אונז, וועט זיין די אויפֿגאַבע פֿון די פֿעלקער אונזערע גרויסע צו טראָגן אין זיך; אַז מ׳שפּייט אָבער אין אייגענעם טעלער אריין איז דער סוף, אַז מ׳מוז אַליין אויפֿעסן, מיט ווידערווילן און מיט אַן עקל־געפֿיל. און אַנטלויפֿן פֿון אונז וועט שוין איצט אַביסל שווערלעך גיין, אפילו פֿאַר יענע קינדער, וואָס זייערע טאַטעס האָבן גרויע „שפּראַכלעכע קולטור באַגריפֿן“, דער סאָציאַלער פֿאַרשאַפֿטער קאַמף (דער סוביעקטיווער און דער אָביעקטיווער!) ממילא אויך דער מענשליכער, איז ביי אַלע פֿעלקער איצט נישט קיין אַנדערער ווי ביי אונז. אָביעקטיוו און סוביעקטיוו, דורך די האָרן־ברילן פֿון די „גרויסע גייסטער“ און „עסטעטן“ איז קיינמאָל נישט ווי ס׳איז, נאָר ווי זיי ווילן עס האָבן און ווי זיי ווילן עס זען — און אַ סך מאָל גאָר ווי עס לוינט זיך זיי „כלל־טועריש“...! די נישט באַגייסטיקטע רעאַליטעט פֿונם יחיד און אפילו פֿונם כלל איז שטענדיק רעלאַטיוו.

גרויסע און עכטע דיכטונג אָבער, יענע וואָס בלייבט ווי אַן איי־

ביקער חותם נאָך יחידים־פּערזענליכקייטן און נאָך פעלקער, איז תמיד ווי ס'איז — די סיבה און איר ווירקונג איז די קאַוזאַלע ווירקלעכקייט פונם שעפערישן, פונם מיט נאַטור־כוחות־נאָך־באַהעפטן. גרויסע און עכטע דיכטונג איז פּראָסט און עכט און האַמעטנע ווי דער ערליכער תמימות'דיקער גלויבן פונם האָראָפּאַשנעם מענטש, ווי זיין שווער לעבן, ווי זיין אומקום.

אַ ליטעראַטור פון אַ פאָלק איז דער אויסגעטראָטענער וועג, וואָס בלייבט אונטער זיינע פוס־טריט; לויט זיין וואָגיקייט, לויט זן פאַרנעם איז דער הינטערגעבליבענער שלאָך אָלץ פעסטער און דויערנדיקער — אונטער שנעקן בלייבט אַ פייכטער־שליימיקער שליאָך. און אפילו זייערע איבערגעבליבענע שיסעלעך זיינען די קרייד־בערג מיט וואָס די וועלט שרייבט איר געשיכטע...

דער ווייטערדיקער גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור איז דער ווייטערדיקער גאַנג פונם יידישן פאָלק אין דער שפּור פון דער פאָראויס־גייענדיקער מענטשהייט. ווי לאַנג מ'מיט זיך אַרויסצואַרבעטן פונם תוהו ובוהו, פונם פינסטערן כאַאָס אין דער וועלט, איז מען אומשטערבלעך און יעדער שריט און יעטווידער ווענד איז געצייכנט פאָראויס, איז שאַטנדיקע באַוועגליכקייט צום ליכטיקן אָן־ענד.

און דאָס זעען מיר אין דער יידישער ליטעראַטור! אָ, די הייליקע באַמיאונגען און שווערער אָנשטרענגונג פון אונזער יינגער פּאָעזיע און פּראָזע איצט אין אַלע עקן פון דער וועלט; אין שטאָכל־דראָט פלאָנטער איצט פון אַלע פאַרוויקלטע פּראָבלעמען מיט פאַרקניפּט! און דאָס אַליין איז דאָך שוין דער בעסטער באַווייז און גרעסטער צוזאָג, אַז אויך פון אונזער איצטיקן דור וועט זיך עפּעס אויספּלאָנטערן און אָפּקלייבן, וואָס וועט בלייבן און האָבן אַ קיום. מיר קאָנען שוין אפילו זיין די לעבעדיקע עדות פון אַ ווייטערדיק אַנטוויקלטער פאָרם אין אונזער נייער זיך פאָרמדיקער ליטעראַטור; נישט נאָר אַליין טעמאַטיש און אַטמאָ־ספעריש, ווייל ס'רוב אונזערע שרייבער זענען איצט גרויסשטעטישע, נאָר ס'שפּירט זיך שוין אַ ספּעציפיש נייע, אַ זיך אַרויסאַרבעטנדיקע יידישע־געשטאַלטנדיקע פלאַסטישקייט.

דער פאַטעטישער שמע־ישראל־געשריי און דער לירישער קדיש־יתום פון אונזער פריערדיקער פּרוג־ראָזענפעלד פּאָעזיע פאָרמט זיך איצט שוין מער בילדעריש; און נאָך מער, דער פאַרשטיינערטער הערצאָגליף, דער באַוועגליכער אַפּאָקאַליפּס זענען שוין זיך־פיגנדיקע בילדער־טיילן פון איין שוין האַרמאָנישער בילד־גאַנציקייט. און אין אונזער אָביעקטיווער פּראָזאַ האַלט מען שוין אויך אַזוי ווייט איצט צו וויסן, אַז נישט נאָר דער רויער מאַטעריאַל, די אָנציענדיקע אינטערע־סאַנטע פאַבולע, און אפילו נישט דער טענדעציעזער מוסר־השכל צום

סוף, זענען דאָס דער גרויסער ווערט אין אַ קונסט־ווערק — ס'איז די פּריציזע אויסגעאַרבעטקייט, די 52 שליפן, וואָס דער רויער שטיין באַקומט, זיי מאַכן דאָס אים צום ברילאַנט, זיי ברענגען אַרויס זיין אינערליכע ליכטיקייט, זיין סוביעקטיווקייט. און דאָס לעצטע איז אונז אַ סך מער ווי אַ גוטער צוזאָג, ווייל אַ גוט געפאָרמטע זאַך טראָגט שוין זיין אייגענעם ווערט אין זיך, זיין יחוס־עצמו, מ'באַהאַלט עס נישט פאַרשטעקט ערגעץ ווי אַן אַלט ירושה־חפץ, ווי אַ הייליקע רעליקווע, נאָר ווייל ס'האָט דעם ווערט, מ'זאָל עס ווי אַ טייערן אוצר באַהאַלטן, מ'זאָל זיך ווי אַ צירונג דערמיט אַרומטראָגן. פאַבעל, מוסר־השכל און עטיש־געפיל בלאָנדזשען פון אָרט צו אָרט, פון לאַנד צו לאַנד ווי הייליקע גלגולים און טיילמאָל ווי דבוקים גאָר, אייגענע אויסגעהעמערטע, פאָרם בלייבט די עכטענע גאָלדענע מטבע פון אַ פאָלק, וואָס האָט אומעטום איר ריכטיקן ווערט. יאָ, ביי יענע חיהלעך אפילו, אין די שנעקן־הייזלעך, אַז אַ געוואַלטיקער ווייטאָג נעמט זיי שטאַרק אַרום פאָרמען זיי דאָך אויס מיט זייער פאַרפייניקט לעבן די טייערסטע פּערל, דאָס געשווילעכץ אין זיי נעמט זיך צוזאַמען אין אַ זיבן־פאַרביק שטילע, רעגנבויגנדיקע שיינקייט — — אָ, דער יסורימדיקער ווייטאָג איצט אין אונז, ווי מוז זיך דאָס געוואַלטיק צוזאַמענגענעמען און אָפּקלייבן — אויסגעציטערטער גליווער אין אונז! — אין ליכטיקע פּערל־שנירלעך, אויפן יידישן האַלז זיי צו טראָגן; אָ, וויפיל רויטע שנירלעך ס'זענען שוין דאָ, די פּערל אויף זיי אויפצוציען — — —

יאָ, ווי לאַנג אַ פאָלק לעבט איז עס אומשטערבלעך מיט זיין ליטעראַטור, איבער אַלע שטערונגען און שטרויכלונגען, איבער אַלע געעפנטע שרעקליכע תהומען וואַרפט עס זיין לעבעדיקן שאָטן אַריבער און מיט דער אַלץ־ווייטערדיקער ליכטיקייט איבער זיין קאָפּ איז עס זיך מצמצם און איז אָפּגעראַטעוועט און גייט ווייטער אין זיין ליכט. און אַז אונזער פאָלק קאָן איבער טיפסטע אָפּגרונטן אַריבער בשלום, דאָס עדות־זאָגן קאָן מען שוין שווערן מיט דער ביבל אין דער האַנט!

אָבער מיר זענען אויך זיכער, אַז מיר זעען די באַמיאונגען און אויסדויער פון אונזער יינגען דור, אַז יענער געוואַגטער שפּרונג איבער תהום, וואָס פירט צו ריינער און עכטער דיכטונג, — מאָמענטאַל־געפיל און וויזיע טיף־געפאָרמט אין אינערליכער פּערספּעקטיוו! וועט אויך איצטער געלונגען און דאָס פאָלק און די ליטעראַטור, איינער דעם אַנדערן מיט זיך מיטציענדיק, וועט זיך דערהויבן צו העכערן ניוואָ; ווי ס'איז אונז פאַר 50 יאָר צוריק אַזוי הערליך געלונגען. פאָלק און ליטעראַטור איז איין קאַוזאַלעווירקליכקייט, איין תמימותדיקע גלויביקע גאַנצקייט: דאָס אָביעקטיווע און סוביעקטיווע פון זיין ווייטערדיקן פּאָזיטיוון קיום: איין בילד־גאַנצקייט צו דער כסדרדיק זיך פאָרמדיקער האַמעטנער מענטשהייט.

די פינפט- און צענט-ראנגיגע

אָבער ווי אַזוי איז דאָס משיג צו זיין, אַז אין משך פון אַזאַ קורצער צייט ווי אונזער ליטעראַטור האָט זיך אָנגעהויבן צו שאַפן און עקזיסטירן אלס אַזעלכע, זאָלן מיר איצט שטיין אין דער קולטורעלער וועלט לייטן־גליך, מיט אַ פול־בלוטיקער, אויסגעוואַקסענער ליטעראַטור. אין אונזער תוהו־ובוהו׳דיגן און צוקריפּעלדיקן לעבן, אויף אונזערע כף־הקלעדיקע אומוועגן זיינען מיר גלייכבאַרעכטיקטע! מיט וואָס נישט — אָבער מיט אַ ליטעראַטור!

אָנגעהויבן פאַר הונדערטער יאָרן, אין ריטער־צייטן, מיט אַ „קעניג־אַרטוש״־ראָמאַן פון אליהו בחור וואָס עפּעס אַן אַרימער מחבר פאַרוואָרפן ערגעץ אין איטאַליען, האָט אָנגעשריבן פאַר אַ נגידיתטע, פאַר יענער מאַמע, זיכער פון די ערשטע אַסימילאַטאָרן. אָנגעהויבן מיט „גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב״, מיט וואָס שרה בת טובים האָט אַלע אירע „אייניקלאַך״ אויסגעבעטן — .

אָנגעהויבן און נאָך אַמאָל אָנגעהויבן — —

400 יאָר האָבן מיר געהאַלטן אין איין אָנהויבן, אין איטאַליען, אין דייטשלאַנד, אין טשעכיען, בעמען, איבער די עסטרייכישע אַלפּן און ווידער אויף׳סניי מיט פרישע כוחות אין פוילן און רוסלאַנד. ווער ווייסט ביי וועלכע טייכן אונזערע קינדליך־תמימותדיקע פאָלקס־לידער האָבן איבער די ברעגעס פון אונזערע הערצער אַריבערגעפליצט? ווער ווייסט פון וועלכע לענדער מ׳האָט אונז געיאָגט מיט זיי אויף ציטער פון ליפּן? ווער ווייסט איבער וועלכע ימים אונזער „גאָלדענע פאַווע״ איז אַלץ שוין אַריבערגעפלויגן?

און ווי גרויס איז געווען אונזער דלת־אמותדיקע וועלטעל, פון שולהויף ביז צו דער מקוה, פון שוסטער־בענקעלע ביז צום שניידער־טיש, פונ׳ם בייזן מלמד ביז׳ן פינסטערן קברן איז דאָך געווען דער גאַנצער מהלך פון וויג ביז צום קבר!

הונדערטער יאָרן געהאַלטן אין איין אָנהויבן, מיט רבישע תורות, מיט פורים־שפּיל, מיט ווייבערשע מעמוארן, איז ווי אַזוי דאָס־אַ משיג צו זיין, וואָס ס׳איז געשען אין די לעצטע פופציק יאָר ?

און וואָלטן מיר נישט געווען „באַקומען דאָס לשון״, וואָלטן מיר זיך נישט געווען אַרויפגעאַרבייט צו דער ליטעראַרישער מדרגה, אויף

װעלכער מיר האָבן געשטיגן אַלץ העכער און העכער — „אויבן נישט נאָך העכער“! — װאָלטן מיר זיך דען געװען ענטװיקעלט נאַציאָנאַל און סאָציאַל מיט אַזעלכע צעװאַקסענע גרױסע פּאַרטײען לינקס און רעכטס, די לעצטע 40 יאָהר ?

די „אָך־קוצך“־השכלה װאָלט דאָך געבליבן די אײנציקע אָבגעבליטע פּאַרװיאַנעטע רױז אױפ׳ן דאָרן פון אַסימילאַציע!

און װי געװאַגט און קאָמיש, אפשר, אַזאַ אײנפאַל זאָל אין פלוג נישט קלינגען, לײגט ער זיך דאָך אױפ׳ן גראָדן שכל: אפשר טאַקע, דוקא אָט־אָ די אַסימילאַציע בײ אונז, װאָס זױגט זיך װי אַ פּיאַװקע אין אונזער בלוט, איז דאָס געװען ד׳ סבה פון אונזער אױפגעװאַקסענער געזונטער ליטעראַטור. װאָס טוט דען אַ פּיאַװקע? עקעלדיק, מגואלדיק קלעפּט זי זיך צו צום נאַקעטן פלײש און זױגט זיך אײן אין דעם חולה־מסוכן און זױגט דאָס גאַנצע קראַנקע גיפטיקע בלוט פון קראַנקן אַרױס און דאָס ביסל, װאָס בלײבט נאָך אין די אָדערן, איז פריש און רײן און געזױבערט. און דער שױן „אָבגעזאָגטער“ שכיב־מרע, דער גוסס, בלײבט דוקא לעבן און ער שטאַרקט זיך און ער װערט געזונט און שטאַרק.

יאָ, יענע פינפט־ראַנגיגע און צענט־ראַנגיגע טאַלאַנטן, װאָס אונזער אָרעם װעלטל איז זײ נישט אָנגעשטאַנען, יענע מיטלױפערס און אַנטלױפערס, די פאַװאָריטן מכל־המינים־שהוא! די גײסטיקע כל־ולכ׳ס, די אַלע געװעזענע סעמינאַריסטן, האָבן מיר צו פאַרדאַנקן, װאָס אונזער ליטעראַטור איז געבליבן רײן און זױבער — װער ס׳האָט געװאָלט לױפן איז געלאָפן! דורך טירן און דורך פענסטער איז מען געלאָפן און דורך אױסגעהאַקטע שױבן, װי די דיבוקים! און געבליבן זײנען די רײנע און זױבערע, די תמימותדיקע, די באַרופענע דאַצו, די געדולדיקע און נשמהדיקע. מנוחה און רחבת־הנפש איז דאָך דער ערשטער סימן פון עכטן טאַלאַנט! אַלץ, װאָס ס׳קומט אױף אונז איז דאָך נאָר ערפאַרונגען, כדי אונזערע נשמות רײכער צו מאַכן, נישט מיט׳ן ביסעלע, װאָס מ׳האָט, צו לױפן און שאַכער־מאַכערן און אָבזעצן, יענע בעסערע, װאָס זײנען אַ ביסל שעמעװדיק צוריקגעצױגן פון אונז אַװעקגעגאַנגען. יענע, װאָס האָבן אױף אונז געשפּיגן, אַזױ צו זאָגן, מיט׳ן הײליקן „עלינו“־שפּײ, אַ דאַנק זײער אַװעקדרײען זיך פון אונז, זײנען מיר נישט געבליבן קײן „געטאָ־טרױמער“־ראָמאַנטיקער, קײן שאַרפזיניקע, אױסגעקלוגלטע „פּאַראַדאָקס“־כאַפּער, קײן אױס־גײענדיקע מיט׳ן „שמע ישראל“ אױף די ליפּן. די נטיה אונזערע צו אַסימילאַציע, האָט אונז די „גרױסע“ גײסטער אַ נעם אַרױס געגעבן, די אַזױ צו זאָגן זשורנאַליסטישע סענטימענטאַלע גרױס־רײדער! בײ אַלע פעלקער, אין אַלע שפּראַכן קאָן מען זײ אָנטרעפן, לעבעדיק צעשריגענע, און טױטע פאַרגעסענע; זײ דרײען זיך אַרײן, זײ דרײען

זיך אַרויס, זיי טראָגן אַריין, אַרויס, זיי טראָגן־אונטער! און בדרך כלל און אין לעצטן סך־הכל: זיי פאַרשאַפן אונז מעהר אומכבוד ווי כבוד.

און ס'איז דאָך באַטערליך, אַז דער אַנטלויפער מוז, ווען נישט ווי מיאוס, ווי העסליך ס'איז ביי אונז, כאָטש דערציילן, ווי שרעקליך ביי אונז איז, ווי פינסטער און טראַגיש — ער מוז דאָך גערעכט בלייבן! און אַז מ'קומט ערגעץ אָן אַ פרעמדער, אַ פריש־געבאַקענער, מוז מען זיך דאָך איינקויפן און נוצליך מאַכן — זאָל זיין כאָטש מיט חניפה! איז אָדער מ'טראָגט אונזער שלימפּער און מ'באַוויזט'ן פאַר אַלעמענ'ס אויגן, אָדער מ'טראָגט יענעם אונטער די זיידענע שלעפּ — דאָס איז אַ סך מער ווי 90 פּראָצענט פון יידישע שרייבער אין פרעמדע שפּראַכן.

אָבער דער אומכבוד אונזערער איז ווערט דעם כבוד פון אונזער ליטעראַטור! זי איז שטאַרק געבליבן, געזונט, פול־בלוטיק; די וואָס זיינען געבליבן ביי איר זיינען מיט ביידע פיס אויף דעם פיצעלע ערד אונזערס, וואָס ריטשט זיך כסדר אַוועק, געבליבן שטיין, אָן וואַקלעניש און אָן ציטער; ווי די ריזן זיינען זיי געשטאַנען ברייט און שטאַרק, מיט פאַנאַנדערגעצומענע אָרעמס. און אויף דעם שמאָלן געסל צווישן שול־הויף און מקוה האָט מענדעלע מוכר־ספרים זיין קאַבצאַנסק און טוניעיאַדעוקע אויסגעבויט, שלום־עליכם זיין קאַסרילעווקע און יהופּעץ — ווי פּתום ורעמסס שטייען די שטעט יעצט אין דער וועלט ליטעראַטור! די גאַנצע וועלט, חלילה, קאָנען אונזערע שונאים חרוב מאַכן, אָבער פון אונזער „אַלטן מאַרק" וועלן זיי אונז נישט אַראָבטרייבן, ווייל פּרץ האָט ווי אַ לייב זיך צושריגן „לא אזוז ממקומי", איך וועל מיך נישט אַוועקרירן פונ'ם אָרט.

און ווי האָבן אַש'ס און וויסענבערג'ס האַרציק־נאַאיווע שטייגער־שטעטלאַך זיך דאָס צואוואַקסן!

איבער מאָסקווע און ניו־יאָרק, איבער תל־אביב און בירא־בידזשאַן און וווּ די וועלט האָט נאָר אַן עק, איז אָנגעפלויגן די „גילדענע פאַווע" פון אונזער מאָדערנער ליריק — פון אַלע זייטן קומט זי דאָך אָן צו־פליען מיט'ן זאַפטיק־שמעקעדיקן בליטן־בלאַט אין איר מויל.

איז ווי אַזוי דאָס האָט געקענט געשען? ווי אַזוי דאָס איז משיג צו זיין? דורך קוים אין אַ משך פון אַ 50 יאָהר? ווייל די וואָס זיינען געטריי געווען, עהרליכע גלויביקע און דאַריבער שטאַרקע און פעסטע; ווייל אַלץ וואָס עכט, איז מיט גאַנצע און לעצטע כחות — טאַלאַנט איז, „בכל לבבך ובכל נפשך"! ס'מוז גאָר נישט זיין אַזוי גרויס, ס'מוז זיין גאַנץ! אַט־אַזוי־אַ בויט אַ פאָלק זיך אויס אין זיין גרעסטער פאַרצווייפלונג! זיינע גרויסע זיינען דער פונדאַמענט, זיי גופא מויערן זיך אַריין אין די מויערן! דאָס זיינען געווען אונזערע קלאַסיקער. און דער צווייטער דור איז כמעט נישט אַנדערש.

און איצט זאָגן מיר ווייטער צו די אַלע, וואָס ווילן לויפן: לויפט, לויפט, אַ מזלדיקער שליטן־וועגס! מיט׳ן רעכטן פוס פאָראויס! געפינט נאָר עפּעס אַזוינס און אַזעלכעס, אַז ס׳זאָל זיך אייך כאָטש לוינען! און ווען איר צוריקקומען בחרפּתנו, ווי די אָנגעשלאָגענע הושענות, איז אייך נישט קיין מעשה, אין שול־געסל שטייט נאָך אַלץ ס׳ארון־קודש אין שול, וועט מען אייך אַרויפוואַרפן אַרויף און איר וועט אייך ליגן אויבן און ס׳וועט אייך גרינג זיין.

מיר אידיש־ריידענדיקע, אָבער, בלייבן שטיין אויף ביידע פיס, אַן וואַקלעניש און אָן ציטער, און ריטשט עס זיך אונטער׳ן שריט, ווייסן מיר קיילעכדיק איז די ערד, זי דרייט זיך אָן אויפהער — מיר אָבער מיט איר מיט! און אונזער בלוט — צאַפּט מען און זויגט מען עס פון אַלע זייטן, ס׳לעצטע ביסל וועט אונז אייביק בלייבן ריין געזויי־בערט! און מיט פעסטן און ערליכן גלויבן אין האַרצן גלויבן מיר, אַז די קומענדיקע דורות אונזערע וועלן נישט פאַרשעמען די פריערדיקע, אַז די אידישע ליטעראַטור, וואָס ווערט געשאַפן אין און פון אונזער עפּאָכע, וועט אין זיך האָבן אונזער געלייטערטן קאַמפף און פיין, און טראָגן אין זיך דעם בטחון און די פרייד אַלץ צו קאָנען דערטראָגן און לעבעדיק אויסצוטראָגן.

דער זין פון אונזער שאפן

אויב נישט אויף אייגענעם אופן דערלעבן דעם אַרום, זיך אַרויס־וויקלען און ענטוויקלען ווי אַ פלאַנץ פון זיין זריעה־קערנדל, מיט וואָרצלען און מיט בליטן, — הימל און ערד אין זיך אויפנעמענדיק, זאַפטיקן מיט צייטיקייטן! — אויב נישט אויף אייגענעם ספעציפישן אופן דערפילן דעם אַרום, איינאָטמען אין זיך אַטמאָספערע און גופא ווערן אַטמאָספערע, איז עס צום יידישלעכסטן אונטער געטאָ־מויערן. „על חטא" הילכט אָפּ צום בעסטן פון אַ לידיקן תענית־בויך! די אָקוסטיק פאַר אַ קאַפּיטל תהלים איז דאָך אַמנאָנסטן, אַז ס'איז ממעמקים.

שאַפן הייסט, צו קאָנען זאָגן: „מה נאה אילן זה" אויף אַזאַ קולטור ניוואָ און שטייגער, אַז מיטן זאָגן זאָל מען נישט ווערן קיין „פּוסק ממשנתו", אַז די רייד גופא זאָלן זיין הייליגע פסוקים דור דורות זיי צו לערנען. שאַפן הייסט, מיט ליכטיקן קאָפּ פאָרויס דורכן פאַרמויערטן פינסטערן לעבן — אַז ס'איז דאָ קולטור פאַלן געטאָ־מויערן צוזאַמען ווי די מויערן פון יריחו! מ'מוז זיי נאָר אַרומרינגלען מיט „לא תרצח"־לוחות, מיט אַ ספעציפיש געלייטערטן איך — מיט אַ געטלעכן אומ־פערזענלעכן „אנכי" —

וואָס איז דען אַזוינס אַ זריעה־קערנדל? פּיטשנדיק און צמצומדיק איז עס כולל אין זיך זיין נצחדיקייט, דורך קרירות, דורך שטורם־ווינטן טראָגט עס אין זיך, באַשיצט און באַהיט זיין גזע, זיין דור־דורותדיקע ירושה, ביז די צייט קומט ווידער אָן מיט וואַרעמקייט און ליכטיקייט, הימל און ערד ווידער אין זיך אויפנעמען צו קענען, זיך אַרויסצוּוויקלען און ענטוויקלען מיט שמעקנדיקע שיינקייט פון צוויט און זעטנדיקע פּירות. וואָס הייסט אייגן לעבן קולטיווירן און ענטוויקלען? אויב נישט מיט יעדן בליט־קערנדל אויפברעכן אין די טיפסטע־טיפעונישן, איינ־געפלאַנצטע און פאַרוואָרצלטע אינם אַרום, מוזן מיר פאַרקומען; מוזן מיר אויסגעראָטעט ווערן, ווי די פּניאָקעס פון אונטערגעהאַקטע ביימער. און נישט נאָר, אַז ס'בלייבט טאַקע עפּעס אַנדערש נישט איבריק, נאָר ס'איז אויך כדאי — אַרום אַ פּניאָק קאָנען זיך נאָר ווידמענען און פלאָדיען ווילדע קרייטעכצער און פאַראַזיטן. אויב נישט זיך אינטים דערלעבן מיט אייגן דערפילטן לעבן איז פאַרשטענדליך, אַז די יוגנט לויפט פון אונז, וויל נישט שטיין אין אונזערע דלת־אמות — אַז די טאַטעס זענען שוין אויסגעוואָרצלטע! נאָכמאַכן לאָזט זיך נאָר אַ צייט לאַנג, ווי לאַנג דאָס צערעמאָניאַלע האָט נאָך אין זיך די סטיכע פון באַוווסטער טעאַטראַל

צערעמאָניע, דאָס מכלומרשטע עכטע — האָט עס אַ פּנים ווי חוזק! יוגנט איז אינטערעסירט אין די הינטער־קוליסן... יוגנט וויל לעבן ממש, יוגנט באַגניגט זיך נישט מיט בלויזער דעקאָראַציע.

ווי זעען היינט אויס, למשל, די אַלע טעמפּלען (מער אויפגעבויט פאַר דעם „למה יאמרו הגוים״ ווי אין זיי צו דאַוונען), וואָס בשעתם זענען זיי געווען אַזוינס און אַזעל־כעס, גאַנצע קונסט־שטיקן און אַנטיטשנע אַנטיקן מוריש און גאָטיש און רענעסאַנס און אַלץ מיטאַנאַנד! און אָט דער מיש־מאַש איז געווען נעבעך דאָס איינציקע יידישלעכע. און די אַלערליי „חכמת היהדות״ סעמינאַרן, שטייען זיי נישט אויף אַ פיל נידריגערער קולטור־מדרגה ווי אונזערע אַמאָליקע חדרים און בתי־מדרשים? האָט אַ יידישער פּאַרציטיקער גדול נישט געהאַט אַ ווירדיקער און מענטשלעך־גייסטיקער אויסזען ווי די אַלע איצטיקע אויבעררבּינערס און טשיף־ראַביים? באמת איך געב אייך אַוועק די אַלע אַזוי גערופענע געזנפּיסלדיקע „סינאַגאָגאַלע שאַפונגען״ פאַר איין „רבונו של עולם״ פון באַרדיטשעווער! אינם ריינעם, עקזאַקטן קולטור־זין מיין איך דאָס. יענע תמימותדיקע רבישע לידער־תפילות און פּראָסטע בעל־שמסקע מעשות זענען יידישע גזע, ירושהדיק; זייער ווייסער פאָדעם, וואָס אונזער נייע קולטור אין דער דיכטונג און קונסט וויקלט אים ווייטער, מיט געדריוול פון זומער־פעדעם איבער פאַרפּלאָנטערטע קזשאַקעס און פּירות־טראָגנדיקע צווייגן, יענער פאָדעם איז נאָך געהאָנגען אַ רויטער איבער דער טיר פון קדשי־קדשים, ווען דער כהן גדול איז אַריינגעגאַנגען לפני ולפנים. דער זין פון אונזער איצט שוין זיך באַוווסטן שאַפן, צום אונטערשיד פון אונזער אַמאָליגן, אין בית־המדרש און ישיבות, איז דאָס מענטשליך וועלן פעסט האַלטן דאָס חושימדיקע, זיך און דעם אַרום אָביעקטיווירן אין איין שאַפנדיקע איינהייט — ס׳איז דער זעלבער סוביעקטיווער התלהבות, דער זעלבער פאַרוואָרצלטער סנה, וואָס ברענט און ברענט און ווערט נישט פאַרברענט...

און וואָס מיינט איר קאָן דען ווערן פון די אַלע ביי אונז אויסגע־וואָרצלטע און אין פרעמדע קולטורן, ווי אין וואַרעם־הייזער אונטער גלאָז זיך איינגעפלאַנצטע?

וואָס ווייסט די וועלט נאָך איצט פון אַזאַ אַמאָל באַקאַנטן נאָמען ווי אויערבאַך? און ישראל זאַנגוויל איז דאָך שוין אין זיין אייגן לאַנד כמעט ווי פאַרגעסן! און דעם, אין אונזער צייט נאָך, אַזוי וועלט באַ־רימטן נאָרדוי — —

און אפשר האָט מען זיי צופיל מיט תורה־טעמפּל גלעקלעך אַרום־געהאָנגען ביי זייער לעבן! ווי האָט דאָס די דייטשע יידישע אַסימילאַציע שוין אין די גאָר הויכע פענסטער, אַ פאַרקראָכענע אין די עכט גאָטישע

שוין גאָרנישט קיין סינאַגאָגאַלע, נויטיק געהאַט אַזאַ נאָמען ווי יאַקוב וואַסערמאַן, ער האָט אָבער, מיט זיין אמתדיקן טאַלאַנט, זייער ביסל לעבן נישט געקענט אָפּראַטעווען, ווי זיי — זיין ביסל אומשטערבליכקייט. וואָרעם־הויז אַטמאָספערע, ברויך נאָר קומען ווער און אויסהאַקן אַ פענסטער און די געציכטעטע איבער־ענטוויקלטע פלענצלעך וועלקן שוין ממילא.

און ביי די אויפגעבלאָזענע אונזערע, — פרעמד־געשאַפנס כסדר מעלה גרהדיק! — יענע וואָס דרייען זיך אַרום מאַיעסטעטיש אַזוי אינם אויפגעהויבענעם שטויב, וואָס זיי מאַכן אָן, אין אונזער וועלטל, מיט אַ נאָכשלעפנדיקן, אַן אַרונטערגעבראָכענעם פליגל זייערן, זייגען זייערע שאַפונגען אַזעלכע אַרויסגעפּאַלענע פאַווע־פעדערלעך, מיט איבערלאָפענע בעלמע־אייגלעך, אַרויסשיקלדיק פון שטויב אַרויס... כיט־רע חנדלעך מאַכנדיק און אויגעלעך קאָקעטיש וואַרפנדיק — און זיי מאַכן דעם „געהעריקן" איינדרוק! וואָרעם דאָס־אָ איז דאָך די הויפּט זאַך וואָס זיי ווילען, און דאָס ביסל טאַלאַנט, וואָס זיי האָבן, געגוגט פונקט דערויף... עס האָט נישט געסטאַיעט אויף גאַנץ אַוועקצולויפן פון אונז, ליידער... דערפאַר ווילן זיי אונזער „אָרעם יידיש וועלטל" באַרייכערן; פרעמדע־נייע פאָרמען אין אונזער ליטעראַטור אַריינברענגען. אָבער ס'מוז שוין זיין אַ זאַטקייט און אַ רייכקייט אין אונזערע רייען, אַז די פליגל־הענגע־דיקע פאַוועס האָדעווען זיך און פאַשן זיך — ס'איז אַ גוטער סימן!

שאַפן אָבער, אין עכטן זין, קאָן קיינמאָל נישט מיינען זיך אַסימילירן, אפילו נישט צו אַ העכער־שטייענדיקע קולטור (ווי עס מיינען גייסטיק בידריק שטייענדיקע נפשות) וואָרים זיך אַסימילירן הייסט אויפהערן, נישט זיין מער, צעפאַלן אין זיינע צוזאַמענגעזעצטע יסודות, דעמלט ערשט קאָן מען אויפגיין אין עפּעס אַנדערש — מ'קאָן בשום אופן קיין נעלקע נישט קולטיווירן אין אַ רויז, מ'קאָן נאָר יעדע איינע העלפן זיך קולטיווירן צו אַ העכערע מדרגה פון שיינקייט און פראַכט. יאָ, מ'קאָן מיט צעפלייסן אַ נעלקע אַראָפרייסן פון איר וואָרצל און זי גאוהדיק לייכטזיניק אַריינשטעקן אויף אַ קורצער ווילע אין אַ קנאָפּ־לאָך פון זיידענעם לאַץ — אָבער זי מוז אומבאַדינגט פאַרוויאַנען! יאָ, העכסטנס קאָן מען מיט אירע פאַרוועלקטע בלעטלעך אַ ביסל באַמיסטיקן דאָס רויזן־בייט, די רויזן צו שטאַרקן אין זייער זיך קול־טיווירן — אפשר איז דאָס־אָ ביי די עכטערע אַזאַ גייסטיקע דעקאַדענס, און ס'בלייבט אַמאָל אויך אַזאַ פאַרוועלקט נעלקן־בלעטל (אפשר) איינגעפּרעסט צווישן פרעמדע בלעטלעך פון אַ בוך, ווי ביי אַ סענטי־מענטאַלער געליבטע. רויזן ווערן זיי אָבער קיינמאָל נישט.

גייסטיק שאַפן אין איר העכסטן זין איז התגלות, איז זיך ענטפּלעקן, דאָס תוך־תוכותדיקע פון אַ פאָלק באַקומט פורעם! די איבערליכע

בענקעניש פון מיליאָנען ווערט חושימדיק און מיט מענטשליכע חושים דערקענט: זיי ווערן דערהערט דורך טענער פון אַ דבקותדיקער מעלאָדיע, די וויזיע פון דורות ווערט פּלאַסטיש בולט און באַקומט ליניע און קאָליר און דער געדאַנק באַקומט אַ סדר מיט ריטם פון וואָרט! מיטן בלויזן חוש הריח דערשמעקט מען די אַטמאָספערע פון עכטער קולטיווירטקייט! הימל און ערד באַטירליך אין זיך אויפנעמענדיק, אַרויס־וויקלענדיק זיך מיט צאַרטקייט פון יונגע בלעטלעך — אַ אָפענער קנאָספּ אין דער זון! איז די פאַרב פונם צוויט דעמלט נישט קרענקליך און די ציטיקייט איז יאָדערדיק און זאַפטיק און דאָס וויאַנען איז אויך באַטירליך — זיך צו פאַרזייען מיט פרישע זריעה־זוימענדלעך!

אַז אונזער פאָלק איצט, אין די לעצטע דורות אונזערע, האָט אין זיך עכטע בענקעניש און וויזיע און געדאַנק — נישט אַ פאַרלאַנג נאָר צו אַנטלויפן פון זיך, זיך צו פאַרלייקענען, אַ מעשה זיך אָנצוטון! איינם בנעימותדיקן גאַנג און הילוך פון אונזערע זיידעס און באָבעס מיר האָבן נאָך מיט אייגענע אויגן געזען און דערלעבט. און אַז ס׳איז פּעאיק צו קינסטלערישע אור־פאָרמונג, אונזערע מאַמעס „גאָט פון אברהם" און טאַטעס דבקותדיקע „בני היכלא" ניגונים זיינען די בעסטע עדות, און די קונציק געמאָלטע און געשניצטע „שויתי׳ס" זיינען פּלאַסטישע פאָרמען פון אַ פּרימיטיווער עכטער פאָלקס־קונסט.

אין אונזער נייער, באמת שוין אנטוויקלטער ליטעראַטור, איז זי דען עפּעס אַנדערש ווי דאָס זוימענדל פון אונזערע בענקענישן, ווי די זריעה־קערנדלעך פון אונזערע געדאַנקען און וויזיעס, וואָס זוכן זיך אין די טיפסטע טיפענישן פון אונזערע הערצער און מחשבות, מיט פּיטשע־דיקסטע, מיט דינסטע וואָרצל פעדעמלעך, וועלכע רייסן זיך צו העכסטע הויכן מיט ציטער פון שמעקנדיקן צוויט און מיט ציטיקער יאָדערדיקייט, וועלכע טראָגט שוין ווידער אין זיך דעם זוימען לדור־דורות?

באמת, די יידישע יוגנט, וואָס ווייטער אַלץ דערווייטערטער פון אונז — אַ שטאָלץ וואָלט אויפגעגאַנגען אין זייערע הערצער, אַן איבער־ליכע פרייד ביז אין זייער שורש אַריין, אַ גלויבן צו זיך אַליין און צו זייער אָבשטאַם, ווען מ׳וואָלט געקאָנט געפונען דעם וועג, זיי נאָענטער צו ברענגען צו אונזערע שאַפונגען. נאָכגעמאַכטע צערעמאָניאַלע „גאָטעסדינסטן" אין טעמפּלען, ווי שמאַלציק זיי זאָלן נישט זיין, באַזאַלצן און באַפעפערט, אויף שפּיץ־מעסער מיט פסוקים און מאמרי־חז״ל, זיי קאָנען נישט זעטיקן יונגע פאַרבענקטע הערצער — יונגע מענטשן זיינען הערצאָאיש, זיי ווילן לייבהאַפטיק דערלעבן זייער מסירת־נפש, נישט נאָר די זכרונות דערפון! יוגנט איז חושימדיק!!

ווען מיר דאָס־אָ קאָנען, און ווייטער זיך אין דעם אָרום קאָנען אויפנעמען און פאָרמען, קאָנען מיר עקזיסטירן און גערעכנט ווערן ווי

אַ פֿאָלק מיט אַן אייגענער קולטור; און געטאָ מויערן וועלן נישט האָבן קיין מינדסטע שליטה איבער אונז — זיי פֿאַלן איין און פֿאַרשיטן מיט זיך דעם תהום, וואָס מ׳גראָבט אויס צווישן אונז און די וועלט.

דאָס איז דער גרויסער זין פֿון קולטור־שאַפֿונגען: מיט די זיסקייט פֿון אַ פֿאַרדבקהטן נגון מוז מען נישט גוססדיק אויסגיין אין צמצומדיקער אומענדליכקייט, מ׳קאָן אים אין־סופֿדיק אויסזינגען, מיט ברייט־אָטעמדיקער ברוסט, מיט סימפֿאָנישע האַרמאָניען; מיט בלוי־פֿאַרביסענער ליפּ, מיט איינגעפֿאַלענע בלאַסע באַקן, מיט ברענענדיקן צער אין אויגן, מוז מען זיך נישט שאַרן, דווקא, ביי די פֿינסטערע ווענט ווי אַ בלייכער שאָטן — מ׳קאָן זיי אויפֿרייסן מיט סימעטרישע ליניען־ריסן, מיט געאָמעטריש־געפֿאָרמטע קובן; די זעלבע „תפילה לעני״ און „ממעקים״־פּסוקים מוז מען אָבער תמיד שעפּטשן בייטאָג און ביינאַכט, אויב מ׳קאָן באמת נישט ווידער אויפֿגעריסן ווערן מיט אייגענע, מיט נייע טיפֿענישן — יעדער זון־אויפֿגאַנג מיט פֿרישן באַגינען! דער זין פֿון קולטור־שאַפֿונגען איז צו קאָנען גלויבן אין זיך און אינם גאַנצן אַרום, אַרויס־געפֿונען האַרמאָנישע איינהייטליכקייט פֿון אינערליכער און ערליכער שלימות.

דער סימבאָל ייִדיש

1

פֿאַר אונז, וואָס ייִדישע געשיכטע, ייִדיש טאָג־טעגלעך לעבן און אונזער מאָדערנער פֿאָרמונג איז אַלץ איין און דערזעלבער אימינענטער המשך פֿון אונזער קאַוזאַלער עקזיסטענץ; וואָרים אַן די ערשטע צוויי די טעזע און אַנטיטעזע, איז דאָך עכטע שעפֿערישקייט — סינטעזע! בכלל נישט מעגלעך; פֿאַר אונז איז יעדע ערשיינונג אין ייִדישן לעבן, ווי גרויזאַם־גרוילעך זי זאָל נישט „ערשיינען" און קומען איבער אונז, נאַטירלעך און אַננעמבאַר. יאָ, לעבענס־נויטווענדיקייט, אפשר גאָר, פֿאַרן ווּקס און אַנשטרענגונג פֿון אונזערע כּחות. יאָ, מיר נעמען עס אויף און פֿאָדערן עס אפֿילו, טייל מאָל, מיט צעפּליטן, אויך אַרויס. מיר זײַנען שוין דערוואַקסן צו אַלצדינג, וואָס קומט איבער אונז, פֿון גאָרנישט מער ענטוישט צו ווערן. מיר קענען שוין דאָס לעבן מיט אַלע זײַנע גרויזאַמע גענג און אַפּאַטישע געגנלעך! מיר זײַנען שוין אַרויסגעוואַקסן פֿון די קורצע און ענגע השׂכּלה־פּרעק און פֿון די אונטערגעהאַקטע נגידישע „יאָקלס", מיר טראָגן נישט מער קיין „פּענזנע" אויף זייִדענע שנירלעך גלאַט אַזוי לשם אינטעליגענטישקייט. מיר קוקן דעם לעבן אין פּנים אַרײַן מיט אָפֿענע אויגן און מעג זיך מאָלען דער טייוול אויף דער וואַנט ווי שוואַרץ, דערשרעקן מיר זיך נישט פֿאַר זײַן אומגעלומפּערטן פּרצוף! מיר זײַנען נישט קיין מלופּים־קינדער, מיט אונז קנעלט מען נישט משׂכּיליש־מלמדיש דעם „למה יאמרו הגוים", אונז לייגט מען נישט מער קיין פֿינגער אין מויל אַרײַן.

ניין, מיר זײַנען נישט דאָס־אָ, וואָס פֿרעמדע שׂונאים ווײַזן אָן אויף אונז מיט זייערע טייטלנדיקע בייזע פֿינגער, פֿאַרקראָכענע אין פֿאַלטן פֿון אַלטע אויסגעטראָגענע בגדים, האָדעווענדיק זיך פֿון אומריינקייט פֿון פֿרעמדע לייבער, נישט פֿעאיק צו אייגענער זיך דערהאַלטענדיקער עקזיסטענץ, צו עכטער לעבעדיקער שעפֿערישקייט. ניין, מיר זײַנען נישט דאָס־אָ, און מיר האָבן דעם מוט דאָס צו זאָגן הויך, אַז אַלע זאָלן דאָס הערן: מיר זײַנען נישט פֿאַרקומען אינם טויזנט יאָריקן מיטלאַלטער! אײַנגעשלאָסענע אונטער דיקע געטאָ־מויערן, אין ציטערדיקן שאָטן פֿון אונזער אייגענעם לעבן, האָבן מיר זיך מיט אונזער סכאָלאַסטיק עלאַסטיש אַרויסגעאַרבייט; מיטן פּלפּולדיקן דריי פֿון אונזער גראָבן פֿינגער קאַוזאַליש זיך אויסגעברייטיקט; מיט

איין איינציק אות פון תנ״ך האָבן מיר ביז כסא הכבוד אַרויף געשוועבט, און איינטוויכנדיק אינם ים־התלמוד האָבן מיר קונציק, און מיט אַ „נורע״ דערשוועמען צו יענעם אָפענעם ברעג, ווו הימל און ערד באַגעגנען זיך. מיט ברייטע זון־באַגאָסענע מזרח־ווענט, מיט גאָלדענע עטרות זיינען מיר אַרוים פון געטאָ, מיט „אייזערנע קעפּ״, חריפיש־געשליפענע אין יעדן מויער־שטיין, פון אַט־אָ יענע געטאָ ווענט! און פון יענע מעלאַנכאָליש־מיטלאַלטערליכע, מענכיש־פינסטערע סיגופים און תעניתים־יאָרן זיינען מיר, טראָץ אַלעם, אַרוים מיט האַרציקער חדוה, מיט אויסגעגאָסענער זאַטער פרייד איבער ברייט־צעקעמטער באָרד און פּאות, איבער ברייט־צעבראַסטעט אָפן הארץ... מיט אַ „טראַלאַלאַ״, אַ „טיידידים״ האָבן מיר פאַרענפערט די אייביקע „אַלטע קשיא״, און דעם מוט געהאַט זי ווידער מיט אַ תאומרדיק־ביי־קולכל אָפצופרעגן מיט דעם אייגענעם „טיידידיראַם״, און ציען אַזוי זינגנדיק נישט פאַרצווייפלנדיק דעם ויש־לישבדיקן וד״ל, דעם אייביקן אַהין און אַהער פון אונזער שווערן לעבן.

פון פּדן־אַרם ביז נעמערעוו באַגלייט אונז די מאַמע רחל מיט איר סמוטנעם זינגענדיקן „ואני״, מיט איר מאַמע׳דיקן טרייסט אויף אירע ציטערדיקע ליפּן. און וואָס איז נבוזרדן דעמלט און כמעלניצקי — איין שוואַרץ פּנים האָבן זיי אַלע! און אפילו ווען די גלגולים זייערע ביידענס זיינען אַריין אין איין משוגענעם הונט!

דאָס פּויליש־אוקראַינישע יידנטום, מיט זיין רחבותדיקער צעבראַסטעטקייט, מיט זיין וואָקלדיקן גאַנג אין די גרויסע בלאָטיקע שטיוול; דאָס ליטווישע מיט זיין עקשנותדיקער אויסגעהאַלטנקייט און פּרעציזקייט — איינס דאָס אַנדערע גאַנץ־מאַכנדיק און דערפילנדיק! — האָבן באַוויזן זיך פריי אַרויסצוגראָבן מיט זייערע האָראַפּאַשנע הענט פון דער פינסטערער אונטערערדישקייט, פון צעשאָטענעם לעבן, שיכט אויף שיכט מיט „פּייערל״ פּאַרן „פּריפּעטשיק״, צו דערוואַרימען און היימיש צו מאַכן די יידישע שטוב, יאָ, „דער דאַך שלאָפט״ אַזש איין „צוגעדעקט מיט שינדעלעך״. און מיטן צאַנקנדיקן, שוין אויסגייענדיקן נר־תמיד, אָנגעצונדן צוריק די ליכטיקייטן פון אונזערע פאַרלאָשענע הערצער, מיט אייביק נייע חלומות און וויזיעס.

און אין לעצטן יאָרהונדערט האָבן מיר באַוויזן אַזעלכעס, אין דער קונסט, ליטעראַטור און אין דער יידישער געשיכטס־פאָרשונג, אינערליך־אייגנאַרטיק און מיט ספּעציפישע פאָרם און מיטל, וואָס נאָך דעם אַלעם, וואָס ס׳געשעט איצט מיט אונז, וועט מען סוף־כל־סוף מוזן טייטן אויף אונז מיט פאַרחדושטן פינגער, מיט שעצונג און באַוואונדערונג: פון אונטער דער בלוטיקער בייטש, וואָס צעפליישט אונזערע אויסגעמאַטערטע לייבער, פון אונטער דער הענגענדיקער שווערט איבער

אונזערע צעשראָקענע קעפּ זיינען מיר אַרויס נישט נאָר אָפּגעראַטע־וועטע מיטן ביסל אָרעמען לעבן — ציטערדיק און שעפּטשעדיק, פאַרקראָכענע אין לעכער! — גלייכע מיט גלייכע שטייען מיר, מיט אַלעמען קענען מיר עס אויפנעמען: עס פעלן פינגער אונז שוין אויס אָנצווייזן אויף אַלעם־דעם עכטן געשאַפענעם, אויף יעדן געביט פון אונזער גייסטיקן און שעפערישן לעבן.

איז איין קונסט־צווייג פאַראַן, וואָס דורכן מאַמעדיק־סענטימענ־טאַלן,— דורך אונזער שטאַרקסטן ספּעציפישן — איז איר פאַרעם אַ ביסל פאַרווייכלעכט געוואָרן פאַר אויסגעהאַלטנקייט פון כאַראַקטער, פאַר דראַמאַטישער שלימות, איז באמת דאָס וואָס ס'געשעט אַצינד אין אונזערע היימען, ווו אונזער מאָדערנע יידישע ליטעראַטור האָט זיך גע־שאַפן, אַליין מאָנומענטאַלער געוואַלטיגער סימבאָל,— הייליקע דראַ־מאַטישע עבודה!...— אַליין גענִיאַלע טראַגעדיע; יעדער שטיין דאָרט איז דער נבוזרדן־שטיין, ווו קינדער ווערן געקוילעט ווי די שעפעלעך — עס איז די ברוטאַלע רעאַליטעט פון בונה עולמות ומחריבם — —

און מיט אַמאָל די אויפגעשטעלטע געטאָ־מויערן איצט! זיינען עס נישט אַריינגעשיבטע קוליסן אַזעלכע פאַר ווייטערן און אויסגעברייַ־טערטן „שפּיל־רוים"? יאָ, אויפ'ן ראַנד פון אָפענעם תהום, ווו יעדע האַנדלונג ווערט טראַגיש, וועט אונזער יידישער פערז איצט ווערן אויסגעשליפענער רעפליק צו נייער „האַנדלונג", צו פרישע דערלעבטע באַוועגונג — דאָס געהאַמעוועטע טעמפּע אין אונז וועט אויפגעפּענטעט ווערן ווי ביי אַ קרבן נאָך דער שחיטה — — —

טויזנטער יאָרן ווי מיר חזר'ן אַלץ איין מיט זיך און מיט דער וועלט יענעם הימלישן מלאכישן רעפליק: „אל תשלח ידך אל הנער!" אַזוי אַז מיר אַליין זיינען שוין דאָס שעפעלע געוואָרן, נישט נאָר דאָס פאַרשטויסענע און כסדר געשאָכטענע — אונזער פערז האָט דעם מעלה גירה'שן ריטם „אין מאָל" שוין באַקומען! דערפאַר איז די פעסטע דראַ־מאַטישע נאָך נישט קיין גאַנץ אייגענע: טויזנטער יאָרן הכנעה, מיט מה־יפיתדיקע פאָלקס־טענץ און כל־ערליי דבוקישע חתונה־טענץ, גע־ניגן נישט פאַר קאָמעדיע — עכטע גרויסע קאָמעדיע איז נאָר רעאַליס־טישער אויסגאַנג, איבער־צייטיקע, שוין פריער געשאַפענע, מאָנומענ־טאַלע טראַגעדיע — — מיר אָבער, מיר זיינען נאָך אַליין די שאַפנדיקע פאָרעם, אינערליכע עבודה בפני ובפנים — אונזער בלוט ווערט נאָך געשפרענקעלט אויף אַלע פיר זייטן פון דער וועלט — — —

אָבער דאָס־אָ, וואָס ס'טוט זיך אַצינד דאָרט אין אונזערע היימען, דאָס גרויליך־טראַגישע צווישן די געטאָ־ווענט — די בלוטיקע רעאַלי־טעט איז שוין ·נישט מער עבודה — ס'איז ברוטאַלע אכזריות!! און די העלדישע אויסגעהאַלטנקייט דאָרט איז שוין מער ווי מאַמעדיקער סענטימענט — —

און אויף דער אַנדערער זייט, ווו דער קאַמף גייט אויף טויט און אויף לעבען, ווו דער יידישער רויט־אַרמייער העלפט מיט־אויסטראָגן אַ נייע בעסערע וועלט אויף בלוטיקן שפּיץ־מעסער, איז דאָס נישט נייער ספּעציפיש פאַר מענליכן כאַראַקטער אונזערן? פאַר אונז, וואָס יידישע געשיכטע, יידיש טאָג־טעגלעך לעבן און אונזער נייע פאָרמונג איז אַלץ איין און דער זעלבער אימינענטער המשך פון אונזער קאַוזאַלער עקזיס־טענץ.

2

און דאָס־אָ איז אייגנטליך איינס פון אונזערע עיקרים, וואָס מיר אַליין האָבן פון אונזערע שאַפונגען אַרויסצולערנען: סוף־כל־סוף מוז דאָך זיין פאַראַנען אַ גוטסקייט אין יעדער מענטשליכער בריאה, און אַ חסד אין יעטוועדענס האַרץ, אַז מיר, אַ געיאָגט און געהעצט פאָלק, אָן אַ פיצל באָדען און זיכערקייט אונטער אונזערע פיס, האָבן מיר דאָך, אויף עפּעס וווּנדערליכע און איבערנאַטירליכע אופנים, דאָך געפונען דאָס ביסל אומבאַדינגט נויטיקע מנוחה אונזער אייגנאַרטיקע פאָרמען אַרויסצוברענגען און צו באַשאַפן. דאָס־אָ איז דאָך נישט נאָר אַ בלויזער באַווייז פאַר אונזער קולטור־ווילן און שעפערישן גייסט, נאָר עס גיט דאָך, קודם כל, אַ גרויסן קרעדיט צו די אַלע פעלקער צווישן וועלכע מיר וווינען און וואַנדערן —

און איז דאָס נישט דער גרויסער זין און אויך דער גרויסער זכות פון אונזער נע־ונד זיין: דעם גלויבן אין מענטש צו קענען האָבן, די אַבסאָלוטע אמונה אין זיין גוטסקייט און אין זיין חסד, און איהם אַליין, דעם איצט אַזוי פאַרצווייפלטן גייסטיקן אייראָפּעישן מענטש, די אמונה אין זיך אַליין צו קענען מאַכן גלויבן? איז דאָס נישט די גרעסטע באַלוינונג, די וווּנדערליכסטע מתנה וואָס מיר קאָנען איצט געבן צו די איצט אַזוי מטושטושע, אייראָפּעאישע פעלקער?

און אַז דאָס וועט אונז געלונגען, זיינען מיר עס זיכער! טראָץ אַלעם, וואָס ס'געשעט איצט לגבי אונז און ס'קאָן נאָך חלילה ערגערס געשעען — מיר זיינען צו אַלצדינג צוגעגרייט און געפּעסטיקט אין זיך; מיר זיינען באַוווּסט אין אונזער שווערער אויפגאַבע און אין איר אַבסאָ־לוטער לעבענס־נויטווענדיקייט. ס'איז נישט עפּעס אַ געקינצלטע רעפאָרם־מיסיע, וואָס מיר טראָגן־זי־צו צו די פעלקער, אַ „אתה בחרתנו"־קאָמפּלעקס פון שוואַכע און גייסטיק צוריקגעשטאַנענע — עס איז אונזער געפאָרמט לעבן גופא, אַ גייסטיק פאָלק צווישן גייסטיקע פעלקער, וועלכעס איז אויסדרוק און סימפּטאָם און געשטייגערט צו הייליקן סימבאָל: אַז מיר די דערנידריקסטע און באַליידיקסטע קענען נאָך זען הימל איבערן קאָפּ און שפּירן ערד אונטערן וואַקל פון אונזערע

געהעצטע שריט, מוז דאָך שוין זיין עפּעס אַזוינס, וואָס שוועבט איבער די הימלען און אַ זוכעניש אין די טיפסטע טיפענישן.

די פעלקער צווישן וועלכע מיר לעבן, צווישן וועלכע מיר שטייען אַזוי פיל אויס (פון אייגענער אומבאַהאָלפנקייט און, נאָך מער, פון תמיד זיך ווידער צעפלאַמטער אייפערזיכטיקער ליידנשאַפט), קאָנען דאָך גאָרנישט זיין אַזוי שלעכט און מאוס, אַז מיר האָבן גענקאָנט, ווינענדיק און וואַנדלענדיק צווישן זיי שאַפן אַזוי פיל גוטס און פאָרמען אַזוי פיל שיינס. ס'איז מער ווי אַ הונדערטיאָריקע פאַרגאַנגענע מיט באַדינגונגען, עמאַנציפּאַציע... און אַ גרויסמוטיקע גלייכבאַרעכטיגונג, וועלכע מ'זאָגט אונז צו אַצינד פון אַלע זייטן...

דאָס איז, וואָס מיר האָבן אַרויסצולערנען פון אונזערע שוין פאַראַנענע שאַפונגען! און לערנענדיק דאָס און איינחזרנדיק דאָס, וועט אונזער מאָדערנע יידישע ליטעראַטור קענען באַקומען דעם הייליקן חותם פון סינטעטישער שלימות, פון גייסטיקער קאָסמישקייט, פונקט ווי אינם פּעריאָד פון אונזערע ערשטע שאַפונגען האָבן מיר עם ערשט געקאָנט ווערן מיט דעם אייביק־פאַרבענקטן, אומענדליך פאַרטרויליכן „וגר זאב עם כבש" — דער סאַקראַמענט פון יעדן גלויביקן מענטש, ביז'ן היינטיקן טאָג.

פאַר אונז וואָס יידישע מאָדערנע פאָרמונג איז עקזיסטענץ און עסענץ פאַר אונזער ווייטערדיק לעבן, — נויטווענדיקייט אויף יעדן באַדינג! — איז דאָס, וואָס ס'געשעט איצט מיט אונז, און וואָס קאָן, חלילה, קומען איבער אונז, אַזוי קאַוזאַל־נאַטירליך און אַזוי אינערליך־טיף באַוווסט, ווי דער געשיכטליכער שווערער גאַנג פון אונזער אַלטן ביבלישן פּעריאָד און דעם אפשר נאָך שווערערן, שפּעטערדיקן תלמודישן.

האָט עמוס, דער האָרעפּאַשנע פּאַסטוך, געוווסט, אַז טויזנטער יאָרן נאָך זיין האַמעטנעם אַרויסשרייען די געוואַלטיקע איינפאַכע ווער־טער אין דעם ברייט־צעפּתחטן העברעאיש (זיכער דעמלט, אין זיין צייט, צווישן די קולטיווירטע אָריענטאַלישע הערן־שפּראַכן, אַ מאַמע־לשונ'דיקע שפּחה שפּראַך...) וועט מען נישט איין אָריענטאַלישן פאַר־לוירן געגאַנגענעם אידיאָם פּרוּוון אַרויסצוקאָנסטרואירן פון זיינע פאַר־אייביקטע, פון זיינע צו פעלזן־שטיקער פאַרשטיינערטע ווערטער? אַזוי מיר, מיר יידיש ריידנדיקע, מיר זיינען זיכער מיט אונזער מאַמעדיקן האַמעטנעם לשון.— ערליכע עכטע ווערטער זיינען אייביק, גייען ווי שטראַלן־וועלן אין דער אומענדליכקייט אַריין — די העברעאישע שפּראַך מיט אירע ברייטע מדבר־וואָקאַלן: אהבה'דיק, תאוה'דיק חיה'יש־צעעכאָט; יידיש מיט אירע צעכאָרכלט קאָנזאָנאַנטן, כיריקדיק־

שפּיציק שטעכנדיק—מיט אויסגעשליפענעם מעסער אריינגעשטאָכענעם אינ׳ם האלדז.

כדי אַ טויזנט־יאָריקער שאַפונג זאָל זיך קאָנען אָבשטיין פון יעדן פּסולת און הייוועץ און צו צעפינקלען לויטער און ריין, אַלץ עלטער ווערנדיק ; כדי פון טויזנט־יאָריקע, איבער לענדער צעוואָרפענע און פערזענליכע ארבעטן, פון מענטשליך־אינדיווידועלע באַמיאונגען, זאָל זיך אָנקלייבן און אויסקלייבן דאָס לעבנס נויטווענדיקע פאר אַ גייסטיקער געמיינשאַפט, — דער געטליכער בצבור פון „קול העם״ !— מוז מען קאָנען שטיין פּנים־אל־פּנים מיטן טאָג־טעגליכן גרויליך־גרוי־זאַמסטן און מיטן טייוול זיך קאָנען ראַנגלען ביז דער מאָרגן־שטערן וועט אויפגיין. מסירת־נפש און נסיונות זיינען נויטיקע זאכן צו הייליקן — בלוט־אָנגעזאַפּטע בלעטער צעפליען נישט מער אין ווינט, זיי זיינען וואָגיק! דער עקסטאַז פון אונזערע נביאים האָט זיך ערשט גע־וואָלטיקער איבער דער גאַנצער ערד צעפלאַקערט מיט ברענענדיקע שייטער־הויפן. אָ, און דאָס יינגלישע געזאַנג פון „שיר השירים״, אַלע טויבן פלאַטערן דאָך איבער אונזערע ברענענדיקע קעפּ. ביים דערמאָנען זיך בלויז, דאָס מעלאָרישע „אויסריידן״ פונם אמאָליקן היימישן חדר.

יאָ, דאָס כסדרדיקע איינחזרן פון אינעווייניק און פון אויסנווייניק, דאָס שפּילן זיך אייביק מיט דער געפאַר, מיט דעם מאָנאָטאָנעם גריזשען ווי שעפּעלעך אויף אַ פּאַשע ; אפשר טאַקע, דאָס כסדר ארויסמייקענען פון די בני מעים און נאָכאַמאָל קייען און ווידער אַלץ איבערקייען, ס׳איז גלייכער ווי ווערן אַ רויב חיה, ווי ווערן אַ פליישׂ־עסנדיקער וואָלף — בעסער פּארציקט ווערן, ווי חלילה אנדערע צו פּארציקן ! אָ, וויפיל דאָן־קיכאָטישע העלדישע אוואַנטורע ס׳ליגט שוין אין אזא שוואַכקייט. אָבער וויפיל געפאר אויך פאר׳ן לעבעדיק־שעפערישן עכטן וואָרט : קאָן מען דען נישט מעלה־גירה׳ן אַ וואָרט ביז איבלדיקייט ? איז דען נישט די זעלבע געפאַר איצט אין אונזער מאָדערנער יידישער דיכטונג, ווי ס׳איז דער פאַקט אין די חז״ק־קינות און יוצרות׳דיקע פּזמונם פון מיטל־אלטער ?

ווי ראָמאַנטיש־סענטימענטאַל איז דאָס געוואָרן דאָס „אייביקע״ מאַמע־ליד אונזערם — ווי טרערנדיק פארוואַסערט !— קוקן מיר איצט ארויף, נישט נאָר ממעמקים, צו אונזערע געקוילעטע און געשאָכטענע, נאָר אויך צו יענע העלדיש־קעמפנדיקע מיטן אויסגעשטרעקט מעסער אין האַנט, פון ווו דער מלאכיש הימלישער רעפּליק זאָל זיך צבאות׳דיק־מענלעך דערהערן, מיט דערבאַרעמונג און גנאָד.

אָ, אז מיר דערמאָנען זיך מאַנכע „פּסוקים״ פון אונזערע פאָלקס־לידער, נאָך פון אונזערע לעצטע, אפילו, פון וואַרשאַווסקי און שאַפּיראָ,

ווערן נישט אונזערע הערצער אויפגעצאפלט און היילי, פול מיט מענטשליכן פארטרויען, פול מיט גוטסקייט און גלויבן צו יעדער בריאה? האבן מיר נישט אויסגעקארמעט א „ווייס ציגעלע" מיט לויטער „ראזשינקעס און מאנדלען"? יא, און מיטן נאטירליכן און עכטן אבקלויב פון אונזער מאדערנער עפיק און ליריק, שוין געשאפענע און זיך ווייטער שאפנדיקער, מיר וועלן זיך פארטיפן ווי אין די רבי שמעון בן יוחאי־מערות צו די טיפסטע טיפענישן, חדוהדיק־אויפצולאכן מיט פלאטערדיקע הערצער אין העכסטע הויכן. א, ווי הויך און ווי דערדריקנדיק די געטא־מויערן זאלן נישט זיין איצט איבער אונזערע שטעט און שטעטלעך — —

נישט ווייניגער ווי יענע בשורה־טויבן פון נח'ס תיבה ארויס, ווי יענע ווראנעס, וואס קומען אליהו'ן שפייזן, נישט ווייניגער איז דאס פייגעלע, וואס קומט „דאס שטעטעלע־באקוקן". — יא, און „נישט דאס קליינע פייגעלע" „ווי איר שיין פליען" — וויפיל הייליקע הכנעה פאר דער געהיימער השגחה, וויפיל געהויבענע עניוות פון אייגענעם דערשטיקטן געפיל און די גערויטלטע פארשעמטקייט פון א פארלאזן הארץ אין יעדן ווארט און אין די זיסקייט פון יעטווידן טאג.

פון די צארסטע הארצנס פעדעם איז געשפינען דער טאן־לייטער פון אונזער ערשטן פאלקס־ליד; און די צו איין שיינקייט זיך שוועבנדיקן שתי־וערב־דרימען פון בענקעניש, און פון לייד זיינען די פארוואָרפענע פעדעם אויף אונזער וועבנדיקן בראך־שטול און אונזערע הערצער — די „שיפעלעך" — געשליידערט אהין און אהער.

אויף כף־הקל אזוי געשליידערט איבערן גאנצן כדור־הארץ! און איצט, ווען די גאנצע ערד איז אויפגעעפנטער חיהשער פיסק אלע מענטשן איינצושלינגען, שטייען מיר מיט די שאפנדיקע פון אלע פעלקער: די אייגענע טויט־פחדים — די תהומישע ווידער־קולות אין אונזערע האפערדיקע הערצער; און אונזערע לייבער, יא, די קנאכיקע סקעלעטן נאך — די געשניצטע פארמען פאר דעם גליאיקן בליי, וואס ווערט אזוי פיל געגאסן איצט איבער דער גאנצער וועלט.

יא, מיט די שאפנדיקע פון אלע פעלקער שטייען מיר אצינד, דעם טויט אין די אויגן קוקנדיק, יעדע גרויליקסטע געפאר מיט אוואנטוריסשאפונגס־לוסט אויפנעמענדיק: דעמלט הערט אויף יעדעם געקינסטלטע, יעדעם נאכמאכערישע (סענטימענטאלע שוואכקייט און קרענקליכע באַרימטקייט...) געפאר מאכט עכט און נאטירלעך! יא, דאס שעפעלע הערט אויף דעמלט מורא צו האבן פאר'ן וואלף — עס איז דער העלדישער בראזן דעמלט אויפן העכסטן פעלזן־שפיץ! עס באהאלט אויף אייביק דאס בלאנקע מעסער אין זיין וואל, פאר זיין אייגענער אומשטערבליכקייט.

סוף־כל־סוף וועט מען מוזן דערזען, וועלן פאַרהדושטע פינגער מוזן אָנווייזן, און „ווער ס'האָט נאָר אַ ליבע געפירט" וועט עס מוזן פילן,, וואָרים אונזער פאָרם אויסדרוק אין שאַפן איז נישט נאָר סימפּטאָם פון אונזער קולטור־ווילן און גייסטיקע אייגנאַרטיקייט, נאָר זי איז היילִיקער סימבאָל פון מענטשליכער גוטסקייט און גנאָד, וואָס ווינט אין יעדן הארצן, און ווי ברענעדיק דער בלוטיקער חותם זאָל נישט מוזן זיין צו שלימות און מענטשליך־גייסטיקער קאָסמישקייט, מיר זיינען גרייט מיט אונזער לייב און לעבן.

אינהאלט

ערשטער טייל 3

יידיש 9
אונזער פאָלקס־ליד און אַלטע מעשה 15
יצחק יואל לינעצקי 20
מענדעלע מוכר ספרים 26
יצחק לייביש פרץ 31
שלום עליכם 37
צום 80־טן געבוירן־טאָג פון שלום עליכם 40
אַברהם גאָלדפאַדן 45
דער פייזאַש פון דער ביבל און פון דער מאָדערנער ליטעראַטור . 53
י. מ. ווייסנבערג 72
שלום אַש און דוד בערגלסאָן 79
אַרויסגעפאַלענע שטעלן פונם קאַפיטל „מאָדערנע ליטעראַטור" . 87

צווייטער טייל

דאָס געפאָרעמטע וואָרט 93
איבער ליריק 105
דאָס 80־טע געבוירן־יאָר פון מאָריס ראָזענפעלד 114
דער נייער טאָן 123
דער ווייטערדיקער גאַנג פון יידישן שאַפן 129
די פינפט־ און צענטראַנגיקע 138
דער זין פון אונזער שאַפן 142
דער סימבאַל יידיש 147

די געפונענע פעלער און ארויסגעלאָזטע שורות, וואָס זיינען נייטיק אויסצובעסערן:

זייט	שורה	מוז זיין	נישט
27	4 (פון הינטן)	איז	אין
78	7	מאַטעריע	מאַלעריע
80	31	בעסערע	בעסער
85	1	מוז ארוים דאָס וואָרט אַז	
95	10 (פון הינטן ארויף)	פעלט דאָס לעצטע וואָרט ויהי־רחומדיק	
111	3	זי, חבלי־לידהדיק	יעדע קולטור
113	8	ארויסגעפאַלענער זאַץ: יאָ, ס'איז נאַטירליך אַז אויף דער רייזעלנישע קנאָביק־דאָרניקע רעאַליטעט פון יידן, פאָלגט נאָך די לייוויקישע סקאַלעטישע אַסקעטישקייט — ס'איז פיזיש־פאַרפייניקטער עקשנותדיקער אויסדויער, פאַר־גייסטיקט צו חבלי־לידהדיקע קאָנטיניואיטעט פון יידישן שאַפן.	
120	13 (פון הינטן)	אָבער	
132	11	ארויסגעפאַלן: דוד פינסקי און פרץ הירשביין	
132	13	ארויסגעפאַלן: און אפשר גאָר די שוין צו גלאָריפיצירנדיקע גאָרדאָניאַדע!	
110	7	נאָך גאָלד: פאַר דעם גין־גאָלדענעם קלינגנדיקן בעקן.	
137	11	סוף שורה: מוז ארוים דער קאָמאָ	
139	7 (פון הינטן)	מוז זיין אַ פונקט נישט אַ קאָמאָ	
139	9	מוז זיין אַ קאָמאָ נישט אַ פונקט	